

<i>Szépirodalom</i>	
Papp Attila Zsolt versei	5
Ágh István versei	9
Bozsik Péter: Kiskör	13
Orcsik Roland: Tor	15
Káli István: Sárifári	22
Abafáy-Deák Csillag: Mobil	33
Boda Edit versei	37
Kristó Tibor versei	39
Lázár Kinga versei	49
Csikós Attila: Fokhagymaszag	51
Ferdinandy György rövidprózái	66
Ady András versei	69
Czilli Aranka versei	72
Mánya Kristóf versei	74
<i>Pályakép</i>	
„Egy fedél alatt élünk” (Székely András Bertalan beszélgetése Lakatos Mihállal)	76
<i>Kelet Népe</i>	
Magyar Zoltán: „Keressük a Szűzanyát...” (Csíksomlyóról szóló mondák a moldvai csángó folklórban)	94
<i>Ujjlenyomat</i>	
Cseke Péter: Ötvenhétben asztag nőtt az udvarunkon	111
<i>Nyelvbűvár</i>	
Turiakné Komsa Gabriella Mária: Mikes Kelemen szókincsének jellemzői <i>Leveleskönyve</i> alapján	129
<i>Mens Sana</i>	
Vass István: Sport, társadalom, történelem	145
<i>Műteremtés</i>	
Bartos Jenő: A vizuális művészetről, másképpen	159
<i>Szemle</i>	
Szonda Szabolcs: A nagyszerűsítő egyszerűsítés mestermunkája (Molnár Vilmos: <i>Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei</i>)	165
Zsidó Ferenc: Párhuzamos történetek (Káli István: <i>Klastrom utca kettő</i>)	170
Vermesser Levente: A <i>Kérdések Városán</i> innen és túl (Karácsonyi Zsolt: <i>Függőleges állat</i>)	174
Miklóssi Szabó István: Az elhallgatás makacs foltjai (Bálint Tamás: <i>Szenyves</i>)	178
Előfizetők névsora	181

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Magic Print, Ónfalva
FELELŐS VEZETŐ: Dohotaru Maria

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Papp Attila Zsolt

HAZABESZÉD

Kolozsváron az esti ég alatt
belehallgatózom egy távoli,
másik éjszakába. A távolság
nem időben mérhető. Az ember
evilági pályafutásában
nincsenek időbeli távolságok,
hanem más-más életek. Térben pedig:
az éjszaka mindig ott van, ahol
a legmélyebben az. Sivatagi
ég alatt ülök tehát, hiszen ott
legéjszakább az éjszaka. Lehet
bárhol ez a kolozsvári erkély.
A nagyapámék szőlőlugasán
átszűrődő halvány fényben: nekik
nem voltak sivatagi éjszakáik,
valahol mindig megmozdult egy bokor,
nyikordult a deszkapalánk, reccsent
a kútkáván valami ismeretlen.
Ilyenkor várni kellett, csak létezni,
akár hajnalig, feltűnés nélkül.
Azóta vagyok bagolytermészetű,
akiben szürkületkor egyre nő
a nyugtalanság és szorongás, de attól
is szorong, hogy mindezt elveszítheti.

Hogy hajolhat át a sivatagi éj
a bánási éj alá: nem értik.
Mitől virrasztok minden éjszaka
a szőlőlugasukban: nem értik.
Miként zárulhat le egy élet
anélkül, hogy véget érne: nem értem.
Miként kezdődhet újra anélkül, hogy

valaha lezárult volna: nem értem.
Nem értik. Nem értem. Nem értjük.

Valaki sétál az udvarunkon,
gyermek, kutya, árnyék, egyre megy.
Erről az erkélyről nézve elvész
a jelentésárnyalatok közti
különbség. Az én szorongásom nem
ugyanaz, amitől mások félnek.
Az én hallgatásom nem menekülés
valami elől, hanem visszatérés
valahová, ahová lehetetlen.
Az én vétkem nem tévedés, hanem
a tévedés vállalt ellentéte.
Az én nem az. Ilyenformán működik
egy rendszer, mely a hibáiból él.
Így működnek a hibák, amelyek
összeállnak egy működő rendszerré.

Hiába igyekszem, hogy ne azon
a reggelen ébredjek, amely az
előző éjszaka folytatása,
és ne ugyanott, ahol lefeküdtem.

Ezeken csúszik el szinte minden,
az apró különbségeken, amelyek
elhatárolják az éjszakák
eltérő típusait egymástól.
Másként nem lehet felismerni, melyik
éjszaka sivatagi, s melyik nem az.
A halott nagyszüleimet már nem
fogom megérteni, de remélhetem,
hogy ők talán megértenek engem.

Átlógnak az udvarok egymásba,
de csak virrasztáskor vehető észre,
mert mindig van egy hiányzó darab.
Azon a részleten kéne átkelni

az egyik lezárhatatlan életből
a másik elkezdhetetlen életbe,
helyszíneken, melyeket még magad
számára sem szívesen lokalizálsz.
Valaki, aki mindig elengedi
a kezed, amikor útnak indulsz
sötétedés után, számon tartja
halálos tévedésed: amihez
túl korán születted, hogy elkövethesd,
és túl későn, hogy szabadulhass tőle.

NINCS SZINKRON

Halálaink leginkább önmagunkat
képesek meglepni: oly módon hálózják
be tájainkat, ahogyan arra semmilyen
élet nem tudhatott felkészíteni.
Szétágaznak kifürkészhetetlen
szándékok nyomában, mint vérerek
a sápadt bőr alatt. Nevezük úgy,
a történelem bizarr kartográfiája.

A meghalással olyanformán vagyunk,
mint egy hosszadalmas és fárasztó
költözéssel: szeretnénk minél hamarabb
túllenni az összes hercehurcán,
átaludni az előttünk álló
rémes napokat, és ott ébredni,
ahová megérkezünk végül.

Öreg csontok zörögnek át a vidéken,
egymástól távoli helyszínek között,
egy másik föld alá, másik múltból,
amelyben élniük adatott,
és amelyben halni szerettek volna.
Nem abban az életben haltak meg,

amelyben megszülettek. Valami zavarja a frekvenciákat. Nincsen szinkronban a szó a szájjal, nincsen szinkronban a száj a szívvel, nincsen szinkron. De létezik-e autentikus helyszíne a meghalásnak? Létezik-e autentikus helyszín egyáltalán?

Avagy ez is olyan, mint a folyók, amelyeknek történeteként leírható az egész. Ahogy szanaszét folynak, mégis ugyanarra, „mindig feléd”. Ahol egyszer álltunk úgy, hogy megtapasztaltuk az otthonosságot, most is mi állunk, valaki helyett, leginkább magunk helyett. A kép csak kicsit torzít, a hangsáv csak kicsit csúszott el, mindig egy félhang áll egy egész helyén, folyóink keresztezik egymás útját. Az elemek egy másik *helyett* állnak, de egyetlen pillantásra sem válnak felcserélhetővé.

Állunk a Temes partján, szaladunk a Maros folyása mentén, lefekszünk a Szamos töltésére, próbáljuk követni a széttartó folyókat, utazó véredényeinket. Ahol mégis összefolynak, tó képződik. És tudjuk, hogy kétszer ugyanabba a folyóvízbe lépni nem lehet, de mi a helyzet az állóvizekkel? A fodrozódó vízfelszín visz-e valamit, szinkronban van-e mozgás és tekintet, szinkronban vagyunk-e. Ezt kérdezzük, és azt is, hogyha belegázolunk ezekbe a gyűjtőtavakba, végül ugyanonnan fogunk-e visszajönni.

Ágh István
AZ UTOLSÓ KÉRDÉS

Hogyan halnak meg mások? – kérdésében nyilván a saját halálára gondolt, belénk bújt ez a szó, akár a féreg, s félve, egymást kímélve eltitkoltuk, nem is várt választ, mit mondhattam volna? haldoklót csak a sortűz alatt láttam, harapdálták a földet tébolyultan, nem így mennek el mások általában, mire a kérdés kiszökött a száján, néhányszor meghalt, ameddig elélt még, attól a perctől, amikor kimondták, nem epekőtől eredt a betegség, bizonytalanná vált az orvos hangja, rögtön értettem, mi az a feszültség, amely magából úgy kifordította, mintha szeszélyes démona vezetné,

máról holnapra kiszolgáltatottá alázták a kórházi körülmények, hogy benne már az élő hullát látták, romjaiból egy öregasszony rémlett, mert nincs a mulandóságon hatalma, szép, fiatal arcára sem kíváncsi, életének értelmét is tagadta, ha a műveit nem akarta látni, csalódott bennem is, mert tovább élek, megcsalom azzal, mikor lámpát gyújtok, ablakon túlra is helyette nézek, nem teszek olyant, hogy ne haragudna, elhitte végül, mi a dolgok rendje, hiszen a tűzhelytől is lecserélik,

az életének nincs semmi értelme,
ha ahhoz való kedvét elveszíti,
bár egyre kurtább nappalokra ébredt,
és reggelente jött az ápolónő,
minden reményt megtört a segítsége,
az otthonunk meg rendetlen „elfekvő”,

amíg nyomult a fém járókerettel,
nem válaszolt biztató mosolyomra,
és egyszer csak fölülni is erőtlen,
lemérhetetlen teher lett a súlya,
ennyi volt, amit végül érzékelttem,
visszafordítva rá a föltett kérdést,
melyre nincs válasz a halálon innen,
utána pedig miért érdeklődnénk?

TÜKÖRKÉPEK

A temető felett még a mennybolt is gyászol,
hideg szél járja át szomorúságomat,
jéghegyé fagyott felhők az égi óceánon,
a láthatáron innen fénylik az Északi-sark,
kivetette hálóját az akác egy sírhalomra,
környezetem leköt, hogy távolabb legyek,
és mélyül, egyre mélyebb az emlék azúr kútja,
melyből egy elfelejtett kisgyerek integet.

Akit búcsúztatunk, babakocsiban tologattam,
mint kamasz nagybácsi pólyás unokahúgát,
csodálkozást váltott ki a szokatlan végakarattal,
nyugodni egy régi gyermeksírbán kívánt,
miért épp itt?, néhány órát élt bátyja mellett

vallja meg a szülőföld iránt szeretetét,
a hűtlenség lelkifurdalását rejtegetve
vezekel, hogy hamvába holtan visszatér?

Bölcsőhelyünkig száznolcvan kilométer
az út, hol a húgom temetésén megjelenek,
én Budán készülök bátyámék közelébe,
ahova párom az idén már előrement,
rokoni árnyak eleven tükörképe,
ahogy a föld az égre, ég a földre vetül,
míg a kapcsolat porrá nem törik végleg,
elhamvadván a tisztítótűzön.

TÉLI KITÉRŐ

Megnéztem a szülőházat, mikor temetésen jártam,
idegenek hajladoztak százéves fenyőnk alatt,
csákányoztak, lapátoltak, gyökereknél kotorásztak,
földbe fektetett huzalnak ágyaztak szorgalmasan,
akár a tuskóját vágnák, nyesnék a loboncos ágat,
szemem előtt tüzelnék el azt, ami még ideköt,
hogy legalább vége lenne szív és ész közt a vitának,
a krónikus hasadásnak enyém, nem enyém között.

Télidőn nyomorult érzés udvarunk gypére lépni,
amit kellemes tavaszban, nyár végén ajánlatos,
érkezésem függőnytelen füstös kamraablak nézi,
az erdei vadak nyomát fakó fűben taposom,
ifjúságom szerszámaait a hidegből láthatom csak,
forr a sértettség epéje kizártságom ürügyén,
mégis szótlán távozom, mérgemet magamba fojtva,
úgyse voltam senkinek sem hír, eltitkolt esemény.

Öregeen ha visszatér valaki gyerekkorába,
megtudhatja, mivé fogyott ittlétének hitele,
évente valószínűbb, hogy talán legutoljára
nézek hosszú életem devalvált kincseire,
a raktár a tárgyaink formáját összezavarta,
a valaha kézre álló nyél ontja a hideget,
ráhányom csalódásom a depressziós falakra,
eltaszítom magamtól, ami úgy is elveszett.

Bálvány

Bozsik Péter

KISKÖR

- téli séta -

*„Romlott okosságunkat e földön
semmi sem múlja fölül”
(Czeslaw Milosz/Csordás Gábor:
Európa gyermeke)*

Fölkerekedtek.
Terv a Kiskör.
Az Anyós utcából indultok,
a Rupert-háztól
(kóros látomásaidban itt mindig keresztekre
hallucinálsz választott városod illetékeseit,
akik engedélyezték,
hogy a régvolt meredek utcát
még nyaktörőbbre építsék át,
nézzék onnan,
miképpen esnek-kelnek az alattvalók),
föllépcsőztök az Óváros térre,
letotyogtok a Jókai utcán a Sédig,
a Gizella Hotelnél jobbra fordultok,
majd balra a Margit-romok felé,
elbattyogtok a Benedek-hegy csúcsa alatt,
keresztülcaplattok a Szerelem-szigeten,
föltípetek az ostromlépcsőn,
és vége.

Közben ösztönös hordahévvvel
pásztázzátok a mikrovilágot.
Gombákra vadásztok.
Téli fülökébe, kései laskába, fagyálló
csigagombába, ördögszekér-laskába,

ha nincs dermesztő hideg,
bármikor belebotolhattok.
Az univerzum kiterjedése,
a mai tudásunk szerint
97 milliárd fényév,
mondod váratlanul.
Beléd karol,
állára húzza weissbrunn-látképes maszkját.
Ám a fénysebesség csupán az anyagra vonatkozik,
a térre nem.
A tér olyan sebességgel tágul,
amilyenl csak akar.
Megcsókol,
*szemünk egymásba nyílik,
mint megannyi mesés mondat,
az Esthajnalcsillag fölragyog a tél bíborában,
a Holdon utazik,
mely kövér,
mint a ponty,
és csillogó,
mint a borbély tányérja;*

somolyogva bújja:

Akár latyakos
hóban a jégkristályok,
szerelmem örök.

Wiessbrunn, 2022. február 6–23.

Orcsik Roland

TOR¹

A legutóbbi késésem miatt Delimir nem volt hajlandó szabad időt adni, így egyenesen a melóról iszkoltam a meghallgatásra. A pincérszolgálat alatt folyamatosan a skálázás járt a fejemben, a *La Foliát* többször is földézttem. Menni fog, biztattam magam, miközben egy unott házaspár rendelését vettem föl a reggeliztetés alatt a Gyomorban. Próbáltam felvillanyozni őket, ám a poénjaimra arcuk izma sem rándult. Micsoda ízetlen, szagtalan emberi csokor, villant át az agyamon. Igaz, én sem vagyok egy Chaplin, ám ezeket még egy piruettező elefánt sem vidítaná föl!, fortyogtam magamban. Alkalmazkodtam hozzájuk, mosolytalanul szolgáltam ki őket. Ám ezt már észrevették, nem is válaszoltak a kérdéseimre, így követelték vissza a kedélyes színjátékot, máskülönben lóttek a borraivalómnak. Vissza hát a lakáj humort, amit ők továbbra is fapofával díjaztak.

A meghallgatásra át sem tudtam öltözni, a pincér egyenruhámban baktattam a lift felé, majd le a negyedik emeleti kis próbaterembe. A puritán teremben két zenész fogadott. Bemutatkoztunk egymásnak: a teltebb idomú, perui Adriana csellón, a zongorán pedig a békásmegeyeri Erna nyújtotta felém a kezét. Fülöp, mondtam válaszul a nevem. Egy pillanatra furcsának hatott újra magyarul hallani a nevemet, Pockot leszámítva, az étteremben és a vezetőségtől mindenki angolul, „Philippe”-nek szólított. Pocok is inkább a becenevemet, a „Golyót” használta, amelyet egyedül a szülővárosomban ismertek.

Adriana átadta a halott társuk, az olasz Sandro hegedűjét „tokkalvonóval”. Óvatosan kezembe vettem a kecses hangszert, látszott rajta, hogy egy kismester kézműves darabja. A korpusz felső lapja, a tető itt-ott kopottas volt, a foltok anyajegyekként virítottak rajta. A világosbarna, húrtartó hídon BAUSCH felirat, a vékonyra szabott f-lyukak körül meleg barna tónusok. A tető felső részét fakóbb, világosabb foltok borították. Az oldallapok hasonló árnyalatúak voltak, akárcsak a kulcsszekrény a sötétlően barna, mélyen vágott csigával és a fekete

1 regényrészlet

fakulcsokkal. A lakk jó régi lehetett rajta, diszkréten csillogott a fényben. Mintha a vékony Aksát fogtam volna, megnyugtató és fölzsabadító érzés volt kézben tartani a hangszer kecses testét.

Még egyszer megnéztem az f-lyukakat, a bal oldalit a fény felé fordítottam, előtűnt a készítő mester névjegye: *Baroncini Giuseppe, Pistoja 1839*. A hátára fordítottam a hegedűt, a fekete, sárga foltok sűrűbbek voltak, szeplőkként tarkították a hátlapot. A nyak utólagos betoldás, az eredetivel történhetett valami. A kulcsszekrény azonban a régi, azt általában le sem cserélik, amennyiben jó mester művéről van szó. Ki tudja, hányadik kéz tartja most a kezében, villant át rajtam. Több mint száz éves, szövevényes életrajza lehet a hangszernek. Nem tudnám megmagyarázni, miért, de úgy éreztem, az előző gazda, Sandro személyisége is nyomott hagyott rajta.

„No, megnézted, tetszik?“, szakította félbe ábrándozásomat Erna. „Kezdhettek?”

„Igen, igen.”

A tokból elővettem a vonót, a kápán található gyöngy nem műanyag volt, mint az otthoni hegedűmön, hanem kagylóhéj. Megtekertem a csavart a kápa alján, amitől megfeszült a sárgás lószőr. A tok egyik zsebéből előkotortam a gyantát, végighúzogattam párszor a sűrű szőrszálakon. Megpendítettem az ujjaimmal a húrokat, majd rácsatoltam a párnát a hegedűre. Hangolni kezdtem, nem tartott sokáig, jó volt a hallásom. A hangzás kissé furcsa volt ugyan, de ezt betudtam annak, hogy már régen fogtam hangszeret.

Behunytam a szemem, újra fölidéztam a skála hangjait, majd elkezdtem játszani, G-A-H-C... A hangok azonban teljesen eltértek attól, amit a fejemben hallottam. Nem pusztán arról volt szó, hogy a saját hegedűm hangjához szoktam, mivel játszottam már több hegedűn is. A hangzás sehogy sem akart stimmelni. Megnéztem közelebről a nyeret, a lábat, a hűrtartót, hátha valami elállítódott, de semmi. Újra skálázni kezdtem, hátha most jobb lesz, ám a hegedű tovább makacszkodott. Andriana elhúzta a száját a torz hangok hallatán.

„Ez elég szarul szól”, csodálkozott Erna.

„Nem tudom, mi lehet a baj...”, védekeztem. „Biztos idő kell, hogy megszokjam.”

Adriana elkérte tőlem a hegedűt, megforgatta, belenézett az f-lyukakba.

„Maybe the »soul«...”, mondta.

„Soul?”, értetlenkedtem, hirtelen nem tudtam mire céloz.

„You know, the instrument’s anima.”

Továbbra is zavartan néztem rá.

„A hegedű »lelkére« gondol”, tolmácsolt Erna. „Meg kéne vizsgálni, jó helyen van-e?”

Hát persze, a hegedű „lelke”, hogy az istenbe nem jutott eszembe! Muszáj lesz egy kicsit lenyugodnom, nehogy elfuseráljam a meghallgatást! Adriana átnyújtotta a hangszeret, én is belenéztem az f-lyukakba, a vékony fadarab azonban a helyén állt.

„Meg kell majd vizsgálnom tüzetesebben”, mondtam. „Újvidéken egy mesternél megtanultam, hogyan kell a hegedű »lelkét« beállítani.”

„Biztos a nagy vihar alatt annyira beütődött a hangszer, hogy picit elmozdult a »lelke«”, válaszolta Erna. „Eléggé érzékeny kis darab. Viszont ettől eltekinthetünk most, tessék a kotta, kezdjünk el játszani!”

Annak ellenére, hogy ügyes hegedűs voltam, eleinte küszködtem a blattolással. Az elmúlt évek megpecsételték a kezdeti játékomat, nagyon lassan tudtam csak lefogni a hangokat. Persze, ahogy próbálkoztunk, egyre jobban ment, ám több hibát ejtettem, és messze voltam még attól, hogy színpadra álljak. Hegedűjátékom olykor egy bagzó macska nyávogását idézte. Erna és Adriana türelmesen kísérték, vártak rám, akárhányszor csak leálltam a bonyolultabb részeknél. A kezemre játszott, hogy a választott darabok nem voltak nehezek. Világos volt, ha zenészként akarom folytatni, bele kell adnom apait-anyait. Hálás voltam, hogy a hajó kapitánya nem akart kikötni a legközelebbi nagyobb városban pusztán azért, hogy újabb és jobb hegedűst kerítsenek elő. Ám nem baszhatom el, a zenészeknek, de még az Entertainment teamnek sem volt mindegy.

„Nyugi!”, mondta Erna, mintha a gondolataimban olvasott volna. „Rajtad kívül egy gitáros jelentkezett pusztán, a recepciós osztályról, ám neki fel sem tűnt, hogy valami hibádzik. Rádadásul be sem hangolta a hegedűt!”

Adriana azonban szigorúan rám nézett, nem örült annak, hogy ennyire béna vagyok. Tudtam persze enélkül is, hogy nincs kecmecc, szívósan meg kell dolgoznom az állásért. A kamaszkori álmomba kapaszkodtam, végre azt csinálhatom, amihez értek, szó sem lehet róla, hogy visszatáncolok a pincéri rabszolgasorba!

Azt beszéltek meg, egy hónapig intenzíven gyakorlok velük, illetve egyedül az éttermi melő szüneteiben. Viszont két hét múlva már a színpadra lépek, elsősorban a könnyebb darabokban játszom, majd fokozatosan belerázódom a teljes repertoárba. Elég fárasztó volt a napi pincéres robot után még próbákra is eljárni, ráadásul minden hosszabb szünetemben a kabinomba vonultam gyakorolni, úgyhogy szinte semmit sem pihentem. Ám tudtam, az egy hónap hamar véget ér, aztán kezdődik az aranykor, minden erőmet erre a szent célra összpontosítottam.

Eleinte hanyagoltuk a virtuózabb hegedűjátékot igénylő darabokat. Ahogyan viszont ügyesedtem, felbátorodtunk. Így lettem én pincérből a *Fantastic Voyage* Trió Classicójának hegedűse. Én magam is alig hittem el, a szüleim pedig valószínűleg azt fogják gyanítani, hogy meghibbantam a hajón. Új időszámítás kezdődik, gondoltam magamban. A zenekari próba után vidáman trappoltam a Gyomorba, hogy közöljem Aksával az örömhírt.

No, mi van, Paganini, szeded a sátorfádat?, kérdezte vigyorogva Szergej az étterem bejáratánál. Honnan a fészkes fenéből tudja, hogy hol jártam, és hogy fölvettek a zenekarba?, csodálkoztam. Meg is kérdeztem tőle, hogy ugyan árulja már el, ki köpött neki, amire Szergej megpaskolta a vállamat, majd tovább iszkolt a saját kiszolgáló részlege felé. Aksa viszont épp befejezte a munkáját, én pedig izgatottan magam fölé emelve a könnyű testét kiáltottam, hogy hegedűs lettem!

Este a Fuck Temple-ben én fizettem a cehet, Aksával és Divyával vártuk Pockot és Nórit. Aksa váltig azt állította, Nóri egészen biztos nem fog idejönni, hiába reménykedem.

Aztán mégis lejött.

Valójában engem is meglepett, honnan a bátorsága. Úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna, még a mosdóba is egyedül ment. Lehet, hogy a megerőszakolását csak kitalálta, hiszen nem emlékszik semmire!

Aznap este meleg párok sztriptízére lehetett befizetni. Aksa és Divya beleszippantottak a dzsointomba, aztán közölték, őket különösebben nem érdekli a péder-cirkusz, de maradhatunk, ha akarom. Egyszer kipróbálhatnánk hármásban, csipkelődtem, amire Aksa lincselő pillantással nézett rám, Divya pedig közölte, vele nem sokra mennék, ő aszexuális, a hozzám hasonló, tolakodó pasik semennyire sem hozzák lázba.

„Okay, okay, it was just a joke...”, mondtam bűnbánóan, közben fél szemmel már az asztalokra pattant vetkőző cicákat és kandúrokat sasoltam. A nőket még elnéztem volna, ha Aksa nem fordítja el minduntalan a tekintetemet a férfiak irányába, ám a macskás nyelhelőzésüktől fölállt a szőr a hátamon. Semmi bajom a péderekkel, ám az, hogy végignézzem a durva vonású testek egymásnak dörgölözését, nem az én pályám. Egyenesen taszít. Egy becsei buzi barátom a fejemhez vágta, azért, mert én is péder vagyok, csak tagadom, különben oda sem rántanék. Hát, nem tudom, az biztos, hogy sohasem fantáziáltam fickókkal önkielégítés közben vagy az álmaimban. A hajón egyébként a személyzetnek tilos volt a „homosexual” vagy a „gay” szóhasználat, a meleg párok hivatalos címkéje: „gentlemen travelling together”. Majd befostam a röhögéstől, amikor ezt az első napon közölték velünk. A kéz a kézben járó heterók meg „man and lady travelling together”? Akár együtt utazó urak, akár simán csak buzik, engem a péderek addig nem zavartak a hajón, amíg a lábam közé nem nyúltak. Egyébként a tessék-lássék PC-szótílalom nem türtöztet, inkább fölhergel. A barátom kikérte magának, ő büszke buzi, a pol. korrekt duma pedig olyan, mintha óvszert húznál a nyelvedre: mindennek elveszi az ízét.

Ha már nem nézhetem a meztelenkedő csajokat, akkor inkább a mosdóba megyek, feszít a hólyagom, mondtam az asztalitársaságnak. Divya jót nevetett rajtam, biztos, hogy csak pisilnem kell? Kac-kac, válaszoltam, és föl pattantam a székemről.

Amikor befejeztem a csurgatást, megkönnyebbülten léptem ki a mosdóból.

Sikoly a nőiben.

Berohantam. Nóri a mosdókagyló fölötti, szétrepedt ovális tükörre mutatott.

„Mi a baj?”, ugrottam hozzá. Közben Pocok és még néhány figura is odarohant.

„Láttam!”

„Kit láttál?”

„Ő volt az!”

„Kicsoda?”, kérdezte Pocok, és átölelte, Nóri jobb ökle csupa vér volt.

„Ott a tükörben!”, mondta Nóri zihálva.

„Nem kellett volna ide jönnünk...”, vágta a fejemhez Pocok, majd kivitte Nórit a mosdóból.

A bárban fajront volt, a biztonsági őrök felcsapták a villanyt, mindenki szedelőzködött.

Aznap este Nóri velünk aludt a kabinunkban. Áthoztuk a matracát az övéből, amit a földre fektettünk, azon hevertem én. Amikor Nóri végre elaludt, Pocok felém fordult, suttogva beszélt.

„A hajó vezetősége füle botját sem mozdította, hogy fényt derítsen az ügyre! Rajtunk a sor!”

A párnámat gyürkéltem.

„És hogy? A legtöbb helyre be sem tehetem a lábamat. És számodra is vannak tiltott zónák!”

„Most, hogy felvitte az isten a dolgotat, több időd lesz csavarogni a hajón. Figyeld meg jól az embereket.”

Lehajtottam a fejem, a körmeimet nézegettem, pucolgattam.

„És ugyan mit figyeljek rajtuk? Van-e valakin szexőrült-tábla?”

„Nem, te idióta. Csak próbáld megjegyezni az arcokat, kik azok, akik a különböző turnusok után újra felbukkannak. Aztán majd egyeztetjük az én megfigyeléseimmel.”

Logikusnak logikus, gondoltam magamban.

„Nem hinném, hogy egyéjszakás kalandvágyból történt, ami történt”, folytatta.

„Csodálkozom is, Nóri erős nő.”

„A rohadék biztos folyékony drogot öntött az italába. Íztelen, szagtalan, észre sem lehet venni!”

„Nem fogadna el csak úgy bárkitől piát. Lehet, hogy akkor került bele a narkó, amikor az asztalánál hagyta az italát.”

„Vagy valaki olyan hívta meg, aki rangban fölöttünk, fölötte áll. Akit hivatalból nem tudott könnyedén visszautasítani.”

A fejemet törtem, próbáltam számba venni, milyen utasok kasztjából származhatott a geciláda.

„VIP-vendég utas, a hajóstársaság vezetőségi tagjai, magas rangú tengerész...”

„Kapitány”, zárta le a sorrendet Pocok. „Viszont ez teljességgel kizárt. Vihar volt, a kapitány el sem mozdulhat a parancsnoki hídról.”

„Egy kamasz csapat szóba sem jöhet?”, firtattam.

„Ha Nóri rájuk néz, összepisálják magukat.”

Megvakartam a fejem.

„Nem verte meg, kevés nyomot hagyott maga után”, tűnődött Pocok.

„Tapasztalt róka, nem először csinálta, az biztos”, válaszoltam, majd hanyatt feküdtem, és a kék villanykörtét bámultam.

Pocok lefeküdt.

„Az Aquapolisban az elit szórakozik...”, mondta ásítva.

Apokalipszis

Káli István
SÁRIFÁRI¹

Vezekelni számtalan módon lehet, ez persze elsősorban elhatározás kérdése, amiképpen az is, hogy a vezekelni szándékozó ember ezt mennyire óhajtja a világ orrára kötni, azaz magából a folyamatból mit és mennyit enged meg a környezete által érzékelni, netán kihámozni a hozzá való közvetlen vagy közvetett viszonyulásából. Ha az illető úgy döntene, hogy az egész ceremóniát mindenestől az egymást követő napok zajlása mögé rejtené, akkor, ha már csak a pusztá szándékát is titkolni tudja, vezeklése a nagy többség előtt jobbára rejtve marad, parányi az esélye annak, hogy valaki rajtakapja, és titokban kuncog rajta, esetleg kajánul és cinikusan nagydobra veri. De még abban az esetben sem biztos, hogy az önbüntetésnek ez a különös módja tetten érhető, ha a vezeklő a nyilvánosság mellett döntött. Ugyanis, ha valaki nem az önérvényesülés valamilyen színpadias eszközeként, s emiatt a lehető legszembetűnőbben gyakorolja, szinte kivétel nélkül igencsak igyekezni fog majd elkerülni, hogy a szándéka akár a leghalványabban is kivetüljön a külvilágra, azaz látható, vagy más módon érzékelhető legyen, és ehhez nagyban hozzásegíti, hogy ami az egész folyamatból végül elkerülhetetlenül a felszínre kerül, soha nem függvénye annak, milyen jellegű bűnt követett el, és ki ellen, szándékosan tette-e, vagy véletlenül – mondjuk, az események, történések kedvezőtlen közrejátszása eredményeként –, és ez méretében, súlyában mennyivel haladja meg a hétköznapi szokások és értékrendek szerint normálisnak, még elfogadhatónak tekintett szintet. Pedig a vezeklőt rajtakapni végül is mindenkor csak az átlagosnál valamivel fokozottabb ráfigyelést meg az abból kikövetkeztetett egyszerű ténymegállapítást feltételezi, ami, nem okozván nagy erőfeszítést, akárki számára bármikor elérhető.

A tettenérés persze még a bűnbánó legteljesebb nyíltsága esetén is valamivel bonyolultabbá, szinte már értelmezhetetlenné válik, ha a

1 Szeretettel köszönti a *Székelyföld* szerkesztősége a 75. éves Káli Istvánt.

bűnbeesett egy másfajta, látszólag kevésbé elítélendő vétek, netán éppen bűn elkövetésével próbál meg vezetelni.

Senki a meggyesfalvi téglagyár alkalmazottai közül, mérnököcskénket is beleértve, nem gondolta volna, hogy a nagy többség által igencsak kedvelt Saci – teljesebb nevén Barátosi Sarolta –, a gyár telefonközpontosa, ez a vidám és belevaló társasági csaj, de akit amúgy a megközelíthetlenség nimbusza övez, valamikor is ez utóbbi módszerhez folyamodik, legalább részben mentesítendő önmagát az alól a bűn alól, amire eléggé el nem ítélné aljasul vetemedett, s amelynek kárvallottja Szilveszter Elemér, a vállalat épületeinek karbantartásáért, állagmegőrzéséért felelős építész technikus volt. És mindez soha ki nem derül, ha a kárvallott egy hosszúra nyúlt júliusi munkanap után be nem jelenti odahaza feleségének, Csöpinek a válási szándékát.

Maga sem tudta, nem is igazán értette, hogyan, minek az eredményeképpen jutott végül erre a sorsfordító elhatározásra, csak annyira volt képes következtetni a saját pillanatnyi lelkiállapotából, hogy emiatt a közeljövőben, de lehet, hogy az annál távolabbiban is bizonyára szenvedni fog. Ennek ellenére aznap este hazafelé menet úgy érezte, helyzete a krízishegy ormára juttatta, nem halogathatja a döntést. Ahhoz, hogy ezt megtegye, mérlegre kellett tennie, mi a kevésbé fájdalmas: ha huszonhárom év együttlét után megválnak az általa olykor az alázatig tisztelt asszonyától, mindenkori támaszától, magára vállalva annak vétkét, hogy elhatározásával ki tudja, mekkora traumát, akár komoly lelki összeomlást is okoz majd neki, vagy ha megvonja magától azt az addig soha nem tapasztalt, mérhetetlen csodát, amit immár közel fél éve a Sacival együtt töltött pásztorórák öröme jelentett és jelenthet számára.

Valamennyire tudatában volt annak, hogy ez utóbbit választva nem csak a jövőjét bélyegzi meg, de a múltját is. Pedig arra mindig nagyon büszke volt, mert tisztának, majdnem megszólhatatlannak tartotta. Hiszen fiatalon megszenvedte általa a mindenkori jelenét, meg a jövőjét is. Nem annyira a mikházi gyermekkorával, amely a környezetükből folytonosan rájuk zúduló irigykedő megszólások, a világháborúban és az azt követő felemás időkben is számtalanszor kisépért hombárjuk, istállójuk, pajtájuk, csűrjük, padlásuk ellenére viszonylag gondtalan, legtöbbször vidám, és olykor még apró siker- meg boldogságélményekkel is fűszerezett volt, hanem azzal, ami utána következett, amikor

arra számított, hogy felveszik a vásárhelyi fiúliceumba, az egykori híres reformátusba. Honnan tudhatta volna, hogy erre esélye sem lesz, csak mert az apja kuláklisra került amiatt, hogy nem herdálta el az egykor még néhol Sülöstörként vagy Sylvesterként jegyzett ősei által majd háromszáz éven át birtokolt, tőlük megörökölt hatköbölnyi szántót,² egy kvarter szőlőt,³ háromszekérenyi kaszálót,⁴ amit aztán – ereklüként ragaszkodva hozzájuk – kemény munkával ő maga még tovább, közel a triplájára gyarapított, többször is visszautasítván, hogy azokat mindenestől, a mindenkori legalább hat marhával, nyolc disznóval, tizenkét juhval együtt az átkos hatalmi óhajra „beocsmánykodja” a közösbe. Akkoriban még tudott sírni amiatt, hogy a hetedik általános elvégzése után meg sem nézték az értesítőjét, közelébe sem engedték a felvételi vizsgának, nem voltak kíváncsiak a képességére, a tudására; aznap, amikor jelentkezett, egy szürke öltönyös, kihajtott gallérú, fehér inget viselő elvtárs belenézett a kezügyében levő lajstromba, s úgy dobta vissza az iratait, hogy csak éppen fityiszt nem mutatott neki, az egészségtelen származásúnak. Így jóformán még gyermekfejjel Déván kellett szerencsét próbálni, hogy tovább tanulhasson, ott felvették az építészeti szakközépiskolába, idegenben, a sivár bentlakás zsúfoltsága ellenére is örjítő magányban, mindentől és mindenkitől, az övétől is lassan elidegenedve érett felnőtté, még az apja temetésére is – aki végül három év múlva, viszonylag fiatalon és ereje teljében belehalt a mindent elvesztést követő reménytelenségébe – éppen csak haza tudott ugorni néhány órára, hogy egy utolsó pillantást vethessen a küzdés halálos értelmetlenségére, ami az általa egykor istenített ember viaszossá merevedett arcára elijesztő jelként ráfagyott. Megszenvedte utána a kétéves katonaságot is, amit szintén a rossz származása miatt a „diribau”-nál, a munkaszolgálatosoknál kubikusként kellett lehúznia a sadui vízerőmű, majd a marosnémeti hőerőmű építőtelepén. És e változatos, unaloműző testi-lelki nyomort – jobb híján – közel egy újabb év hányódással kényszerült folytatni ugyanott, ahol végre kibújhatott a jellegzetes, szürke mundérból, mire megérte, hogy arra is számíthasson már: végre megállhat a maga lábán. Mert ugyan csak kőműves

2 Akkora felületű föld – kb. hat kataszteri hold –, amelybe ennyi gabona vethető (1 köből = 4 véka, azaz kb. 80 liter).

3 Akkora felületű, amely egy nap alatt kapálható meg.

4 Akkora felületű, amelyről egy kaszálással 3 szekér sarjú gyűjthető be.

segédként, de végre Marosvásárhelyen alkalmazták a tartományi építkezési vállalathoz, és a fizetéséből a kötelezőre költés után is maradt egy annycska, amit a maga kedvére verhetett el. Ennek volt természetes következménye, hogy egy Ritz-fürdői vasárnap délutánon belecsoobbant az életébe a maga jellegzetes csicsergő kacajával Szkalitzky Helén, egy igazi Csöpi, akiről az első pillanatban tudta, hogy nélküle minden további perc, óra, nap, hónap, év elképzelhetetlen lenne.

Mindezt, meg a folytatást is, magától Elemértől tudta meg mérnökcskénk akkoriban, amikor beleszerelmesedvén a gombászásba – úgy is, mint a nyugalom áldását adó erdőjárásba, úgy is, mint szolgálatba a család étkezéséhez szükségelték hiányait pótlendő –, egy késő novemberi munkanap után azt a még hátralevő másfél órányi világságot arra szánta, hogy elmenjen vele, az elismert szakértővel a kakasdi erdő maroskeresztúri sarkába az időnap előtt lefagyott, koszosbarna avart túrni, hátha még belekerül a szemverésükbe néhány megkésétt lila pereszke, késői laskagomba, téli fülőke, az időben eltévelygett csigapereszke, esetleg szürke tölcsérgomba.

Csöpi, amint azt az első meghittebb pillanatukban megvallotta, akkoriban nem is igazán értette, honnan az a ragyogás-zuhatag, amely olyasvalakiből árad rá, akiről azt sem tudja, kicsoda-micsoda. Soha nem szenvedett ilyesminek a hiányától, mert fogalma sem volt arról, hogy létezhet, nem is értette saját magát, hogy miért nem áll odébb előle, aztán meg, hogy miért nem áll ellen a finoman erőszakos rábeszélésnek, és ennek az értetlenségnek az lett az eredménye, hogy együtt nevettek át azt a délutánt. Néhány újabb együtt töltött délutánt követően pedig olykor már azon kapta rajta magát, hogy odabentről, valahonnan a meghatározhatatlanból, a megismerhetetlenből felszínre törnek az elvonási tünetek, amikor Elemér nincs mellette. Nem kereste a magyarázatot arra, miért várja az új meg új találkozást, néha mégis elgondolkodott rajta, s ilyenkor furcsának találta, hogy valami rejtett belső kényszerből fakadón mindegyre simogatni szeretné azt a gondosan tarkóra fésült, sötétszőke haját, az ajka fölötti bőrén érezni a folyton kackiásra pödört bajusz puha nyomulását, amikor viselője „csóklopásra” vetemedik, hallani azt a kissé érces, de mindig vidámságtól átítatott, tompábbra fogott hangot, miközben hetet-havat összehordva az ő lenyűgözésére törekszik, érezni a téglaforgatástól, a

vakolókanál-nyéltől érdessé lett, de különben hosszú, szép ívű ujjak óvatos érintését a teste fedetlen részein, és főleg elkapni azoknak a lehetetlenül kék szemeknek a villanását, amikor beszélgetéseik közben a holnap vagy a holnapután említésére került sor. Aminek az eljötté végül természetes volt, mint ahogyan a múltó napok azutánja is, és noha semmi nem ment könnyen, hiszen egy kőműves meg egy bolti eladó összeállításából jóformán a pusztá életre sem telik, ha közben a javarészt albérletre kell költeni, a két lány is, majdnem három év eltéréssel, még a Csöpi-szülők Kálvária utcai két szobájának egyikébe érkezett, és tíz egész évnek kellett eltelnie az egymásba kelésük után – ami közben Elemért csoportvezetőként kiemelték a kétkezi munka világából, Csöpit meg segédkönyvelőként a főtéri nagy élelmiszerboltból –, mire vállalhatták, hogy befizetik az előleget egy két év múlva átadásra kerülő kövesdombi tömbház háromszobás lakására. Az egész, amúgy mindenestől, ha nem is tűnt egy állandó diadalmenetnek, jobbára a szépre emlékeztető volt.

Mint ahogyan az a pillanat is, amikor számára már a legapróbb részletekig minden kiderült, és élete egyik igen nagy szerencsésének tartotta, hogy nem kellett hosszan, szégyentől fojtogatottan visszakönyörögnie magát Csöpihez. Visszament, és kész. Úgy volt természetes. Miként az is, hogy annak idején a dévai iskola megalázó magányából meg a munkaszolgálatosság kisémmizettségéből kiszabadulva, hat hosszú év gondozatlanságán túltéve magát titkos fogadalmat tett, hogy Csöpit meg a többi hozzá közel állót megtisztelve, mindig ad majd a látszatra, az értékelhetőre, mind a külsejét, mind a kimondott gondolatait illetően.

És következetesen tartotta is magát a fogadalmához. Abból semmi baja nem származott, hogy megmintázni lehetett volna vele, általa a pedantériát, mert az tiszteletet váltott ki mindenkiből, aki a közelébe került, még ha olykor elegyedett ebbe némi irigység is. Inkább amiatt akadtak olykor gondjai, hogy semmiben soha nem rejtette véka alá a véleményét, márpedig az nem mindig volt dicsérő jellegű a környezetet illetően, amelyben élni és túlélni kényszerült, ennek következményeként aztán az idő múlásával és a körülmények szigorodásával ezek a gondok mindinkább szaporodni látszottak. Senki nem találta piperkőcös cselekedetnek, nem is róttá fel neki, hogy viszonylag sűrűn letörölte cipőjéről a téglagyári környezet miatt elkerülhetetlenül ráarakódó port

azzal a kis kefével, amit állandóan a zsebében hordott, ugyanis mindenki tudta róla, gátlások nélkül el is mondta, ha rákérdeztek, hogy az a néhány, tisztátlanságra utaló porszem folyton a kubikussága idején az állandóan sárkilonctól terhes katonabakancsot juttatja eszébe; azt az állapotát sem „szépfíúsnak” vagy megvetendőnek, megszólándónak, hogy állandóan friss szappan- vagy egyéb alkalmi illat lengte körül, tudván róla, amit soha nem tagadott: minden kellemetlen testszag a saját egykori, lemosdatlan, utálatos izzadságbűzét idézi fel. Ennek ellenére a keze alá rendelt kőművesek csapatával érezte magát a legjobban, a négy szaki és a három trógeroló között, mert előttük szabadon kibeszélhetett magából mindent, ami odabentről a hétköznapok tapasztalataiból meg a visszafojthatatlan gondolkodásból eredő feszültség miatt kikívánkozott.

Azután sem kutatta, melyikük lehet a forrás, miután Árkos Gyöngyi, a fő személyzetis, szokásától eltérően, kissé parancsoló hangszúllyal elszólitotta mellőlük, madárnyelven álcázva figyelmeztetését a vészhelyzetről, hogy egy Damaschin nevű elvtárs, aki „valahonnan fentről jött”, beszélni szeretne vele nála az irodában.

Hogy miről folyt közöttük a szó, vagyis inkább mit kellett türelmesen, értetlenségből eredő közönyt és indulatnélküliséget színlelve végighallgatnia, csak Csöpinek mondta el, nem is tartozott volna másra, s a kétségbeesését látva megfogadta neki, hogy igyekszik majd a következőkben nem mindenáron és minden helyzetben kimondani a pillanatnyi véleményét. Ezért is csodálkozott el azon, hogy néhány nap múltán visszahallott egyet s mást abból, amire az a Damaschin felhívta a figyelmét, amint azt már a legelején, mintegy felvezetőként állította, a kiváló szaktudására és a sokak által kedvelt emberi magatartására való tekintettel, a legnagyobb jóindulattól vezérelve. Szándéka szerint utánajárt volna a forrásnak, de ugyancsak Csöpivel meghányva-vetve a fejleményeket, elfogadta az ő mindig és minden körülmények között nála sokkal tisztábban látó és gondolkodó párjának a véleményét, hogy jobb nem megbolygatni az ügyet, egy-két nap, s mindenki napirendre tér majd fölötte, nem olyan fontos személy ő, hogy ne merülne feledésbe, mi miatt kellett szembesülnie egy ilyen pali megrovásával.

És mert csakugyan ekképpen történt, ezért semmi furcsát és gyanúsat nem talált abban, hogy újabb néhány nap elteltével Saci becsábította magához a kellemes és az éppen soros parfümjétől illatozó

kis fészkébe, amelyben a telefonközpont működött, azzal, hogy a megyei adóhivatalban dolgozó nővérétől kapott ajándékba egy csomag igazi Omnia kávé, két adagot főzött le a kis kotyogó masinájával, az egyik öt várja. Hogy miért éppen öt, fel sem vetődött benne, egyetlen szempont került előtérbe, és pedig az, hogy kár lenne ellenállni annak a kísértésnek, amit egy csészécske igazi kávé íze-zamata és aromája okoz. És nem is tette, szerencséjére, mert a kávé csakugyan finom volt, ritkaság a maga nemében, ráadásul egy felszabadult kis dumaparti is társult hozzá, nem is gondolta volna, hogy olyan jólesik majd Sacival a környezetük apró visszásságait kibeszélni, sok mindenben egyezett a véleményük, és valósággal sajnálta, hogy a napi feladatai elszólítják abból a kellemes környezetből. Ezért is nem zavarta, és nem keltett benne semmilyen visszás érzést, amikor másnap is megkapta a „behívót”, hiszen a kávé is ugyanúgy ízlett, a könnyed csevegés is kedvére való volt, az a negyedóra lényegében egy kis oázisnak tűnt a mindennapi taposómalom-idő sivatagában. A következő három hétben naponta megisméltődött a meghívás és az azt követő kávézóspurparlázós negyedóra, amikor végül megtörtént az, amit szeretett is volna, meg nem is, hiszen már legalább egy jó hete benne volt a gerjedelem, ami napról napra fokozódott, ugyanakkor visszafogta a tudat, hogy vétkezik Csöpi ellen: az odabenti szeretném-nem akarom hadakozásnak az lett az eredménye, hogy hirtelen a két tenyerébe fogva megbéklyózta a székén ülő Saci fejét, lehajolt hozzá, és szájon csókolta. Abban a pillanatban nem gondolkodott azon, mit tesz, a következőben remélte, hogy legalább valami látszat-ellenállásba ütközik, de nem, amint a száját a Saciéhoz szorította, az azonnal megnyílt, húsos ajka meg a nyelve is azt jelezte, hogy befogadóvá lett, amitől ő még jobban begerjedt, felrántotta ültéből, hozzá préselte árulkodó altestét, azonnal jött az ellennyomás, mintegy kifejezéseként annak, hogy ezt már el is várták tőle, odanyúlt, ahova ilyenkor nyúlni szokás, ha egy férfi nyilvánvalóvá akarja tenni a folytatás-vágyát, amire válaszként egy forró kéz tapadt az ágyékára; annyira belebódult a helyzetbe, hogy már a sokak által szentségnek tartott, tekintélyes mellét is kihámozta a ruhájából, és talán ott helyben meg is történik, hogy teljes egészében kimerül általuk a paráznaság fogalma, ha a saját hangos, szinte hörgő lihegése váratlanul rá nem ébreszti, hogy hol van, és mit tesz.

Már aznap alig várta a munkaidő lejártát, hogy „túlórázhasson”. Attól kezdve, a feltűnést megelőzendő, lehetőleg kerülte a mindennapi látogatást a telefonközpontban, de a túlórázás ürügyével hetente három délután elmaradt otthonról.

Valóságos angyalfészek volt a Saci kis Brassó utcai első emeleti garzonja, ő pedig benne az angyalfióka, aki a maga harmincegynéhány évével – ösztönből vagy tanulta, mindegy volt – igazi mesternek bizonyult abban, hogyan kell egy férfit kezelni, hogy elhiggye magáról, ő a mindenség ura, aztán meg boldogan elalélva hagyja magát minden titkából kiszipolyozni. Ha csak egy kevéske kétsége is van a Saci teljes odaadásának őszinteségét illetően, talán az éberség elhulló magvának sikerül termőtalajra találni benne, de olyan tömény nőiesség áradt belőle, hogy egy pillanatra sem volt számon kérhető tőle az a nyilvánvaló tudatosság, ahogyan mindent a legtökéletesebben csinálva igyekezett a kedvében járni, de még az a furcsa alázat sem, ami a mindennapokban, a másokkal való kapcsolatában – mióta ismeri – addig nem jellemezte, hiszen inkább a „felvágott” nyelvről volt híres. Azt pedig, ha tételesen szándéka is odafigyelni, biztosan nem rója fel neki, ahogyan fokozatosan, jóformán észrevétlenül – mert lényegében érzékelhetetlenül – kihunyt belőle ez a látszat alázat és váltott át valami vad szenvedélyességbe, amitől még ellenálhatatlanabbá lett. Minden olyan volt, mint egy álomban, ami alkalmanként valósággá válik, nem lett volna tehát értelme ellenállni sem neki magának, az angyalinak, sem az általa kiváltott vágyaknak. Különösen nem májustól kezdődően az utolsó együttlétükig, amikor is Saci minden egymást ölelésük után igazi örömkönnyekeket ontott, és úgy ragyogott rá, annyi reményteli vágyakozással a tekintetében, a legszebb jövő ígéretével, hogy már-már nyomasztó volt. Akkor érezte és gondolta úgy, hogy nem halogathatja a színvallást, Csöpi nem érdemli meg, hogy ilyen szemét módon áltassák a látszattal, lényegében becsapják, semmibe vegyék a méltóságát, ahhoz túl sok mindent megéltek és átéltek együtt.

Így történt, hogy azon a bizonyos júliusi délutánon minden visszafogó, a valóságot távol tartó gondolatot lehámozva a tudatáról, szabaddá tette magát, elsősorban a nyomasztó vétekérzetétől, és megpróbált nem szemlesütve vagy a tekintetét kapkodva beszélni, miközben elmondta neki, hogyan képzei el holnaptól a saját jövőjét. Tudta, hogy ezzel megbélyegzi magát, és soha le nem vetheti majd maradék létéről az

„önző disznó” jelzöt, de ahhoz nem volt ereje, hogy a magáéval egyszerre esetleg a Csöpi jövőjét is fontolgatni kezdje, mert látván az asszonya szomorúságba merevedett, fájdalomba belesápadt faarcán sűrű egymásutánban lepörgő könnycseppeket, az egészet a tekintetébe belesajtolta együttérzésre, néma vigasztalásra kellett felhasználnia. Sajnálta magát, amiért az ide-oda kapkodó gondolatai mintegy eredőként újra meg újra rásütötték odabent az „aljas lator” jelzöt, ezért is nézte merev, szinte esdeklő tekintettel Csöpit, remélvén, hogy talán megvalósulhat a nagyon vágyott önfelzabadítása azáltal, hogy ő végre ki is mondja.

De múltak a néma pillanatok, és ez nem akart megtörténni. Amikor pedig Csöpi a tőle szokatlanul nyers hangon megszólalt, egészen váratlan jelzöt használt: „te istentelen balfasz!”. A hatalmas kérdőjel bizonyára a döbbenet megtestesüléseként kérgesedett ki az arcára, de ha ez nem is történik meg, nagy valószínűséggel Csöpi akkor is elmondja, mi okból tartja annak. Mint ahogyan meg is tette: bármennyire is fájdalmas volt valóságként hallani, nem érte őt most meglepetésként ez a bejelentés, az inkább igen, hogy két nappal előbb Damaschin főhadnagy, akivel ő addig soha személyesen nem találkozott, csak hallomásból ismerte, megkereste a kereskedelmi igazgatóságnál, a személyzetisük szólt be telefonon, hogy nála várja, de szerencséjére, nem kellett bemennie, hogy odabent szégyenüljön meg, az illető a bejárati ajtó előtt állt, kezet sem nyújtott, kapkodó tekintettel kérte, hogy szánjon rá egy kis időt, mondani szeretne valami fontosat, igyanak meg valahol egy kávét vagy üdítőt, tőle tudja, hogy az ő drágalátos férjecskeje hónapok óta félrekúr azzal, akit maga a főhadnagy szervezett be alkalmilag, hogy a női bájait felhasználva provokálja az ő drágalátos Elemérének azt a mérhetetlenül nagy pofáját a még nagyobb, még meredekebb mondásokra, aki ebbe az átlátszó csapdába is nagy bárgyún behuppant, mert a farkát használva gondolkodásra, azt hitte, hogy a körülményekről, a maga fontosságától eltelev, szinte már purcintás-szerű természetességgel kinyilatkoztatott, külön bejáratú, őszinteséget mímelő véleménye szex-ingerként hat majd arra a drágalátos kis kurvára, miközben még álmában sem jut eszébe a nagy, férfias felfuvalkodottságában, hogy az ötvenhez közeledvén talán már csak a korát tekintve is illene beleférnie a bőrébe, mert a sok nagyotmondása miatt, amivel kapcsolatban pedig egyszer már igyeke-

zett neki a lelkére beszélni, s meg is fogadta, hogy óvakodni fog az ilyesmitől, a kackiásan pödört bajusza sem óvja meg attól, hogy úgy a seggére verjenek, hogy abból kolduljon, ha csak neki, még hagyján, de a család is komolyan megszenvedheti, még ezer szerencse, mondta a főhadnagy, hogy nem teljesen bunkó, nem tart rendszeresen nyilvános előadást a fene nagy nemtetszéseinél, a korcs véleményeiről, mert akkor már ő se tehetne semmit, így is csak annyit ígérhet, hogy a kötelező havi jelentésében kicsit mérsékeltebbre fogja majd a tényeket, tekintve, hogy a drágalátos Szilveszter úr szerencsére csak a száját jártatja kérdezetlenül, de azzal is leköti a drága idejét, miközben neki a komolyabb dolgokra kellene odafigyelnie, ezért is reméli, hogy a történeteket illetően a diszkréció mindkét oldalról mindent felülír, mert ellenkező esetben nem garantálhatja a jóindulatát, azért hát ő úgy veszi most, hogy el sem hangzott az ő drágalátos párjának ez a meggondolatlan bejelentése, de ettől kezdve kussoljon, ha jót akar magának.

Csöpinek ezt a végkövetkeztetését nem volt hova elhelyeznie a lehetséges jövőképében, emiatt úgy érezte, meg kell állítania az időt, sőt talán vissza is kell mennie benne egy darabon, addig a pillanatig mindenképpen, amelytől újra elindulva megtalálja a megfelelő utat a folytatásra. Ehhez számon kell kérnie Sacitól a tudatos aljasságát, a léte, a szabadsága ellen elkövetett merénylet minden fázisát, az elérendő célja érdekében adagolt mákony minden cseppjét. De akkor mi lesz az elfogadható jövőhöz megkövetelt diszkrécióval? Egyetlen megoldás van: minden áron el kell kerülni bármiféle közvetlen kapcsolatot, le kell gyűrni mindent, ami belülről jön, vágyat és undort egyaránt, látni sem szabad azt a bestiát, azt a gátlástalan haszonkurvát, nincs más megoldás. De ha az elhatározás, ami két embert illet, egyoldalú, annyi, mintha meg sem történt volna. Így aztán elkerülhetetlen volt szembesülni a ténnyel, hogy van, akit nem lehet egyik pillanatról a másikra végleg lerázni, ha az érzelmei olyannyira túlfűtöttek, hogy emiatt bármilyen megalázkodásra képes. Lehet válasz nélkül hagyni a „miért kerülsz, szerelmem?” kérdést, és elnézni közben valami más, lehetetlen irányba, lehet visszafogni a düh által pofonra lendített tenyeret a „tudom, vétkeztem, de nagyon szeretlek” elszuttogott kísértésre, de nem lehet nem érezni a gyűlöletre méltó nő tekintetéből kiáradó vágyat és ragaszkodást, a mindennél is több odaígerését a kíméletlen jövőnek a „ha meg tudnál bocsátani, te

drága!?” szenvedés-vallomással. Átkozott, már-már elviselhetetlen hiányérzet az ember jussa, és mégse lehet, mert nem szabad mást mondani neki, mint hogy nincs tovább, hogy magára vessen, aki képes egyik aljasságból a másikba vetemülve ártani annak, aki hitt benne, aki tőle remélte az élet minden megélhető örömét. És ezt még a szemébe mondani sem lehet. Hallgatni kell, egy közönyt színlelő vállvonással kell elintézni, legfeljebb annyit lehet odavetni nagy hetykén, hogy „lárifári”, miközben tudod, hogy nem az, hanem egy valóságos „Sárfári”.

Mérnököcskénk a végszót követően sem igazán értette, mitől részesült a beavatás kegyében egy olyan ember részéről, akivel ennek előtte soha nem kényszerült elmélyülésre az élettel kapcsolatos dolgokban. De nem kérdezett rá, a körülmények megtanították hallgatni olyankor is, amikor néhány viszonyuló szó talán éppen gyógyír lehetett volna valamelyik fájó lélekre.

Lassan mélyülni kezdett a szürkesség az égen, a kopár bükkök girbegurba ágai fölött, ideje volt térülni s fordulni, hogy már a gyermekek aznapi vacsorája gyanánt ízletes tokánnyá rotyoghasson az a néhány maréknyi gomba, amivel a tetszhalott erdő végül megajándékozta őket a látogatásukért.

Flóra

Abafáy-Deák Csillag

MOBIL

Csak hat euró. Nagyon olcsó. Túlzottan az. Falatokat is adnak ezért a pénzért. Nem fizetek be. Egy árva petákot sem. Ez a kóstolódsi egyébként is idegesít. Nem volt jó ötlet eljönni, buszozni, csak azért, hogy ne legyen otthon.

Hátulról nézi az asszonyt, vékony alakja feltűnő a természetes asszony-ságok között. Be kellene fizetnie a borkóstolóra. Reménykedik, hogy a filigrán nő is befizet, hat euró, csak van annyi pénze. Már bezálláskor feltűnt neki, hogy mennyire csinos. Fehér farmer, kék blúz, csatos öv, fekete haj. Senki se kíséri.

Indul a lista, ki megy bort kóstolni. Az őszsörényes pasi csak őt nézi, kíváncsi rá, hova teszi az X-et. Nem takarja el a papírlapot, a nevét sem.

Nem érdekel a bor, gondolja, csak a nő, befizetek. Próbálja elkapni a tekintetét, nem sikerül. A busz elejére megy, kérdez valamit az idegenvezetőtől, a gyors válasz után a nő mellé érve, megkérdi, a vörös, vagy a fehér bort szereti? Nem is figyel rá. A megismételt kérdésre csak annyit vet oda: a vöröset. Aztán meggondolja magát és azt válaszolja, egyiket sem, hanem a rosét, hőség van.

A nyegle válasz meglepi a férfit. Néha a haverok kedvéért ivott egy-egy korty bort, most kimondta, nem szereti a bort, és megkérdezi a nőt, lenne-e kedve meginni egy sangriát, spanyol ital, hűsítő.

Valami spanyol lőrét akar itatni velem. Hűsíteni akar. Lacikámat éppen egy borkóstoló vitte el. A Zsuzsanna híres borkóstolója. Az a kurva! Jól kitalálták. Azóta is kóstolnak, egymást. Azért is befizetek. Milyen pasi az, aki nem szereti a bort, lehet, hogy gyomorbeteg. Még a sört se bírja. Melegben csak sört iszom, válaszolja hosszú szünet után, és kinéz az ablakon.

Egy vendéglőnél áll meg a busz, ebédszünet. Magával tarthatok?, kérdezi a férfi. Tőlem, válaszolja a nő. Egy ablaknál ülnek le. Kaisert isznak. Ilka vagyok, mutatkozik be a nő. Pál, mondja a férfi. A nő, miközben a hideg sört issza, ránéz a férfira, aki éppen az étlapba mélyedt. A világos ingből leburnult bőre kivilágít, azt már észrevette,

hogy szeme kék, mint Lacinak. Nem néz a szemébe, hagyja, hogy a férfi beszéljen, mert nem szívesen mesélne magáról, most senkinek se. A férfi hangja mégis mintha emlékeztetné valakire. Ami azonban a fülébe cseng, az teljesen más hang, nehéz kivennie a fejéből.

Milyen jó, hogy befizettem a borkóstolást. Ez a pasi úgyse jön. Nyugtom lesz. Továbbra is kinéz az ablakon. Közben a csoportból hárman is odakérezkednek az asztalukhoz. Az egyik nő megállás nélkül beszél, evés közben is, mindenkit szóval tart. A férfit sem érdekli a karattyolós nő megszűnni nem akaró beszéde, a szomszédos, üres asztal felé néz. Két óra és a borkóstoló helyszínére érnek. Bár befizetett, talán jobb az esélye, ha nem megy, tépelődött. Amikor indulás előtt az idegenvezető kéri, emelje fel a kezét, aki megy a borkóstolóra, ő nem mozdul. Nem néz a nőre. Maga nem jön?, hallja a fekete hajú nő hangját. Tehát nem figyelt a megjegyzésére, hogy nem szereti a bort. Csak annyit mond: befizettem a hat eurót.

Pincében ülnek, libatepertőt esznek hagymával, legvégül jön a sajt. A nő nyelve a második pohár után megered. A férfihez beszél, de nem lehet tudni, valójában neki, illetve hozzá beszél-e. Váratlanul elhallgat, eddig kerülte a férfi tekintetét, most összehúzott szemmel néz rá. Jönnek az újabb italok, a nő hangos nevetésére a többi asztaloknál is felfigyelnek. A férfi arra gondol, egyszer neki is megeredt a nyelve, akkor is pincében ült, mesélt és mesélt. Nem emlékezik az arcra, bántja, hogy nem tudja felidézni az akkori nő arcát. Most együtt nevet a fekete hajú nővel, könnyednek érzi magát. Ismét koccintanak, és már tegeznek egymást.

Végre közelről is megnézheti a nő arcát, milyen sűrű a szempillája, telt az ajka, nem tudja eldönteni, hajszíne eredeti-e. Sminket nem lát az arcán, mosolya őszintének tűnik, a szeme alatti ráncok elárulják, negyven is elmúlhatott. Ez nem zavarja, nem tulajdonít jelentőséget annak, ki hány éves. Sápadt bőr, formás mellek, vonzónak találja mindegyiket. Honnan ismeri, motoszkál a fejében, mert abban biztos, hogy már találkoztak.

A férfi poharában sötétvörösön csillog a bor. Színe majdnem fekete, mint a nő haja, mahagónival vegyítve. Koccintás után, ahogy a pálinkát szokták, egy hajtásra issza ki a bort, a szemét is behunyja, de nem az élvezettől, hanem azzal a szándékkal, hogy mielőbb túl legyen rajta. Nem is igazán érzi a bor ízét, amikor már orrába ér a gyümölcsös,

fűszeres illata. Kinyitja a szemét és felkiált: ez nagyon finom. A nőre néz, és arra gondol, milyen lehet az illata. Nem mer közel hajolni hozzá. Várja a következő pohár bort.

Merlot vagy egri bikavér? A nő az egrit választja, a férfi a merlot mellett dönt. Újra koccintanak, válluk összeér, a nő megrázkódik egy kicsit, váratlanul érte a férfi mozdulata. Arcuk is közel kerül egymáshoz, a férfi beszipantja a parfüm illatát, emlékeiben kutat, mikor érezte ezt az illatot, de nem találja a helyet és az időt, ajándékba vehette valakinek? A nő nyitott ajkára néz, csillog, nedves a bortól, telt ajkak, szívesen beléjük harapna. Újra koccintanak.

Beszélgetnek. Eper és vér, Simon és Garfunkel, régen látták őket. Az utolsó tangó Párizsban, Brando szenvedélyénél kötnek ki, hányszor jártak Párizsban, éjfélkor a Montmartre-on. A nő kezét véletlenül érinti meg, és mintha villám csapna bele, a nő elrántja, arcára merev mosoly ül, szemében villámok cikáznak, elnézést kér, ki kell mennie. Feláll, lassú, merev járással indul a mosdó felé.

A férfi szorosan a nő nyomában halad. A WC-ajtó előtt várakozik egy oszlop takarásában. A férfimosdó ajtaja kinyílik, egy kövér és kopaszra nyírt férfi lép ki. Ekkor ugrik be a kép. A Baradla barlang, az orgonakoncert szünete. A férfimosdóban egy nyúlánk, fekete hajú lánnyal találkozott. Mosolyogva megvonta a vállát, sietős volt nagyon, a másik ajtónál hosszú sor áll, nedves a levegő, kacagott és kacéran nézett a fiúra, aki közelebb lépett hozzá, hogy jobban hallja a hangját, mert közben óriási hangerővel folytatódott a koncert. A lány átölelte és csak negyedóra múlva távoztak a helyiségből. Hülye volt, hogy nem kérdezte meg a lány nevét, és nem kérte el a címét. Sokszor gondolt rá. Mobiltelefonról akkor még nem is hallottak.

A nőt nem zavarja, hogy a férfi WC-be lépett be, észreveszi, hogy borkóstoló társa követi, nyitva hagyja az ajtót, amit a férfi zár be. Elfelejtetted a nevem, mondja kacagva és ráül a lehajtott ülőkére. Egyre hangosabban nevet, a férfi hozzáhajol, meg akarja csókolni, de a nő elhárítja és feláll. Helyet cserélnek. Emlékszel, Elza vagyok, kiált fel. Csak neked voltam Elza. A te oroszlanod! Hangos sikolya mosolyra fakasztja a kint várakozókat, senki sem kopogtat. Tíz perc. Ennyi jut nekik. Mobilszámot cserélnek. Mielőtt kilépnek a helyiségből, a férfi megöleli Elzát, aki nem is Elza. Valami véget ért, gondolja, de lehet,

hogy most kezdődik. Egri bikavér. Tüzes, testes, selymes bor, hamar a fejbe száll. Nem volt részeg, Elza sem. Ilka sem.

Amikor kisvártatva egymás mellett ülnek az asztalnál, arcuk semmit sem árul el, mi történt közöttük. A férfi a mobilra gondol, egy hét múlva hívják egymást.

János

Boda Edit

85. SZÜLETÉSNAPODRA

Ida és Zsuzsanna emlékére

Talán délutáni nap süt be
a légszar pötytyözte ablakon,
a fal mellett lóca, azon vagy.
Oldalfolyosó. Egy lépésre lagzis
konyha a kultúrházi kis színpadon.
Rokon lánynak kötik be a fejét.
Melléd ülök. Nem tudom, mit kérdezek.
Nem tudom, mit válaszolsz.
Lóg a kezed, amit megfogok.

Házad hátsó oromzatán volt a padlásajtó,
előtte masszív létra, átellenben pince,
oldalt disznóól, kiskapu, a meredek dombra
felfutó kert végében diófa, mögötte,
a menhirszerű kőtömbök fennsíkján
a falu harangvirágos, ibolyás temetője.
Baromfiudvarod akár egy katlan.
A tárgyak láttak téged utoljára. Egy kő,
egy kapa, talán egy felriadó cserép.
A hurok nyitotta alagút túloldaláról
nagynénéd, Zsuzsanna tátogott rád,
hogy ne indulj, mit kezd majd nélküled
a kút melletti boldogasszony tenyere,
melyről levelet téptünk, ha templomba
mentünk vasárnaponként ketten.

A szőlőlugas vesszeiben hívatlan vendég az élet?
Minden tavasszal mintha utoljára látnánk.
Bocsásson meg nekünk a remény,

melyet kezdettől fogva tegezünk,
s mint egy kilincset életünkre rászzerelünk.

A FŰ KÖZÖTT

Fűre pottyant húsos barack,
kicsi szentjánosbogaram,
villámokéval vetekszik a fényed.
Láttad, hogy rohant az őz az aratógép elől?
Még visszanézett. De hívták a gótikus
fűkatedrálisokban csöndet lehelő
fűorgonasípok.

EGY GYÜMÖLCSÖS EMLÉKE

A dombon voltak valami szilvafák.
Fehérnél csendesebb madárfészkek.

Házam egy szakadék fölött,
tornácán télen vadepret szagolgotok.

Lelkem rúdja befelé áll.
Ismeretlen tisztások illata világol.

Kristó Tibor
MÁR NEM FÉLTÜNK

rázkódik a teherautó
minden eresztékében recseg-ropog
böhöm nagy köhögős tragacs
okádja magából a füstöt
ülünk Ernő bácsi mellett
aki palacsintasapkájával fején
jobb karján feltűrt ingujjban kapkodja a kormányt
bal karja sebhelyes volt azon nem tűrte fel az inget
megjárta a frontot ott érték az aknaszilánkok
kerülgeti a gödröket a falu között
hárman ülünk mellette ennyien fértünk be a kabinba
mint ahogyan a moziban is hármásával ültünk
a kopottas támla nélküli padokon amint a mozivászonon
megjelent egy teherautó cakkra olyan mint amelyben ülünk
háborúból maradt otromba orosz gyártermény
sátorponyvás katonaszállító autó lehetett
a tanító néni már jó előre felhívta figyelmünket
nem kell félni a mozgó alakoktól
ne kapkodjunk kezünket szemünk elé
mert nem üt el az autó nem jön le a vászonról
a csendes Don vidékét járja erről szolt a film
nem jön már hozzánk talán itt is megjárhatta magát
éppúgy zötyögött mint most amelyben ülünk
s alig hittük hogy nem a filmbeli autó az melyet
Ernő bácsi vezet körbejárja velünk a falut
hátha ő hozta magával a frontról
e rozoga jármű volt akkor a falu egyetlen
autója Ernő bácsi pedig a legnagyobb ember
a mi szemünkben a legnagyobb
jóval nagyobb mint a téeszelnök s bárki más
mellette kiváltságos helyzetben éreztük magunkat
mi kölykök akik hármásával ülhattünk

Ernő bácsi mellett veterán járművében
már nem féltünk

BICKAVETÉS

Bödecsben
a Gagyaszár utcában
kapunk előtt a Rózsadombon
Dezső már a mellemen térdelt
jobb kezében nyitott bicskával
hosszúnak tűnt a pillanat
iszonyatosan hosszúnak
apró zöld körök cikáztak előttem
már nem ezen a világon éreztem magam
jókor lépett ki a kapun apám
s kiverte Dezső kezéből a varasnyelűt
dühösen a kerítés tövébe hajította
villogott a napsütésben
használattól kifényesedett éle
kérdőre vont mindkettőnket
azért mert csalt szipákolta Dezső
a kicsi öklösnél nem volt meg kétujjnyi
a föld és a bicska nyele között
mégis a maga neve alatt húzott vonalat a porba
a kézhátasnál a tenyeresnél
sem volt meg a távolság
te is csaltál a kujukosnál
a fejesnél szabálytalanul pöccintettél
én lettem a győztes szájaltam veszettül
apám jelenlététől nekibátorodva
számold újra a vonalakat a porban
én nyertem veszítettedél
ezt akarta rajtam megtorolni Dezső
ő volt a nagyobb az erősebb
mert a szabály az szabály

kezet fogtunk megbékéltünk
kapunk előtt a Rózsadombon
hogy ne éleződjön köztünk a vita
a bicskát egyikünk sem kereste
soha

KERESZTANYÁM

ma sem váltottam senkivel egy szót sem
tegnapelőtt beszéltem utoljára
hogy s mint vagyunk isten áldja
ennyi volt az egész de ne felejtsem
a boltban csak meg kellett mondanom hogy miért jöttem
kenyér tej ezek a leggyakoribb szavaim
na meg azok is hogy *szeletelve kérem*
a boltba háromnaponta járok
nem vagyok néma
mégisincs kikre pazarolnom szavaimat
néha azt veszem észre hogy magamban beszélgetek
vagy félhangosan vesződöm asztallal székkal
melybe sokszor belebotlok szitkozódom
a kályha platnijára kifutott tej miatt
gyakran kell pucolnom a kályhatetőt
néha megszegem a szentírás szövegét
isten nevét hiába számra veszem
utána keresztet vetek így diskurálok vele
ha szidtam kicsit bizonyára megbocsátja
na tessék megint elbotlottam a szőnyegben
kit hívnék segítségül ha nem Őt
a kisbiblia mindig kézügyben van az éjjeliszekrényen
s mindig ott ütöm fel ahol a szárított gyopárt
megtalálom lapjai között utoljára is
a kis Jézusról olvastam istenem mit is
szinte senki sem él ismerőseim közül
egyre gyakrabban álmodom keresztapáddal

nagyon rossz a valóságra ébredni
ilyenkor egész nap nincs kedvem semmihez
jól elvagytok magatokkal
gyakrabban hozhatnád a feleségedet is
vele jól el tudok beszélgetni
mikor is voltatok itt utoljára fél éve talán
a napok is összefutnak agyamban
azt tudom hogy a postás keddi napon
hozta a nyugdíjamat mindig mondom neki
lehet a következőt már nem kell hozni
Bandika

A TALICSKÁS

milyen jó lenne valakit megsimogatni
ha engem is simogatna egy jó asszony
nem úgy mint Erzsi
aki néha átjött s hoppra levetkőzött
szégyentelenül pucérra
otthonról már bugyi nélkül érkezett
durván beletúrt hajamba
de az nem olyan volt
nem úgy képzeltem el
na mi lesz siettetett
megmerevedtem
aztán megint kicsi lettem
szégyellheted magad szidott Erzsi
felöltözött s elviharzott
folyton pénzt kért hazudozott
őszinte szorgos fehérnépre vágytam
építettem csinos kicsi házat
szép téglaszínűt piros tetővel
talicskáztam a követ a maltert
sok betonvasat lehetett gyűjteni
a nagy építkezések nyomán

a téglagyáros alább hagyott az árból
mert neki is talicskáztam
az agyagot mikor mit kellett
nekem volt az első gumikerekű
csapágyon guruló talicskám
számítáblát is szereltem rá
mégsincs aki megsimogasson
ne úgy mint Erzszi
aki mindig beletúrt hajamba
s nagy tőgyeivel rám tehénkedett
nem volt egyetlen igaz szava se
inkább taszajtom tovább a talicskát
s mondogatom:
Erzsinek ne higgy

FERI BÁTYÁM

a csűrben keresse
ott tölti a napot
mondta az ágyban fekvő asszony
amikor Feri bátyám hollétéről érdeklődtem
megnyitottam a behemót csűrkaput
mely fülsértően csikorgott sarkaiban
az ororból Feri bátyám kászálódott alá
a létrán közben bekötötte nadrágszíját
jó feszesre húzta derekán
mint ahogyan legénykorában szokta talán
fent az odorban egy borzas asszonyfej jelent meg
s amint megpillantott eltűnt
tudod itt is akad néha dolga az embernek
veregetett vállon Feri bátyám s behívott
a homályos szobába melynek kicsi ablakán
szűkre szabottan érkezett a fény
a padládából tele üveget vett elő ablak előtt forgatva
mustrálta nova bor volt benne töltött a poharakba

ittuk a rókaízú bort
 a szélütött asszony sóhajtozott az ágyban
 gyakran vizet kért

ZÖLD FÁK ÁRNYÉKÁBAN

isten tudja mikortól
 vannak itt ezek a zöld fenyők
 a vasúti sínek mentén sorakoznak
 alig 500 méternyire a falu állomásától
 s amint köztük halad a fékező vonat
 már lehet készülődni a leszálláshoz
 a kilencvenes években gyakrabban vonatoztam szülőfalumba
 erre készített szüleim földjeinek visszakeresése
egy tehén két szekér eke taliga
borona vasból való ennyi szerepelt
 apám belépési nyilatkozatában kollektivizáláskor
 volt két ló is mondogatta hetykén
 azok nem kerültek nyilvántartásba
 ma sem tiszta számomra hogyan tudta eltitkolni
 velem jött a telekpataki kaszáló beazonosítására
 már amennyire emlékezetében az fennmaradt
 a telekhatáron a mohos kőre még jól emlékezett
 a földkönyvben 72 ár szerepelt
 hossza 230 méter szélessége 14 lépegetett a zsidólábbal
 melyet nagybátyámtól kölcsönzött fél napra mert neki is
 mérni valói voltak Bödecsben Czikók telkén
 négyszer is körbejárta törölgette a verejtéket homlokáról
 s ahogy méricskéltek terveztünk
 mocorogni kezdett bennem a régtől szunnyadó
 gazdálkodói hév hiszen apám nekem ígérte
Borzostó 21 ár Hosszúláb 28 Nagyölgy 21 Horgas 14
Oltramenőben három vékaféleje mind szántóföld
 ennyi volt még kiolvasható a kézen-közön elrongyolódott
 néhol már hiányos lapjaira hulló megherélt regiszterből

saccolgattuk a kaszáló nagyságát kik voltak a szomszédok
nem volt senki a határban rajtunk s a fennvalón kívül
ahonnan langymelegét árasztotta a nap
bólogattak hozzá a zöld fák lombjai
leültünk árnyékukba falatozni apám
balkezének ujjai közé fogta a szalonnát hagymát a szelet kenyeret
zsebéből bicskát vett elő s jobb kezével szeletelte a falatokat
eszegettem én is még bicskája hegyére is tűzött
a füstölt szalonnából felém nyújtotta szelet kenyérrel
valami furcsa ősi mozdulattal
otthon soha nem láttam így enni lapítón vágta a szalonnát
a kenyeret harapta hozzá a hagymát konyhakéssel felaprózta
megtetszett nekem a kaszáló magyaráztam lelkesen apámnak
hogy mit tennék ha tényleg nekem szánta
ő csak evett jóízűen szalonázott s hallgatott
vonatablaktól mustrálgattam simogattam tekintetemmel
amint a Zöld Fák közé érkezve lassított a mozdony
kölsönkaszával irtottam a gázt egyengettem a területet
bevettem fűmagokkal beleboronáltattam *vasból valóval*
ilyen lehetett ami a belépési nyilatkozatában szerepelt(?)
jóleső érzéssel öntött el a fáradtság szépeket álmodtam
egy holdnyi a Pityókáskertben három vékaféleje
szántó Kishegyen Hosszúláb Csengettyű Bévágás
felnyúlik a Zöld Fákig Szőke Mihályéval határos
örzöm a gyűrött cetlit a polgármester aláírásával *Kimérni!*
ezeket mégis önkényesen mások vették tulajdonba
be kell perelni őket így biztattak ismerőseim
tudták hogy hiábavalóság mindenki szaladgált
cserfeltek az asszonyok a férfiak halomnyi régi irattal
futkostak sorok képződtek a telekkönyvi hivatalban
még a bicikli csomagtartójában is iratkötegeket hordoztak
íme spárgával átkötve a családi dokumentáció (!)
a földmérő bizottság folyton mért tagjai gyakran változtak
mihelyt visszaszerezhetette valamelyikük a területeit
lemondott közben fogyott az én kaszálóm is
fele maradt egyre csalódottabban szálltam fel a vonatra
már nem bólogattak a zöld fák számuk is ritkulni kezdett

aztán apám anélkül hogy engem is megkérdezett volna
eladta a maradék területet zsebszerződést írtak
hevenyészett betűkkel a tanúk nevei kiolvashatatlanok
ezt a gyűrött papírt őrzöm azóta is a nekem szánt kaszálóról
az asztalon már lapítón lapítva szeletelte a szalonnát apám
a kenyeret is harapta hozzá amikor tudtomra adta döntését
T. Jenő az új tulajdonos kitéssékelt kapuján
nincs nekem itt keresnivalóm hördült rám
egyre ritkábban vonatozom arra
már két kezemen megszámlolhatom a fákat
amint elhagyja azokat hosszat sípol a felgyorsuló mozdony
mintha elorzott örökségemre emlékeztetne a sípjel
a Zöld Fák nevű rezesbanda is nevet váltott
árad szememből a szomorúság
ha néha feléjük tekintek

A KOVÁCS

Gergely mester emlékére

furcsa volt nekem
a sarlós-sarjnak
a kalapácsos világ
a kovács (is) aki
folyton szarvasüllőn kalapált
lapogatva a tüzes vasat
s intette ne álljam el
az ajtón át beáramló friss levegő
útját közben furcsa formájúvá
kalapálta a vasat
a kicsi műhelyben
a Nagyhavas alatt
míg egyre fogyatkozott
a szikrák röpedéke
kinn szakadt az eső

a vetésnövelő régen várt istenáldás
az udvaron szanaszét szaladtak
százfélé a jércék
eső ellen menhelyet keresők
az eresz alá ahol kormos markait
morzsolgatta a mester
az alácsorgó eső vizében
én meg álltam ott a kopott
ajtó oltalmában fölöslegesen
dologtalanul viszketegen
a sarlós-kaszás nemzetség
ki tudná hányadik ivadéka
akit szánalmas tekintettel
méricskél a mester
mert lelkembe markolt
elevenembe koppintott
mert engem egyenetett
furcsa formába folyamatosan

OÁZIS

megint megágyaztam
újba húztam a paplant
a párnát a kicsit is
csupa virágmintás minden
rózsát szedhetnék a paplanhuzatról
ibolyát a párnahajból
akár liliomot is
úgy virágzik az ágy
mintha tavasz közeledne.
- zöld oázis a homöksivatagban -
szép sziget a félhomályban
nem vagy sehol
vagyok sehol
ágyát vetettem magányomnak
újból

SZAG

halak rózsaszín húsúak
 fehér hasúak kívánatosak
 pontyok balinok csukák
 filézve pultokon incselkedően
 ínyszerjesztően kampókról fityegők
 tálkákon kínált ingyenc falatok

öntelt kofák izzadságosak
 cserfesek fecsegősek
 izgága férfiak másnaposak
 kitelt nagyságák aznaposak
 kíváncsi arcok kacér szemek
 táguló orrlyukak kipirult fülcimpák
 izgékony ajkak matató kezek
 csupaszok ráncosok pihések

felhízik a sor mindent elsodor
 ősnőstény szag terjeng
 nem sokáig már

a szellővel suttgó h

a
 l
 p
 i
 a
 c
 o n

Lázár Kinga
AZ IDŐSEBB TESTVÉREKRŐL

egy olyan földrészen születél
ahol a visszhangon keresztül beszélnek
s egymásnak idegenek építenek pallót
uszadékfákat görgetnek keresztül a folyón
a cserjéket kivágják az ösvényeken
olyan fákat ültetnek amik száz év múlva
lédús puhahéjú gyümölcsöt teremnek
csak hogy tudják
az utánuk jövőnek könnyű dolga lesz

azon a földrészen
a magányos őslakók szarvasokat etetnek
baglyokat vagy fehérszőrű vadmacskákat
míg azok fel nem ismerik a kezük szagát
hogy aztán a fakérgen
nyomot hagyjanak nekik

ott építettek téged
s magadra hagytak
hogy megérints minden fát
minden pallót
szétmorzsold a rövidítők agyagos talaját
s várd azt aki a nyomodba szegődik

NAGYAPA

ismerjük egymást régről
kislányként napraforgóval szőttem körbe
a sírkertet így hízelegtem
te egy égdarabról figyeltél

kézen fogtad a napot
míg áthaladt felettünk
két szemöldököd között
városnyi bárányfelhő lebegett
s ha összeráncoltad zivatarként csordult ránk

fekete földdarabokkal játszunk itt lent
egymást formáljuk belőle
majd szétmállunk az esőtől
bőrünkön a napfény
mint egy modoros öregúr
zsályaszagú érintése

Szfínx I.

Csikós Attila

FOKHAGYMASZAG

-ot érzett kezében a régen nem látott rubin pácolt biedermeier aperitifpohárral, amit megemelt, eltartotta, átnézett rajta, egyszerűsmind átnézett a pálinkán is, ami benne volt, amiről (a pálinkáról) komoly vitát folytattak annak idején három barátjával, hogy *szofisztikált* ital-e vagy sem, és ő úgy vélte, hogy sokkal kevésbé, mint a konyak, ezen majdnem összekaptak, de a *méltányosságot* szem előtt tartva inkább kézfeltartással szavaztak a kérdésben, az eredmény döntetlen lett, mert ketten nem tartották *annak*, ketten meg (a két *doktriner*) igen, így aztán kissé csalódottan, és a kérdés eldöntetlenségéből fakadó feszültségekkel mentek vissza a lakodalomba ünnepelni, amit egy, a Margit híd pesti hídfőjénél horgonyzó hajón tartott az ifjú pár, nagyjából ott, ahol jó pár évvel később elsüllyedt a Hableány sétahajó (és milyen érdekes, gondolta a Rózsadombról lenézve a Dunának nagyjából erre a megemlékezett szakaszára, milyen érdekes, hogy azóta *elmúlt már annak a múltnak jövő ideje is*), de fiatalok voltak, könnyen túlléptek az önérzeti kérdéseken, s a majdani balesetről mit sem sejtve végre mulatni kezdtek, örülni az estének, barátjuk és menyasszonya egybekelésének, a maguk szabadságának, és táncoltak a jelen lévő könnyű mosolyú bölcsészlányokkal, és körbeugrálták a friss házásokat, mintha nem is lenne jövő, melyben (ma) ketten (s köztük az ifjú férj) már csak *nemlétükkel* és az e fogalomhoz kapcsolódó szomorú (jövőtlen) hiányban vannak jelen, és ahogy kimondta magában, hogy közülük ketten már meghaltak azóta (a kijelentés hangsúlyos szenttelenségétől leginkább) *szédülés* fogta el, és belenyilallt a fájdalom a halántékába, ötvenkét évesen ez ijesztő jel is lehet, kinyitotta az ablakot, a hűvös levegő megnyugtatta kicsit, és alaposan végiggondolva az eseményeket, onnan kezdve, hogy belépett a lakásba, és meglátta születésnapos és demenciával küzdő anyja boldog mosolyát, amitől megszédült, és összeszorult a gyomra, ezért rögtön az ablakhoz menekült, csak, hogy ne kelljen anyja szemébe nézni, mert gyáva volt szembesülni a betegséggel, saját és közös emlékeikkel, mert nem tudta, mit kezdjen a csak az anyja fejében lejátszódó történetekkel és a helyzettel

általában, és így nagyvonalúan megfelekedezett arról, hogy a szembe-
sülés (jelen esetben az *egészséges* anyjára és a vele megéltre való
emlékezés) elől nem menekülhet, bármire gondol, az elmúlásra gondol,
apja, anyja, és igen, az ő, és a később eszébe jutó *négyes* közös múltja
is minden rá gondolással a fraktálokhoz hasonlóan újabb és újabb, vagy
az időkezelés logikájának megfelelően, régibb és régibb és másokkal és
megint másokkal megélt közös múltakra hasad, mely ezer darabra
hulló *múltakban* az ember óhatatlanul elveszti egyensúlyát, kibillen
időérzéke, és veszélyesen messze sodródik a valóságtól maga is (négyük
egyikét tán épp ennek felismerése hajszotha öngyilkosságba), de utolsó
erővel megragadhat még egyetlen kézzelfogható darabot az idő iszapos
sodrásában, melyben ma, a leírás örök jelen idejében megkapasz-
kodhat, és időleg kiegyenesedhet (ahogy anyjának erre egyre kevesebb
lehetősége volt), és fogódzóként neki most épp ez a Dunán ringó
hajóban rendezett lakodalom jutott eszébe, amivel (egy már elmúlt,
megtörtént történettel) visszazökkentheti az időt, megnyugtathatja
magát, hogy ez az élet sora, el kell fogadni, bármilyen szomorú, és
akkor visszanyerve lélekjelenlétét átnézett a pácolt, rubin színű pohár-
kán, amiben látszólag szenvtelenül lötyögtette a tájat maga előtt, és
arra a döntésre jutott, hogy a pálinka nemes, de egyszerű szesz, és
épp ezért nem is való ebbe a metszett, pácolt pohárba, amibe az apja
töltötte a *születésnapra* tekintettel, mely jeles napon és annak ünnepi
kivételességén az ünnepelt, az anyja úgy nézett keresztül, ahogy ő a
metszett üvegen és a benne hullámzó időn, mert egyszerűen nem tudta,
hogy születésnapja van, meg is lepődött, amikor felköszöntötték, és
persze igyekezett úgy tenni (mert arra, hogy az embernek van
születésnapja, még emlékezett), mint egy éve is, meghatott örömmel
jelentőséget tulajdonítani annak, hogy egy év eltelt, s egyúttal el is
tűnt, elolvadt a már megélt nyolcvanhárom évben, azaz voltaképp
jelentőségét vesztette, ha neki és apjának még mindig fontos volt is ez
az évforduló, ám az igazat megvallva az anyja azt sem tudta, hány év
telt el és mióta, és ezért, talán felismerve saját bizonytalanságát a
napok egymásutánjában, apró ujjáival megemelve a metszett, rubin
pácolt poharat azt mondta, hogy minden nap ünnep, fiaim, a többi
nem számít, és megbocsátóan elmosolyodott, mintha ők hibázták volna
el a dátumot, és máskor lenne *az a nap*, és ez őt felbosszantotta, és az
ablaktól és a valamikori lakodalom emlékeitől elfordulva azt kérdezte,

hogy milyen nap van ma, milyen nap van, anya?, de meglátva nyers felkiáltása után az anyja arcára kiülő döbbenetet, vagy inkább riadalmat, meg is bánta, hogy megszólalt, és közelebb lépett, és végigsimított az arcán, és szelídebben kérdezte újra, milyen nap van?, hát milyen, kérdezte az anyja is, anyám születésnapja, mondta aztán határozottan, a nagyanyádé, hogyhogy nem is tudod?, kisboldogasszony napján született, *ma*, apád ezért vette elő a kristályt, szégyellhetnéd magad, fiam, kisfiam, javította ki magát, és méltatlankodva visszaült a kanapéra, azért is vagyunk itt nála, Szombathelyen, milyen szépen berendezte az otthonát, látod, mindig jó ízlése volt, és körbemutatott a szobában, ő pedig szemével követte az ívet, amit az anyja uja a levegőbe rajzolt, a falakon lógó (az anyja által jó érzéssel vásárolt) festményeken, a könyvespolcokon, aztán tekintete megállapodott az apján, az apja örökké gondterhelt arcán, amin most keserű, kényszeredett mosoly jelent meg, mielőtt megszólalt, de hát Guszti, ez a mi otthonunk, a miénk, Budapesten, mondta, de anyja megrázta a fejét, dehogy is, József, kiáltotta dühösen, dehogy is!, ez az anyám lakása, nekem ne mondd, hogy nem, és segélykérően átnézett a fiára, ugye?, hát nem vagyok bolond, ne hagyj, hogy meghazudtoljon az apád, mindig ezt tette velem, mindig!, kiabálta, és már sodródtak *bele*, megállíthatatlanul sodródtak az apja és az anyja közel hatvanéves házasságának bugyrai felé, melyben (mint minden rendes házasságban, gondolta megbocsátóan) férfi és nő párharca, két ember *osztályellentétei*, gyermekkori traumák emlékei forrtak fel a múltból, s amiben a helyzet megoldását *most* semmiképpen sem könnyítette, hogy az anyja fejéből eltűnt az *idő*, nem volt semmi, amiben megkapaszkodhatott volna, ami segíthette volna a megtörténtek (voltak és valák) kronologikus vagy bármilyen rendbe állításával a múltban esett megbántódások, fájdalmak okainak, azok összefüggéseinek, s így a ma is (láthatóan) megtapasztalható harag eredőjének felrajzolását, nem volt *családragény*, csak drámai végkifejlet, csak a fájdalom emléke maradt, s lebegett a semmiben, mint az Űrben a sötét anyag, ismeretlenül, de érzékelhetően, ahogy apjában meg (ahogy korábban is hasonló helyzetben) összesűrűsödött az állandó meg nem értettség dühe, és most még egyszer megpróbálkozott igazságának (együtt és minden vita ellenére szeretetben telt életük) bizonyításával, tehetetlen indulattal a térdére csapott, és dühösen azt kiabálta, hogy, nézz körül, nézz már körül, Guszti, itt

élünk harminc éve, semmi nem ismerős?, nem, felelte az anyja, én nem itt lakom, *nem itt lakom!*, ez anyám lakása, hát nem érted?!, és akkor ő letette a rubin pácolt poharat a dohányzóasztal füstszínű (szürke) üvegére, és mert hirtelen megérezte, hogy a *történetet* most nem cáfolni, hanem színezni, bonyolítani, kifejtteni és teljes egészében *elmesélni* kell, azt mondta, hogy így van, mama, igazad van, vendégségben vagyunk Szombathelyen, mindig szerettem itt lenni, tudod, amikor nyáron lehozatok *ide*, Pumához két hétre, amiből néha egy hónap is kerekedett, mert haza se akartam menni, emlékszel, mama?, ezen meg is bántódtatok annak idején, szememre hánytátok, hogy én jobban szeretek itt lenni, mint otthon veletek, ami nem volt igaz, persze, csak túlérzékenykedtem a *dolgot*, egy gyerek szereti, ha elkényeztetik, magyarázta (óvatosan, mert félt, hogy ezzel a meggondolatlan mondatral még veszélyesebb témák felé tereli a beszélgetést), de félelmei ellenére anyja halványan elmosolyodott, igaz, nagy *kujon* volt a te nagyid, mondta, és együtt bólogattak, hogy milyen is volt a *nagyi*, elszerette a fiút a szülei elől a főztjével meg az engedékenységgel, s úgy tűnt, mintha ettől a „vallomástól” helyére zökkent volna az idő, *volt, elmúlt* és *van* külön álltak megint, de anyja hirtelen felkapta a fejét, és azt kérdezte, hogy most is itt akarsz maradni, ugye?, és ettől (inkább az *akkori* kérdés után érzett, és most felidéződött megszegyenitettségtől, mintsem a *mostani* váratlanságától) meglepődött, és azt felelte, hogy dehogy mama, megvárjuk Pumát, mindjárt itt lesz az édesanyád, aztán megebédelünk, megünnepeljük a *születésnapot*, és együtt megyünk haza, mama, hazamegyünk, ígérte meg, és ez láthatóan jót tett, jól van, mondta az anyja, köszönöm, hogy nem nézel bolondnak, mintha nem tudnám, hol vagyok, és férjére (az apjára) nézett, nem vagyok bolond, kiáltotta, érted?, tudom, amit tudok, mondta, és apja tehetetlenül a fiára nézett, mintha azt kérdezné, „mit kezdjek vele?”, mondd meg, mit?”, de anyja akkor már határozottan, sőt, talán kicsit erőszakosan folytatta, köszönöm, hogy velünk jössz, mondta, és nem sírsz az autóban, kisfiam, a nagymamád után, neked *mi* vagyunk, jó, hogy beláttad, és akkor ő akart mondani valamit *arról*, arról, hogy nem pusztán a nagymamája után *sírt*, nem a főztje, nem is a nagyszülői engedékenység (magányos, felelőtlen vén lelkek háborgó és önző liberalizmusának) hiánya miatt bőgte végig az utat Pestig, hanem ugyanazért, amiért most képtelen volt *bárki* előtt akár csak egy könnyet

is ejteni anyja állapota miatt, az elmúlás szörnyű szépsége érintette meg, a magány sárga késő délutáni derengése, mely jellemzően idős szeretteink körében talál ránk (s képzelőerejének köszönhetően ő már hatévesen is a magányosok, a furcsa szagú, *búcsúfélben* lévő öregek körében érezte jól magát), ahogy most is valami hasonlót érzett anyja láttán (taszította, hogy kimondja, azt tapasztalta meg, mint nagyanyjával az utolsó évek alatt, amit az Idő végére érők látnak és próbálnak láttatni, szándékosan vagy akaratlanul megértetni velünk, hogy nincs kronológia, sem arcok, sem dátumok, sem az idő *felfoghatósága*, nincs semmi, csak a mindörökkébe való belesimulás), de most még (és félelmetesen) közelebb érezte magához ezt a szépséget és ezt a szörnyűséget, és ezért jobban is fájt (hiszen csak azért, mert az ember öntelten megérteni véli a lényegét, még szenved tőle), és épp ez a fájdalom akadályozta meg abban, hogy elérzékenyüljön, és megkönnyezze, és mondjon *valamit arról*, inkább becsukta a száját, és boldog volt, hogy anyját láthatóan megnyugtatta, amit mondott, hogy *sztoriban* maradtak, hogy *itt voltak együtt Szombathelyen*, és senki nem akarta meggyőzni őt semmi olyasmiről, ami nem igaz, amit józan ésszel nem *fogadhat* el, hiszen nyilvánvaló, hogy jól tudja, melyik városban és kinek a lakásában tartózkodik épp, a fia *szerint* is igaza van, köszönöm, mondta, és elmosolyodott, aztán ivott egy kortyot a rubin pácolt pohárból, és miután a poharat letette maga elé, erőtlenül két combja mellé ejtette a karját, mint aki fárasztó gyaloglás után ül le egy árnyékos padra, és felsóhajtott, de jó, hogy itt vagy, kisfiam, hogy vagy?, kérdezte és hátradőlt az öreg bőrkanapén, jól vagyok, felelte, köszönöm, kop-kop-kop, tette hozzá, és bal kezével lekopogta az állán, akkor jó, kisfiam, vigyázz magadra, örülök, hogy látlak, jól vagy?, igen, mondta megint, de már nem tette hozzá, hogy kop-kop-kop, csak elmosolyodott, és az apjára nézett, aki széttárta a karját, és bólogatva azt mondta, hogy ez van, ez van mindennap, aztán kiment a konyhába feltenni a kávé, amit egy órája akartak inni, de valahogy mindenki elfelejtette, és akkor az anyja kapkodva felegyenesedett a kanapén, mintha alig várta volna a megfelelő alkalmat, és ijedten ránézett, és azt kérdezte, ki ez, ki ez az ember, és hol van apád?, aztán bizalmatlanul tekintgetett körbe a lakásban, mintha attól tartana, az *ismeretlen* hirtelen belép, mit keres ez az ember az otthonomban?, kérdezte, és milyen jögon beszél így velem?, hogy veszi a bátorságot, hogy kiabáljon

velem?, *ki ez?*, hát nincs igazam?, ez egy *betolakodó*, apád hozta ide, valami barátja, gyanús alak, idehozta, és aztán eltűnt, csak ez a betolakodó maradt, vidd el innen, mondta, nekem nincs szükségem idegenekre, én nagyon jól élek itt egyedül, nincs szükségem senkire, ugye?, mindig egyedül éltem, csak te voltál velem, mondta és megfogta a fia kezét, és aztán hozzátette, hogy nagyon szeretlek, kisfiam, amire ő elmosolyodott, és azt válaszolta, én is anya, és hogy *most* se sírja el magát, arra gondolt, hogy az üvegben a szürke színt a nikkel-oxid, króm-oxid és kobalt-oxid keveréke adja, ahogy a pohár rubin színét a szelén, a réz(I)-oxid vagy a mangán(II)-oxid vagy ezek keveréke, ezt már nem tudta volna megmondani, csak nézte az anyját, aki megint megkérdezte, hogy jól van-e, de már csak bólintott, aztán kiitta a pálinkát a metszett pohárból, és hogy megpróbáljon új történetet nyitni az anyja fejében, amivel elterelheti figyelmét kétségeiről, megkérdezte, hogy Péterre, a vallásfilozófusra emlékszik-e, de az anyja nem emlékezett, milyen Péter?, kérdezte, az egyik barátod talán?, igen, válaszolta, arról jutott eszembe, mama, hogy az ablakból pont oda látni, ahol a lakodalma volt, mondta, és hátha megélné anyja memóriáját, sorolta az (akkor) jelenlévők nevét, Zsolt, Géza, Péter, én, a fiad, engem ismersz, tette hozzá nevetve, de az anyjának nem rémlett egyikük sem, és az igazat megvallva most, talán mert ráhangolódott anyja állapotára, vagy egyszerűen elbizonytalanodott a maga múltjában is, neki is meg kellett erőltetnie magát, hogy felidézze (különösen) a már nem élő barátokhoz kapcsolódó emlékeit, nem mintha nem tudta volna elmesélni közös estéiket, beszélgetéseiket, arcuk, mosolyuk, egy-egy jellemző gesztusuk is megidézhető maradt, de abban már nem volt biztos, hogy e felületes jellemzők felsorolásán kívül el tudta volna-e mondani, hogy kicsodák és akkoriban milyenek voltak valóban, gondolta, érzéketlenül magára hagyva elcsendesedő anyját, aki aggódó (és ugyanakkor dühös) arccal, némán nézte az ajtót, amin az apja kiment az imént, mondjuk, milyen volt Péter?, olyan volt-e, mint amilyenre emlékeznek?, a szakáll, a szemüveg, a szemüveg mögött az a mindig huncutul csillogó szem, ezekre emlékezett, de valóban huncut volt a tekintete, vagy épp ellenkezőleg, mélabús, szomorú?, olyan józan gondolkodású és megfontolt volt-e, amilyennek látta, vagy csak, szinte automatikusan társította e fogalmakat egyfajta visszafogott viselkedéssel, amit látott, és amire jellemzőnek találta őket, mert így volt *célszerű*, hiszen az ő memóriá-

jabán Péterről élő kép tulajdonképpen memóriája önmagáról alkotott képe, hogy *valahogy* emlékszik rá annak bizonyítéka csak, hogy valamilyennek megjegyezte, és képes évek múlva is rekonstruálni egyféle mintázatot, amit ő Péter arcaként és személyiségeként ismer fel, nem lehet biztos benne, hogy a valóságban is olyan (olyan volt), és az is elképzelhető, hogy épp egy demenciában szenvedő ember látja jól, látja olyannak az embert, amilyen, ha külső jegyei alapján nem is ismeri fel, gondolta anyjára pillantva, az idegpályák lázadásával, a feleslegesnek látszó információk törlődése után feltörhet az emlékezetből egy mélyebb, rétegzettebb és valódibb ismeret a megjegyzettről, valami, amit el akartunk felejteni, vagy csak nem figyeltünk rá annyira, hogy élő tudással alakítsuk magunkban (ahogy a megfontolt, józan Péter öngyilkossága is mindenkit váratlanul ért, hiába tudták, hogy az utolsó hónapokban a végletekig elkeseredett volt, mindenki úgy ismerte, és úgy emlékezett rá, hogy hívóként és *visszafogott* emberként sosem tenne ilyet, s ha segítséggel is, de képes felállni a padlóról, és tovább küzdeni, tenni a dolgát, szeretni a gyerekeit, és megírni azokat a tudományos, filozófiai tanulmányokat, melyeket majd halála után örökbecsű műveknek *neveztek* azok is, akik addig nem vették komolyan, ahogy ez *emberemlékezet* óta lenni szokott, csakhogy ő talán máshogy emlékezett a saját életére, és a család, a munka, az állandó elvárások, megfelelések, a kudarcok és a viszonylagos sikerek olyan útvesztőjében találta magát, amiben *egyszercsak* nem ismerte fel azt, aki volt, és egy délelőtt beletérdelt egy radiátorra kötözött nyakkendőbe), talán a demencia nem is betegség, hanem gyónás az időnek, esdeklés Isten előtt a magunk elől is elhallgatott tévedésekért, gondolta, és megfogta az anyja kezét, aki erre odakapta a fejét, és erőtlenül elmosolyodott, jó, hogy itt vagy, mondta, félek, félek ettől az embertől, aki beköltözött, apád ott van a szállodában, nem is tudja, hogy itt vagyok, hogy idejöttem ehhez a kedves emberhez, oda kell mennem, és megemelte a hangját, nem hagyhatom apádat egyedül!, ugye megérted, kérdezte, aztán felállt, és a születésnapjára kapott új és divatos táskába elkezdte összepakolni a holmiját, a pénztárcáját, a papírjait, felállt, és lassan elballagott az ebédlőasztalig, összehajtogatta a kis selyemsálat, amit első, Zsolttal közösen megélt párizsi útjáról hozott neki, még a telefonját is bepakolta, pedig azt már fél éve egyáltalán nem használta, mert nem tudta, hogy kell, és nem is érdekelte már, nem akart

telefonálni senkinek, összerámolta a holmiját, aztán leült, és ránézett a fiára (őrá), jössz velem?, kérdezte, és megszorította a kezét, ugye jössz?, erre nem is tudta, mit válaszoljon, ugyan hová mennének?, inkább ráfonta ujjait az anyja kezére, és csak másodpercek múlva tudott megszólalni, halkán azt mondta, hogy nem mehetsz el, mama, kérlek, bízz bennem (de mit tudna tenni vagy mondani, amiben bízni lehet?), és arra gondolt, hogy vajon mi játszódhatott le anyja fejében, amíg ebben a valóságban találta magukat, hány, apjával közös valahai utazás története pergett le előtte, hány szobaátvétel, hány *hotelreggeli?*, amikről most egy ismeretlen célú és idejű (valamelyik valahai közös) utazás kellős közepébe *asszociálta* magát, és őt is vitte (hozta) magával egy csodálatos téridő kapun át, s csak a szereteteitől való *távol levés*, az elszakíttóságtól való félelem (az apa nélkül felnőtt kislány örök szeretetétisége és ragaszkodása) maradt számára kézzelfogható ebben az *idegen* lakásban (meg ő), mely nem az otthona (melyben egy idegen, egy betolakodó lakik), nem is a szombathelyi lakás (ahol a nagymama születésnapjára készülnek), már csak egy *köztes tér*, mint az utazások alatt a buszváró, a pályaudvar vagy egy távoli, kevésbé fontos rokonnál tett, hetekkel korábban könnyelműen megígért (és majdnem elfelejtett) vendégség során az ok nélkül fraternizáló, túlcsonduló vendégszeretével kellemetlenkedő rokon nappalija, amilyenhez hasonló nappali kismillió van az országban, és mindegyik ismerős valamiről, s mindenkire, akinek ilyen nappalija van, rokonként, de legalábbis ismerősként tekinthetett, érthető, hogy nem tudta hol van, talán épp egy rokonnál, aki szívélyes ugyan, de aggályoskodó viselkedésével csak kényelmetlenné teszi a látogatást, s egyre elviselhetetlenebbé a vágyat, hogy visszamenjen a férjéhez (az apjához) a szállóba, ahol megszálltak, és akkor az anyja felállt, és elindult az ajtó felé, el se tudta kapni a karját, hová mész, anya?, kérdezte, de az anyja nem fordult vissza, menet közben vetette oda, hogy a szállodába, fiam, a szállodába?, kérdezte, és kinézett az ablakon, de hát szakad az eső, az *isten szerelmére!*, engem az nem érdekel, mondta az anyja, és már az előszobában állt a tükör előtt, hogy megnézzze magát, mielőtt *nekivág*, megigazította a haját, ő pedig megállapította (s nem akkor, csak jóval később, amikor felidézte a mozdulatot, hatódott meg az apró öregasszony, az édesanyja finom, mindig, minden elindulás előtt látott gesztusán, ahogy barna – már festett – haját a füle mögé fésüli), hogy két évtizedet is letagadhatna,

amilyen csinos és fiatalos, és halkán (talán megérzésből, vagy pusztá írói megoldásként jutott eszébe, hogy csavar egyet a történeten, hátha az segít) azt mondta, hogy nem kell menned, küldtem már neki sms-t, hogy itt vagy, nyugodj meg, mama, már mindent tud, mindent tud?, kérdezte anyja, és letette a táskáját a földre, és bizonytalanul elmosolyodott, olyan aprónak és törékenynek látta, mint egy gyereket, aki nem tudja, mi fog történni vele, pedig az anyja nemcsak legendásan szép nő *volt*, azt is mindig tudta, hogy mit kell tennie, de most csak toporgott az ajtó előtt, tudja, hogy itt vagyok?, erre ő bólintott, hogy igen, de az anyja teljes bizonyosságra várt, és jön?, kérdezte, idejön?, idejön mama, válaszolta ő, jön, nyugodj meg, érted jön, és hazamehetek, mama, és odament az anyjához, és felemelte a táskát, gyere, gyere vissza, megvárjuk együtt, jó?, jó, felelte az anyja, milyen okos vagy, kiáltotta vidáman, és boldogan ment előre, kézen fogva vezetve a fiát, hogy te milyen okos vagy!, látod, nekem ez nem jutott eszembe, akkor beszéltél vele, ugye?, kérdezte, és ez váratlanul érte, mert hirtelen nem tudta eldönteni, hogy igent mondjon-e, hazudjon-e *még* megnyugtatóbbat, vagy maradjon az üzenetváltás még számára is hihető megoldásánál, végül is az ember bárkinek küldhet sms-t, és számtalan üzenet közül mért ne lehetne *egy*, amit az apjának küldött?, beszéltem, mondta végül (hiszen beszélt, mielőtt kiment a konyhába feltenni a kávé, így a történet egyik narratívájában egyáltalán nem hazudik a valóságról), beszéltem vele, igen, mama, amikor kimentem az erkélyre elszívni egy cigit, most is rágyújtanék, nem baj?, dehogya baj, válaszolta az anyja boldogan, már megkönnyebbült, hogy nem marad egyedül, hogy mégsem kell elindulnia az ismeretlenbe az apja után (mert úgy vette észre, hogy ha anyja tudata meg is jelenít bizonyos motívumokat a már megismert terekből, igazából nem biztos abban, hogy amit lát és amit észlel, az egy és ugyanaz-e), menj csak, kiáltotta vidáman utána, és amikor behúzta maga mögött az erkélyajtót, és visszanézett, látta, hogy az anyja leült, és ugyanúgy a konyhaajtóra meredt, mint korábban, de most nem riadtság volt a szemében, csak várakozás, mint egy apját váró kislányéban, ahogy háromévesen nézhette a kertkaput minden délután, amikor az apja (az ő nagyapja) egy szándékosan elrontott (megbabrált) repülőgépmotor miatt Veszprém mellett lezuhant, és soha többet nem ment haza, de ő évekig várta az udvaron, és gyermeki reményeiben megerősítette, hogy mindenki azt mondta neki, pár

hónap, és hazaérkezik a frontról, és ő elhitte (és talán sosem bocsátotta meg) nekik, ahogy most is elhitte, és noha a helyzet némileg más, ezt tudta, mégis szégyellte magát, hogy nem tudja máshogy megnyugtatni, csak ha becsapja, ha rászedi, ha kihasználja, hogy másnap vagy pár óra múlva már úgysem fog emlékezni rá, de talán ő maga sem fog emlékezni arra, hogy hazudott, mert az ilyen játszmákban a *játszók* hasonulnak egymással és a játék menetével (ahogy Péter is elhitte friss feleségének azon a bizonyos lakodalmon, hogy boldog házassága és élete lesz, és ők is elhitték neki, mi mást tehet az ember esküvő után, *hisz, remél, ígér*, nem veszi észre a gyanús jeleket, inkább a pálinka nemességéről és összetettségeről vitatkozik, s később már mind ennek a közösen elfogadott *ígéretnek* reményében éltek, egészen addig, amíg be nem következett a tragédia), anyjával ő is elhittette, hogy minden rendben van (holott valójában *tényleg* minden rendben volt, hiszen apja mindvégig ott volt velük), de a *történetben*, mely anyja fejében pergett, nem tudott rendet tenni (ugyanabban a dízletben kellett két különböző *mese* két különböző hősét elbeszélnie), és akkor becsukta a szemét, mert rettenetesen érezte magát, hogy nem tud segíteni neki, az anyjának, aki felnevelte, akivel egy éve is rendszeresen múzeumba jártak, és órákig vitatkoztak El Kazovszkij vagy Mednyánszky képeiről, és persze, ha figyelt volna, ha *erre* figyelt volna, akkor nyilván láthatta volna a baj még apró, de fontos jeleit, felismerhette volna, és tehetett *volna* valamit, de el volt foglalva az esztétikával, a képekkel, és el volt telve önmaga jóságával, hogy *ilyen intenzív és szeretettel*i a kapcsolata az anyjával, rubin pácban csillogott a lelkem, gondolta szomorúan, pedig elhanyagoltam, nem figyeltem oda rá, sóhajtott, és beleszívott a cigibe, pedig éppen, hogy nagyon sokat foglalkozott vele, s éppen ez, a rengeteg együtt töltött idő állandósította az örök szépség állapotát, és megerősítette mindkettőjük biztonságérzetét, mintha ez (azok a séták és azok a beszélgetések) már mindig így maradna (nának), s közben elhanyagolódott a romló test állapota, pedig az agyi szövetelhalás már ott sétált, borozott és szemlélődött velük, zabálta az emlékeket, arcokat, mondatokat, tömte magába az időt, beleborzongott, és úgy érezte, itt pontot kéne tennie, és visszamennie a nappaliba az anyjához, de nem tudott, megint képtelen volt *most* a szemébe nézni, inkább rágyújtott még egy cigarettára, és a volt SZOT-szálló felújított luxuslakásokkal teli épületére nézett, mennyi lehet itt egy négyzetmé-

ter?, ötmillió vagy tíz?, van annyi pénz, tűnődött, hogy elterelje a gondolatait, van annyi, hogy valaki szépnek lássa ezt a monstrumot, hogy *boldogan* jöjjön haza ide?, lehet ide *hazajönni*?, a város meg, ami a beton-üveg óriás (akár egy új téveszme, a pánik s a mohó félelem tünete) mellett látszott belőle, szintén csak pusztuló idegszövet, arctalan (elfeledett arcú?) emberek, elhalt (elbontott) épületek, a mindennapi élet megszakadt összeköttetései, eltűnő szinapszisok ezrei helyén épülő nyolcemeletes rögeszmék, amikhez persze ugyanúgy viszonyulni kéne valahogy, ahogy a romló memóriához, az átalakuló tudathoz, de már egyre kevésbé tudunk, mert olyan történetek ezek, melyekben nekünk már nincs helyünk, gondolta, és kifújta a füstöt, aztán elnyomta a félig szívott cigit, és lassan kinyitotta az erkélyajtót, és anyjára nézett, aki látszólag egykedvűen nézett maga elé, de láttára felderült az arca, és azt mondta, de jó hogy megjöttél, jól vagy, kisfiam?, jól, válaszolta és lekopogta, és ebből a repetitív rákérdezésből is úgy vélte, anyja már több időt tölt a maga világában, mint *idekint* (persze, a két valóság csak eltérő történetszemléletében különbözik), és amikor láttára megfogta a rubin pácolt apró poharat, és vidáman a levegőbe emelte, már nem is tudta eldönteni, hogy ez a mozdulat valóban köszöntés-e, vagy az *ittmaradni* akarás elszánt gesztusa, amivel az ember (az anyja) indikálja (sőt bizonyítja), hogy emlékszik bizonyos formákra, szokásokra, melyek az élet, közös kultúránk jelzései, és ezzel igenis tisztában van, és fontosak számára, tehát minden rendben van vele, de ő már ezt is gyanúsnak találta, és ez a gyanú olyan csiklandós, szúrós érzést keltett benne, mint a bőrön a csalán, vagy az üvegyapót, és egyszerűen nem tudta, mit tegyen, nem tudta elfogadni az anyja állapotát, hiába próbálta hűvös távolságtartással kezelni, eltartani magától, mint egy izzó fahasábot, megérteni, mint egy neurológiai magyarázatot, racionálisan nézni, mint egy problémát, mindettől csak rosszabbul érezte magát, ha azt válaszolta is anyja ismétlődő kérdésére, hogy jól van, nem volt jól, és *pont*, persze pontot a történet végén (annak ilyen vagy olyan alakulása után) tehetne csak, itt viszont (most viszont) ment tovább a *sztori*, az eső elálltával éppen kisütött nap, és anyja a szelíd, délutáni fény felé fordult (gyerekkora óta neki is a lakást, a nappalit elárasztó, búcsúzó csendes sárga fény volt a legszebb tapasztalás), és azt kérdezte, hogy mikor beszéltél vele, kisfiam, és azt válaszolta, hogy most hívtam, mama, tíz perce sincs, és jön?, jön, mama, mindjárt itt

lesz, nyugtatgatta, amikor kinyílt a *retro* (valamikor nagyon divatos), sárga, a napfényben ragyogó *katedrálüveges* konyhaajtó, és az üveg szétszórta órany tükröződéseit a szobában, és a nyitott ajtón át beömlött a konyhaablak felől a *Nap*, mintha egy régi nap lenne ez is, egy harminc évvel ezelőtti születésnapon, mikor úgy tűnik, minden *rendben van*, még mindannyian fiatalok (anyja és apja annyi, mint ma ő), Karádyt, Chopint és Cseh Tamást hallgatnak felváltva, van Lánchíd Brandy, és anyja beszerzéseiből egy kis üveg Ballantine's is, kaviár porcelántálcába átszedve a csavarós tetejű üvegből, és van kagyló, valamilyen pikáns szósszal, és ezek akkor mind irigyelt, *márkás*, nyugati termékek, csupa finomság, amiket anyja mindig boldogan hozott haza, *delikáteszek* voltak ezek, mint a képviseleti demokrácia, a szabad polgár vagy a sajtószabadság, de idővel azokat is meg lehetett enni is kis pörköltszafittal a sarki söntésben (repetá nincs), ám akkor még nem gondolnak arra, hogy elromolhatnak a dolgok, szó nincs még demenciáról, sem az ez idő alatt velük (mindannyiunkkal) megtörténtek folytatólagos és ismétlődő meg nem történtté tételéről, még úgy tűnt, hogy jól emlékeznek a múltra, mely már akkori, jelen idejében sem emlékezett *vissza* rájuk, s azóta is tréfát űzött az emlékeikből (kiéből hogyan), és mára sok minden megváltozott, már nem kunszt a *nyugati*, hozzászoktunk, ha sokaknak pörköltszafit se jut, és unjuk, hogy „*öröpa*” csak ennyit tud *villantani*, többre vártunk, gondolta, amikor az ajtó kinyílt, és behömpölygött az elfeledett harminc év a *tagadással*, a *haraggal*, a *tárgyalással*, a *reménytelenséggel* és végül (manapság) a mindenbe, bármilyen gyalázatba való *belenyugvással*, az elmúlt, inkluzíve elrontott (kiszzenvedett) valahai étellel, mely életbe belépett a fényből az apja is egy kerek tálcán három kávéval tartva, és lassan, szinte már mókásan óvatosan lépegetett a dohányzóasztal és a kopott bőrkanapé felé, ahol ültek, és akkor az anyja ragyogó arccal elmosolyodott, hát itt vagy, kiáltotta, itt van a férjem, mióta várlak, hol voltál, Józsefem, jól vagy?, és karját széttárva felállt, mint aki repül (.) jól vagyok, mondta az apja, jól vagyok, Kitu, ülj le, itt a kávé, neked csak egy korty, tudod, nem szabad sokat, nem baj, kiáltotta az anyja, nekem kevés is elég, nekem az a fontos, hogy itt vagy, súgta, és összekulcsolta a mellén a kezét, annyira vártalak már, mért tűntél el olyan hosszú ideig?, mért nem jelentkeztél?, hát nem is tudom, mióta várlak, ugye, kisfiam? mióta élünk ketten nélküled?, hol voltál, kérdezte, apja pedig

a fiára nézett, és fájdalmasan sóhajtva letette a tálcát a szürke üvegre, a rubin pácolt poharak mellé, itt vagyok, mondta, itt voltam mindig is, hidd el, Gusztikám!, és megint rá nézett, és ő meg csak megrántotta a vállát, mint annak idején a pálinka rendszertani elhelyezésének kudarcba fulladt vitája után, ez van, ez van, apa, mondta, és az anyjára nézett, és végtelen szeretetet érzett mindkettőjük iránt, talán a pálinka erősítette fel érzékeit, talán a váratlan napfény, mely bordó szikrákat vetett a poharak falán, s kinézve a Dunára a régi lagzi emléke után eszébe jutott egy régi, másik történet is, Bécs, emlékszel, anya?, Bécs?, kérdezte az anyja, és csodálkozva nézett vissza rá, mi van Béccsel?, együtt mentünk oda, mama, szárnyashajóval, szárnyashajóval, kisfi-am?, látszott, hogy erőlködik, hogy összekösse Bécset, a hajót és őket, s egy történetben lássa a szavakat, szereplőket, mintha újra kéne írnia, ami volt, s ez már valóban inkább irodalmi, mint pusztán az emlékezetét igénybe vevő feladat volt, anyjának meg kellett konstruálnia a múltat, és gondterhelten nézte őt, hogy hogyan is volt az a bécsi utazás, az apja közben összeráncolt homlokkal, hasonlóan gondterhelten arcki-fejezéssel nézte őket kettejük, és láthatóan cseppet sem volt nyugodt, mert hogy mi is lesz ebből?, talán egy újabb rossz emlék kerül elő, egy megbántódás, mely átfesti a vélhetően szép emlékü történetet, s átvérzi a nyugalmat, mint seb a kötést, de ő nem félt, megfogta anyja kezét, és a riadt, a koncentrációtól összehúzott szemébe nézett, és azt kérdezte, emlékszel?, Bécs, sétáltunk a belvárosban, és az Opera mellett valamelyik kis utca egy apró, sötét térre vezetett, csak pár gázlámpa égette fényét a koszos házfalakra, egy kör alakú templom állt közepén, és az egyik házon tábla volt, hogy itt lakott Mozart, emlékszem, kiáltotta az anyja, *fokhagyma*, mondta, amire ő csak elvigyorodott, igen, mama, itt éreztük meg a fokhagymaszagot, és megkívántunk egy jó vasi pecsenyét, amelyet Szombathelyen ettünk a VAOSZ-ban, de az illat végül is egy pizzériához vezetett minket, így aztán tovább mentünk a félhomályos kis utcákon, éhesen, igen, bólogatott az anyja, a fokhagymaszag, mondta, és már ő is elmosolyodott, szemével azokat a régi, dohos, szűk utcákat keresve, hú, de éhesek voltunk!, kiáltotta, és maga elé meredt, mintha a szőnyegen látná kivetítve Bécset, azt a teret, azokat az utcákat, azokat az éveket, az emlékeit, aztán hirtelen elkomorult, mintha az emlékei között meglátott volna egy másik kis utcát, egy leágazást, egy másik sétát a múltban (hisz ennyi az élet,

gondolhatta, utcáról utcára séta, kis fordulókkal és terekkel, sikátorokba szűkülő tervekkel, és felvonulásokkal, hegyre kaptatásokkal, szüntelen gyaloglással át mindig a *mán*), és felkapta fejét, aztán a fiára nézett, mennyit mentünk mi, fiam, mennyit!, mondta, és legyintett, nem mintha az (séták, utak, kalandozások sora) mindegy lenne, inkább a MA lenne AZ, *mindegy*, mert nem születik már belőle új emlékezet (a ma egy folyamatos, kitartott *vége*), és akkor az anyja elnézett a Margitsziget felé, és elmosolyodott, a fokhagymaszagra emlékszem, tudod, ó, még régről, a Mészáros Józsi mondta mindig, váltott csatornát az emlékezetében, hogy a jó festmény *fokhagymaszagú*, tényleg, felelte ő, és erre megint felderengett benne a pálinkáról folytatott vita, melyben, innen visszatekintve, rossz premisszákat választottak, mert nem az a kérdés, hogy a pálinka *szofisztikált*-e (hiszen így feltéve a kérdést, a konyak mindenképpen összetettebb és rétegzettebb múltat és eredetet mutat), hanem, hogy van-e az életnek olyan állapota, mely egyszerűségében is a legemelkedettebben járul az idő ítélőszéke elé, s a maga fokhagymaszagával is (és épp azért) hitelesebb képet mutat az élet rejtett és mert rejtett: *valódi* sokszínűségéről, vagyis saját mibenvalóságunk valódi értékeiről, anya, mondta hirtelen elérzékenyülve, emlékszem, emlékszem a te *fokhagymaszagodra*, én is emlékszem rá, mondta az anyja elkomolyodó arccal, mert a festő *megjelenése* lánykora étellel és tervekkel teli világába vezette vissza, egészen messze Bécstől, és mostani együttlétüktől, mégis, láthatóan megkönnyebbült, hogy felismert egy tiszta és világos emléket a kapkodva elmúló múltban, és kicsiny kezével megemelte a poharát, és kiitta az utolsó korty pálinkát a rubin pácolt pohárból, és ő arra gondolt, hogy milyen jó lenne, ha lenne egy ilyen *hívószó*, mint a *fokhagymaszag*, ami, ha két ember emlékezetében két különböző helyzetre, eseményre, élethelyzetre mutat is, ugyanazt az érzést, vagy még inkább: az összehasonlíthatatlan megértést hívná elő, és számtalan példa jutott eszébe, de ezek közül még csak gondolni sem mert arra a történelmi emlékpárra, hogy gulág és holokauszt, némán megfogta anyja kezét, és azt kérdezte, hogy a szárnyashajóra emlékszel, mama, és anyja bólintott, azt válaszolta, hogy emlékszem, kisfiam, valamikor a rendszerváltás után történt, a Margit hídnál szálltunk fel talán, és *hasítottunk* a vízen, Pozsony várára is emlékszem, és a Bécsi kikötőre, nem olyan szép, mint Budapest, de végre magunk mögött hagytunk mindent, ami volt, a múltat, a

reményeket és a félelmeinket (és most ő is maga mögött hagyott mindent, elvesztett barátokat, akiknek arca a legváratlanabb pillanatokban bukkan elő, hogy huncutul vagy éppen bánatosan rábiccentse nek az éjszaka közepén, amikor utolsó borát issza a számítógép alufólia fényű képernyője előtt, elfelejtett mindent, hamis ígéreteket, csalásokat és megcsalásokat, most minden mindegy volt, mert az anyja *emlékezett!*), emlékszem, kisfiam, mondta, és bocsánatkérően az apjára nézett, mert apja akkor nem lehetett velük, *most* viszont bizonytalanul bólogatott, mert nem tudta, hogy ez is egy elképzelt történet-e vagy valódi emlék, de arra gondolt, hogy végül is mindegy, mert az *igazságunkat* nem minden esetben hitelesíthető szövegmagyarázatok adják, hanem megérzéseink, s ezért nem is mondott semmit, csak halványan elmosolyodott, és arra gondolt, hogy ő is *érzi*, az ebédszállító ma cigánypecsenyét tett az A menübe, amit rendelt, és fokhagymás az is, lassan felállt, és kiment a konyhába megmelegíteni, addig ő az anyja kezét fogta, és nem mondott semmit, ahogy anyja sem mondott, csak összenevettek, amikor megéreztek az ismerős szagot, és a nappalit betöltötte az emlékezés illata.

Szakrális tér

Ferdinandy György

NONO

A nagyfiam – a legkisebbik – negyvenéves lett. Túl vagyunk már mind a két koronavírus-elleni védőoltáson, ők is, mi is. Ez az első alkalom, hogy szakítunk a karanténnal, és együtt ünnepeljük meg ezt a napot.

Már az ebédet is elkészítette a feleségem, amikor éppen indulás előtt felberregett a telefon. A fiam a hatóságoknak dolgozik, és most pontosan ezen a napon kellett egy elítéltet a bíróságra kísérnie. – Gyertek el! – mondta. – Estére otthon leszek. *Happy birthday*, éljenek!

Beleegyezőnk. A rabok – nem egyszer mesélte – nyugodt, rendes emberek. Mi mások lehetnének háziőrizetben, harminc vagy negyven, börtönben töltött év után! Megöregedtek, ülnek a tévé képernyője előtt, vagy mesélgetik az életüket.

Mindegy is, útnak indultunk. Feleségem bepakolta a hátsó ülésre az ebédet, én a félkész kézirataimat. Úgy terveztem, hogy egy régi kisgyerekkori kalandjával köszöntöm fel a fiamat. A pezsgő és a torta után majd előveszem és felolvasom.

Emlékezetes eset volt. A Sziget társulata egy Pirandello-darabot tűzött műsorra abban az évben. *Bűn és erény?* A címére már nem emlékszem, ki kell kerestetnem a feleségemmel. *Az ember, az állat és az erény!* Egy tizenegy éves forma kisfiú – egy hajóskapitány gyermeke, ha nem tévedek – volt az egyik főszereplő, és erre szemelték ki az én akkor kilencéves fiamat. Idővel eljött a premier, beültünk a városi színház páholyába. És pergett a Pirandello-darab.

Nagy siker volt. Csak másnap reggel, az újságokból értesültünk arról, hogy mi történt odalent, a színpadon. A második felvonásban volt ugyanis egy drámai jelenet. A rajtakapott csábító, Nono, a kisfiú kezébe csúsztat egy levelet. És hát ez az árulkodó irat valahogy nem került elő. Innentől pedig a fiam rögtönözte a darabot.

– Nem hoztál nekem valamit? – az éles gyerekhang keresztülsüvített a színpadon.

– Hová lett? – mérgelődött a szédelő. – Hová tehettem?

De Nono nem hagyta magát.

- Kint felejtetted! - állapította meg. Aztán felmondta a levelet.

A bűnös viszony így nem maradt titok.

- Végem van! - sóhajtotta a karibiak nagy színésze. De a közönség nem vett észre semmit. Vígán pergett tovább a groteszk darab.

Megírtam a születésnap beszédet. Éppen befejeztem, amikor a fiam beállított. Hosszú nap állt mögötte, a külvárosban kellett hazakísérnie a háziőrizetes rabot.

- Vacsoráztál? - kérdezte feleségem.

- Nem.

Átöltözött, lezuhanyozott. Mi lent, a nappaliban beszélgettünk tovább.

- Lefeküdt! - sóhajtotta menyem.

- Menjünk! - fogott karon feleségem.

Elmaradt a tervezett születésnap. Azzal vigasztalom magamat: talán nem is baj, hogy nem olvastam fel ezt a foghíjas, döcögő kéziratot.

ÖNBIZALOM ÉS HAZASZERETET

A 2002-ben, nyolcvannyolc évesen elhunyt Puerto Ricó-i költő, Manuel Gilberto Medina Escalera kis füzetét, amelynek *Versos a la Patria* a címe, Vega Alta városka megbízásából a költő családja állította össze. „Manolitónak” - így szól az ajánlás -, „aki olyan fontos dolgokat tanított nekünk, mint a hazaszeretet és az önbizalom.”

Amikor 1964-ben Puerto Ricóba kerültem, a szigeten még élő valóság volt a remény és az önbizalom. Én is hamar megértettem a gyarmati sors lényegét. A főváros közelében fekvő Caguasban Gilberto Concepción de Gracia, a Puerto Ricó-i Függetlenségi Párt (PIP) elnöke már mint párizsi képviselőjét mutatott be a sajtónak.

Mára Amerika már bekebelezte a kis szigetet, haditámaszpontját a Karib-tengeren. A szóban forgó versesfüzet - magyarul talán: *Versék a szülőföldről* - már csak fájdalmas óhaj. A halódó remény üzenete. Tio Manlito versei kéziratban maradtak ránk, családja ápolja az emlékeit. Tőlük került hozzám ez a dedikált gyűjtemény.

Tizennégy figyelmeztetés: hit és remény nélkül nem élhetünk.

Tio Manolitónak követői vannak ma is. Ponce de León, a spanyol gyarmatosító szobrát nemrég ledöntötte valaki.

(Manuel Gilberto Medina Escalera: *Versos a la Patria*. Primera Edición, 2021, Vega Alta.)

LA BOHÈME

Megjelent az ötödik könyvem is franciául. Novellák, verseskötetek, Saint-Exupéry-díjjal, két nagy kiadónál, három párizsi művész rajzaival.

Alig harmincévesen átkerültem az Újvilágba. Franciatanárnak, egy amerikai egyetemen. Aztán egy kis trópusi szigeten ez a fergeteges indulás valahogyan megakadt.

Rájöttem, hogy nem tartozom a gyarmatosítókhoz. És ami talán még fontosabb: felfedeztem gyönyörű, elnyomott anyanyelvemet. Azóta magyarul gondolkodó magyar író vagyok.

A belgiumi gyermekéveim óta – mindenem megvolt ott: első szerelem, barátom, tanárain – töretlenül francia akartam lenni, ez nem vitás. Öt könyvem és öt évem erről tanúskodik. Arról nem is beszélve, hogy született egy francia kisfiam. Megharcoltam érte is. Ez is megérdemelne egy önálló kötetet.

Ezeket a tapasztalatokat próbálom most összeszedni. Öt év termését. Mert dolgoztam azokban az években is, és nem is keveset.

Elolvastam, amit csak találtam, beledolgoztam magamat minden kortárs mozgalomba. Megismerkedtem Camus-tól Céline-ig mindenki-vel.

Hébe-hóba sanzonokat írtam, Georges Brassens és Jacques Brel voltak a kedvenceim. Meg Yves Montand. Piaf és Aznavour, természetesen. *La bohème! La bohème...* Amíg csak vége szakadt ennek a bohéméletnek egy kis trópusi szigeten.

Talán elhasználok a kifejezést, de mit mondjak: valóban nagy fehér folt maradt utána. Mindaz, amit elmulasztottam harmincévesen. Ezt kellene még összeszednem. Amíg nem késő! Ezeket az elfuserált éveket.

Ady András
MENTSETEK (FEL)/GRANT
ME IMMUNITY

hallod kis virág ne tedd... én mindig szerettelek ha nem is egyénileg de kollektíve ne ítélj el akkor se ha én gazember voltam veled vagy veletek és a nemléte kaszáltalak hallod nem teszem többet azt sem ami a leginkább undorító hogy amennyiben más tépne kaszálna én mozdulatlan maradok tétlenséggel közönnyel gyilkolva téged... nem tehetek ilyet hiszen érzem a haragot a haragodat: egy növényre más növényre lépnék oldalaznék bűnöm elől de gyökérként fog mélyzöld bűntudat stoppol míg ítéleted tán felmentésed befut s célpontja vagyok mindkettőnek... the birds and the bees the flowers and the trees all could charge me with criminal neglect killer instinct of some sorts by being a mere bystander to the massacres of me the cruelties of the world that tear off all of You from the mother-soil the bathe-in-sun and warm bloodish life-water... You all could find me guilty and in this case I plead You not to take note of the things I did- could- and would have done with my fellow humans... I was to say the least: more cruel with them

ÁTUTAZÓBAN/PASSING THROUGH...

mikor még hittem valamiben még mintha akkor éreztem volna amint elalszik vállamon egy angyal de persze kellett ehhez egy táv melyet a turistabusz megtett ami mintha sosem fogyott volna és kellett várjon valaki meg küldjön valami és így éreztem hogy vállamon alszik ez a papagájszerű figura mely angyalian nem volt színes túlvilágian volt egyszerű elméletileg tanácsolni védeni jött ide de a távolsági buszon – mások mondták hát így legyen – semmi mást nem tett csak aludt vállam fészében s ha már igen akkor nem volt szívem felkelteni pedig tudtam másért van itt mást tanácsolni védeni csak hát ő is ment valakihez s küldte valami s elaludt itt rajtam nagy eltörődötten... behold

that is an angel a little barely feathered creature that is presumably so tired of saving and counseling that even my shoulder seems to be a sleep-shelter to be thankful even for those good few miles that we travelled for towards something engulfing a for me important someone... even if behold: when I'll be gone that transcendent thingy will have to switch sides - and so to say save and counsel another assigned one - an other shoulder to sleep on

NÉLKÜLÜK-VELÜK/WITH OR WITHOUT 'EM

el akar távolodni a szívetől legyen csak egyszerű motor működtető semmi más hisz amióta komolyabban veszi csak bajt okoz magának s ha már a szívet hagyná elhagyná a lelkét is melyről tudja hogy nincs de amelyről annyit beszéltek neki hogy már személyes perszónaként érzékeli ezzel is csak baja akadt s méghozzá úgy hogy nincs is... vicces lenne ha nem idegesítené... de aztán a prímszámok primátusával elsődleges kegyetlen jogával a szíve kijelentette hogy nem motorizálja többet ha elvi teendőiből kiforgatja s az a kurva lélek is ott lihegett mögötte mondván hogy ő is ő is azaz hogy ő se ő se ha le akar mondani róla... micsoda hátrányos megkülönböztetés milyen lázadás és mekkora kár egy jóra való emberéletben! and the sorrow-story didn't end here and thus he lived on with a heart that barely kept him alive while he's been kept in painful all-awareness and he cohabited with he's imaginary soul droning above and beyond: he wasn't even a person any more to be counted and behold he became a mere boom-box carcass of echoes of heart and soul sounds!

GYÚLÉKONY/FLAMABLE

annyira közel ment önmagához hogy mire eszébe jutott a robbanékony-ság figyelmeztetése annak a veszélye hogy szívárgásszintje eléri a kritikus belobbanást vagy anélkül hogy éltek volna még a néhai szülői

figyelmeztetések hogy ne légy apád ne menj neki mindannak minek elébe nem tudsz menni s miután ezek a riasztások elmentek a jófrancba és ha úgy tetszik túl későn jöttek vissza segítőleg: merő vér lett a szemüvege alatta a szeme az egész arca s hogy kié-mié is a szérum az kurvára nem érdekelte... by killing God he could not / by slaying all them saints or saints in-waiting he would not / by fabricating a Sicilian-sized family just to be a proper apprentice for future mass-murdering he could not possibly reach the magnitude of destruction – a self- or otherwise one of the kinds – of what he unleashed when he disregarded himself and all the stopgaps he ever head

WISHFUL THINKING/A WISH FULL OF THINKING

mindig szerettem volna meglovagolni a szerelmet s mindig szerettem volna ha a szerelem egy bazinagy szárnyas izé lenne amolyan félvad-háziasított egyfejű sárkány melyet tonnaszám csirkeaprólékkal etetek hogy meg ne egyen de legyen vad szárnyaló érzelmem s az első sárkányom mégis hozzámkapott az első beleharapott anyámba is s mindkettőnket fél-élve-félbehagyott / a második sokkal jobb példány volt anyámat holtában is nálam jobban tisztelte csak akkor támadott ha éhen hagytam s ha biztos volt hogy húsom újránó csak akkor lázadt ha tudta az ő kedvére vastagodok ha elfogyaszt is néha s ha olykor azért vele tan-röpködni nekem is szárnyam nő... that is why one should never slay a dragon if one has such it should be cared for and fed a neglected beauty-beast like this might turn on You an unfed love might look at You as its favoured dish instead of angelicaly hovering and watch over You with its wind-blown ballistic vestlike skin... over a Yourself a You or just a simple Y

Czilli Aranka

MEGÍRLAK

Ha leírom, megteremttem.
A szavakra hasal a képzelet,
és a kunkori betűk szára mentén
megszületik bennem
a szép, kerek világ.

Kit érdekel, hogy kint mi vár?
Itt bent csupa h és csupa é,
csupa vágy és csupa fény vagy.
Idekanyarítlak szép kerek betűkkel,
s vállamra írlak, pihenj meg szépen,
míg eldöntöm, ennek a sornak
hogyan lesz vége, s mi rímel most
derekamra fonódó kezedre.

Csak téged írlak meg ezután magamban.
Ajtóm kitárva: tudom, hogy úton vagy.

AMIKOR A KAPUBAN

amikor a kapuig kísértél
én a túl-sokáig-ültem
büntudatát fölkaptam
a vállamra és igyekeztem
úgy eltűnni mintha visszaadhatnám
az ellopott időd töredékét

amikor a kapuig kísértél
nem akartam hátrafordulni
nem akartam megkérdezni

semmit a szemedtől –
akkor a tenyered válaszolt
ahogy végigsimult a hátamon
mint egy fuvallat

amikor a kapun kiléptem
tenyered helyén szárnyaim nőttek
azóta is fölötted keringek
szóval tettel gondolattal –
nem az én vétkem –
kapuidon belül én hazaértem.

Hírnök

Mánya Kristóf

ÉTEMENANKI

meg tudlak e érinteni babiloni torony roncsolt szövete egy kikopott mitológiának
kitöltöd tudatom újrateremtelek mert elrejthetem magam magányodban de ha ő
szinte vagyok csak próbálkozom vele megvallhatom szavaim még a fűben gu
ggolnak újrendezgetem őket aztán szétdobálom sehogy nem jön ki az alap
forma új területet kell keresnem neki ennél kevésbé süppedős talajt mert it
t nálam eszmeiséged aligha tudják kifejezni és a bizonytalanul felkent mé
sz rétegek a sarok éleken sem hasonlítanak égetett téglákból rakott (mé
sz) oldalrizalitokra melyek térben öblösítették mitológiád visszhang
kat verve a tudatomban feljebb akarok menni hátha megkötött a mé
sz már annyira hogy felléphessek a következő teraszra hogy
messzebb láthassak egy soha nem látott egységes mintáza
tú tájat amiből nekem már nem jutott pötyyözve és átfon
va mindenféle ösképpel csatornák szabdalta termőföld
ek mozaikjai kutak házcsoportok lugasok ligetek egy
gálya úszik fel a folyón a falakhoz ér a fasz tudja n
éhány szó rátör a kibontakozó tájörömrre amíg eg
y pillanatra megpihenek elidőzőm és végignéze
k valamin amit nem érinthettem meg soha és
tovább kell építkezmem bele kell sűrítmem
a néhány talpalatnyi szóba amit kisajátított
am magamnak menedékül étemenanki (mé
sz) csodálatát a toronynak ismét állnia kell
jelkő amerre visszafordulok
mert kitölti tudatom ahog
y örködik a város felett
az örökkévaló torony
ég és föld alapköve

HIPERBOLÁK

már csak a hiperbolafelhők vonulása
és a cigarettacsikkek az üvegszilánkok
a mohásodó aszfalton a fák széthasadó

árnyéka és az elporladó szögesdrótokba
akadt szuszogása a régi gyárépületnek

a távolsági buszjáratok kabinfegyelme
és az út mentén guggoló sápadt arcú
elővárosi villák mint megvénült gésák
a közöttük terjengő csendpamacsok az
emberek vetületei a nyersbeton falakon

a telepített fenyvesek mátrixa a szemétben
bujkáló tobozok barna fogainak vacogása
egy őzbak bőgése és a bennem kérgesedő
magány mely mint az üveges levegő feszül
nyáron lombkoszorú és aszfalt között

már csak a hiperbolafelhők vonulása
van
és a szublimáló napok
a sokasodó sikertelen
leszállási kísérletek
a Neptunusz felszínére

A Big Bang elmélet

„EGY FEDÉL ALATT ÉLÜNK”

– Székely András Bertalan beszélgetése Lakatos Mihállyal¹ –

Mindannyiunk életében meghatározó az a kibocsátó közeg, ahová születtünk. Lakatos Mihály Székelyudvarhelyen született, de hol, milyen családban élte a gyermekkorát? Milyen településen, mivel foglalkoztak a szülei, mi az az értékrend s élménykör, amit a szülői házból hozott?

– Első generációs értelmiségi vagyok. Anyai nagyapám Székelyszentléleken még a vizimalmával állította elő hat gyermekének a mindennapi kenyérhez való lisztet, kisbirtokos apai nagyapám pedig a lengyel-falvi dombokon próbálta termésre bírni a Székelyföld-szerte zsupori, de az udvarhelyi dombságban mégiscsak bőkezűbb szántóföldeket és gyümölcsösöket, hogy öt gyermekét eltarthassa. Szüleimet aztán az ötvenes években a kommunisták gerjesztette „ipari forradalom” ragadta el a falusi életformából, s röpítette a közeli kisváros, Székelyudvarhely megélhetést biztosító tereire, ahol hosszabb-rövidebb tanulási folyamat eredményeként édesapám szakácsként, édesanyám pedig cukrászként folytatta életét.

¹ Lakatos Mihály (Székelyudvarhely, 1964. február 11.) költő, író, műfordító. Szülővárosa tanítóképzőjének elvégzése után székelyföldi települések általános iskoláiban tanított. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar–francia szakára járt 1989 és 1993 között, majd a szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett oklevelet 1995-ben. Ugyanitt vett részt PhD-képzésen, modern magyar irodalom szakon. Nyíró József kutatója, az írónak a szegedi Lazi Kiadónál megjelent életmű-köteteihez tanulmányokat írt. A '80-as évek óta közöl szépirodalmi műveket az erdélyi és magyarországi sajtóban, 2007-től jelennek meg publicisztikái. Hat saját könyv szerzője, három román szerző kötetének műfordítója, emellett szakfordításokat is végez. A kultúráért felelős mindenkori tárcánál 19 éve határon túli irodalommal foglalkozik, 2011–2015-ig Magyarország sepsiszentgyörgyi kulturális intézetének az igazgatója volt. 2022. március 15-én József Attila-díjjal tüntették ki.

Családunk értékrendjében főként édesanyám akarata érvényesült, aki azt a célt tűzte ki három fia elé, hogy „többek” legyenek, mint felmenőik. Ez a „több” akkortájt főként „nadrágos embert” jelentett, azaz értelmiségi foglalkozást. Anyám tágabb családjában akkor már volt pap, közjegyző, kántor, komolyzenész és pedagógus is – az ő életformájukat kívánta fiainak is. Őszintén szólva, a szüleink ehhez minden feltételt biztosítottak számunkra: ha tanulással voltál elfoglalva, ha a hangszereden gyakoroltál vagy könyvet olvastál, egy szalmaszálát sem kellett odébb raknod. Pedig szalmaszál éppenséggel lett volna elég... A tudás, a tanult ember feltétlen tisztelete volt értékrendünk egyik alapköve, ebből következik, hogy házunkban a tanárnak mindig igaza volt, szava szentírásnak számított. A másik alapkő a vallás volt. Hát ezt nem mondhattuk éppen hivatalosan támogatott világnézetnek, de szüleink erős katolikus hite nem ismert pardont. Rendszeresen jártunk hittanórára, vasárnaponként pedig misére – nem számított, hogy a tévében éppen milyen filmmel próbál „megkísérteni” a kommunista hatalom... Harmadik alapkőként az erős magyarságtudatot tudom megjelölni. Annak ellenére, hogy az iskolában erről nemigen esett szó, a családi közeg már idejekorán elültette bennünk a hovatartozás tudatát. Hogy ez így van, hogy ez jó, és hogy így is kell maradnia. Ez axióma volt, nem tűrt kérdőjeleket.

Ennyit az értékrendről. Közben a szüleink keményen dolgoztak, házat építettek, és jóformán a semmiből egzisztenciát teremtettek a családnak. Sikerült elérniük azt, hogy miközben kifelé politikailag-társadalmilag zaklatott időket éltünk, bent, egy belső burokbán a gyermekkorunk boldog nyugalomban telt el. Erre a teljesítményükre mindig tisztelettel gondolok vissza, s a mai, másképpen zaklatott időkben, három fiút nevelve próbálok magam is felnőni hozzájuk. Nem könnyű...

- Hol végezte az általános és középiskoláit s milyen nyelven? Mire s kikre emlékszik vissza szívesen ezekből az évekből?

- Mind az általános, mind a középiskolát szülővárosomban végeztem el. Az általános iskolát magyar nyelven, a középiskolát románul. Ez utóbbi kényszerűségből történt, ugyanis a tanítóképzőben kétévente indult magyar nyelvű képzés, és én épp egy köztes évben kerültem a nagy múltú intézmény küszöbére. Ha be akartam lépni, fel kellett vállalnom a román nyelvű képzést. Felvállaltam. Ennek voltak előnyei

és hátrányai. Legfőbb hátránya az volt, hogy a reáltudományok területén való érvényesülés lehetősége a nyelvi nehézségek miatt elpárolgott, egyszerűen nem tudtam az ehhez szükséges szintű tudást megszerezni. Ha valaki nem érti, miért, képzelje el, hogy egyik napról a másikra, átmenet nélkül egy általa nem beszélt idegen nyelven kellene biológiát tanulnia úgy, hogy abból képes legyen szóban felelni vagy meg tudjon írni egy dolgozatot, értekezzen a bélcsatornák és bélfalak működéséről, emésztőrendszeréről, vérkeringésről... Szerencsére amúgy sem „vadoltam” a reáltantárgyakat, így nem történt kényszerű pályamódosítás. A négyéves középiskola azonban roppant hasznos volt nyelvtanulás tekintetében. A katonaságnál eltöltött húsz hónappal együtt (ahol a szakaszunkban egyedülként voltam magyar) eredményezte azt, hogy már-már anyanyelvi szinten beszélek románul, aminek nagy hasznát vettem a későbbi életemben.

Érdekes egybeesés, hogy 1970-ben alapították Székelyudvarhelyen a zeneiskolát, s én tagja lehettem az első zenetagozatos osztálynak, hegedű szakon. Nyolc évig tanultam hegedülni, s féltávon a zongora is társult a hegedűhöz. Aztán megtanultam harmonikázni, így ma már három hangszeren játszom a magam és időnként mások szórakoztatására. Hanem ennél is fontosabb az a változás, amit a zeneiskola elindítása hozott a város életébe. Mára szülővárosom a komolyzene jelentős bázisává vált, az időközben szakközépiskolává avanszált zeneiskola diákjai közül sokan folytatják felsőfokú tanulmányaikat a kolozsvári és más művészeti egyetemeken. Székelyudvarhelyen működik a Székelyföldi Szimfonikusok nevű zenekar, amely rendszeres fellépésekkel, külföldi meghívottakkal örvendezteti meg a ma már nem is olyan kis város műértőit. Merthogy az évtizedek során a zeneiskola nemcsak diákokat nevelt, hanem hozzáértő közönséget is, amely megtölti a koncerttermeket, s amelynek nem jelent problémát elhelyezni a zenetörténetben Haydnt vagy Sztravinszkijt. S mindez akkor kezdődött, ötven évvel ezelőtt, nulla előzménnyel... Mindig is ambiciózus nép volt a székely.

- *Munka mellett Kolozsvárra került az egyetemre, majd Szegeden vette át az oklevelét. Milyen szakokat választott, voltak-e meghatározó tanár-egyénségek, akik hatottak Önre?*

Ballagáskor szüleivel a székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum előtt

- Pontosítanék: nem a munka mellett, hanem a munka mellől kerültem az egyetemre. Eredetileg valóban a kolozsvári egyetem magyar-francia szakának levelező tagozatára jelentkeztem, ahová – bár csak 7 hely volt – 1989 nyarán fel is vettek. Nappali tagozaton ugyancsak 7 hellyel indult az évfolyam. Ennél szemléletesebben nem is lehetne illusztrálni a Ceaușescu-rezsim kisebbségellenes asszimilációs politikáját, mint ezzel a számmal: évente 14 (!) magyartanárt képeztek az országban, egy 1,7 milliós kisebbségnek... De mint tudjuk, a Jóisten nem alszik, vagy ha igen, csak a fél szemére: a rezsim '89 decemberében elszállt egy helikopteren, s az új rendszerben felkérték bennünket: ha módunkban áll, jelentkezünk át nappali tagozatra, hogy valamiféle évfolyamot tudjanak alkotni belőlünk. Így indult el 1990 januárjában 14 fővel a kolozsvári évfolyamunk, s így kerültem a munka mellől az egyetemre. Ugyan hét évvel később jutottam be az univerzitásra, mint a korosztályom, de úgy vélem, a Jóisten ezzel hatalmas

kegyet is gyakorolt velem. Nem kell különösebb képzelőerő ahhoz, hogy valaki össze tudja vetni, hogy mit tanítottak 1989 előtt az egyetemeken, és mit utána, milyen képzési és önképzési lehetőségek voltak előtte, s milyenek nyíltak meg a kommunista rezsim bukása után... Bár a Jóisten nem tart igényt rá, ezért mind a mai napig hálás vagyok Neki.

Hogy milyen tanáregyéniségek hatottak rám? Kolozsváron – többek közt – olyan tanáraink voltak, mint Péntek János, Balogh Dezső, Cs. Gyimesi Éva, majd pár évvel később Szegeden olyanok, mint Ilia Mihály, Olasz Sándor, Fried István, vagy Szigeti Lajos Sándor... Hozzáértő számára e nevek mellé nem szükséges Wikipédia-szócikket idézni. De említhetném a szegedi egyetem francia tanszékéről Albert Sándort, Újfalusi Németh Jenőt vagy Sujtó Lászlót is. Mindannyian hozzátettek valamit ahhoz, aki most vagyok.

- *Tanítóként dolgozott a '80-as években a Székelyföldön. Hol vállalt munkát s milyen tapasztalatokat szerzett ebben az időszakban?*

- 1982-ben érettségiztem, ami azt jelentette, hogy egyúttal megszerztem az alsó tagozatos tanítói képesítést is. Életem kissé zaklatott időszaka volt ez, hiszen pár hónapot Siklódon, majd anyai nagyanyám szülőfalujában, Lövétén is tanítottam helyettesítő, azaz képesítés nélküli tanárként (itt volt szerencsém a későbbi neves költőt, Lövétei Lázár Lászlót is franciára oktatni). De igazi tanítói munkát a Székelyudvarhely közeli kis havasalji faluban, a háromezres lélekszámú Kápolnásfaluban nyílt alkalmam végezni, kicsivel több mint egy fél évtizedig. Bár az ingázók népes seregéhez tartoztam, szerettem a hivatásomat, szerettem a gyermekeket, így a napomat nem a buszok menetrendje igazgatta. Fiatal voltam, nőtlen, sok szabadidővel, s minden energiámat a munkámra fordítottam. Belevetettem magam a falu kulturális életébe, ifjúsági és felnőtt színjátszó csoportot vezettem, próbákra, előadásokra, kiszállásokra jártunk, s közben volt időm az iskola kulturális életében is részt venni.

A Kápolnásfaluban töltött időszakot azóta is életem egyik legszebb, kegyelmi időszakának tartom. A Jóisten kezét látom abban, hogy egy ennyire kultúrakedvelő és -támogató közegbe irányította lépteimet, ahol kicsitől nagyig mindenki készen állt áldozatot hozni azért, hogy egy-egy kulturális eseménnyel elkészüljünk, azt megfelelő körülmények

közt kivitelezhessük, bemutatthassuk. Áldozat alatt értem a befektetett energiát, a szabadidőt, és gyakran az anyagi áldozatot is, hiszen akkortájt híre-hamva sem volt a mai bőkezű támogatási rendszereknek. De a szülők tétovázás nélkül készek voltak elkészíttetni gyermekeiknek a fellépéshez szükséges új népviseletet, a kiscsizmát, kifizetni a buszjegy árát, ha más településen léptünk fel, s ha helyben volt a fellépés, minden esetben otthon süttött „pánkóval” (fánk), kürtöskaláccsal, „hűsítőkkal” érkeztek az eseményre. Nekünk, felnőtteknek, természetesen jutott egy kis bor vagy pálinka is. Ugyanígy önellátók voltak a színjátszó csoportjaink is. A díszlethez szükséges anyagokat például mindig a csoport tagjai adták össze. Hogy ez milyen fontos volt, mind a közösségformálás, közösségi összetartás, mind az identitásörzés szempontjából, csak azok tudják felmérni, akik ismerik a nyolcvanas évek Romániájának zord viszonyait. Az évek során a közös munka, közös élmények hatására lélekben annyira összenőttem a faluközösséggel, hogy kis túlzással azt mondhatnám: végül már a szívünk is egyszerre dobbant. E nagyszerű közösséget hagytam ott 1990-ben a kolozsvári egyetem kedvéért, de úgy terveztem: majd visszatérek, és ott folytatom, ahol abbahagytam.

- *Mikor települt át az anyaországba, s ha szabad megkérdezni, milyen indítékból?*

- Egy fiatal férfi számára a lehető legkomolyabb indíték a nő. Csak ő képes elindítani olyan irányba, ahová a férfi amúgy soha nem akart volna menni. 1992-ben egy féléves részképzésre küldtek Kolozsvárról a szegedi egyetemre, és ott ismerkedtem meg azzal a leánnyal, aki aztán eltérítette életem folyását az addig tervezett iránytól. A Petőfi által „sötét veremnek” nevezett jelenségből házasság lett, és 1993 őszétől már szegedi diákként folytattam a tanulmányaimat. Persze nem éltem meg traumaként az áttelepülést. Az anyaországnak mindig van vonzereje egy határon túli magyar számára, és aki megélte a kisebbségi létet, az annál boldogabban kóstol bele a többségi lét örömeibe. De lélekben soha nem szakadtam el az otthoniaktól, mind a mai napig kiterjedt és élő erdélyi kapcsolatrendszerem van, sok barátom, ismerősöm. Édesanyám ma is otthon él, Székelyudvarhelyen.

– A '90-es évtizedben mint pedagógus, utóbb mint köztisztviselő dolgozott. A XXI. század első évtizedétől hol és milyen munkakörökben vállalt munkát?

– E tekintetben is a tenyerén hordozott a Jóisten, ugyanis alighogy befejeztem az egyetemet, felvettek a szegedi Károlyi Mihály Kollégiumba kollégiumi tanárnak, ezzel párhuzamosan pedig a szegedi egyetem PhD-képzésére is, modern magyar irodalom szakon. Kollégiumi tanárként, majd 2001-től igazgatóként vezettem a kollégiumot, s itt alkalmam nyílt visszatérni kedvenc elfoglaltságomhoz, a közösség-szervezéshez is. Kihasználva a rendelkezésemre álló hallgatói szürkeálmány kapacitását, már az első hónapban kollégiumi újságot alapítottam, amely „Károgó” néven kéthetente jelent meg, és hét évig működött folyamatosan, ez pedig diáklapok esetében már-már matuzsálemi kornak számít. A távozásom után sajnos lassan-lassan elsorvadt. De ama hét év a kollégium életének legjobban dokumentált hét éve, amiért az egykori diákok még ma is hálásak, hiszen az újság olyan eseményeket, történeteket örökített meg, amelyek nélkül már rég feledésbe merültek volna. Az OSZK is felfigyelt rá, egy gyűjtemény náluk is fellelhető. De a focitornát és félévi kollégiumi kirándulást is igyekeztem hagyományá tenni, s bár a focitorna azóta megszűnt, a kollégiumi kirándulásokat mind a mai napig megszervezik.

Az itt töltött időszak alatt gyakran szerveztem fellépéseket a határon túli, azaz erdélyi, felvidéki és délvidéki fiatal íróknak, alkalmat nyújtva nekik a szegedi/anyaországi megmutatkozásra. Hogy harmincegynéhány évesen mennyi energiával bír az ember, jól mutatja, hogy közben rendszeresen dolgoztam az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodának is, ahol éppen akkortájt, a kilencvenes évek végén tetőzött a lefordítandó román nyelvű hivatalos iratok hulláma. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy több ezer oldalnyi lefordított szöveg van a hátam mögött.

Végül 2002-ben kaptam lehetőséget arra, hogy magasabb szinten, köztisztviselőként folytassam kultúraszervezői munkámat – az akkori kulturális minisztériumban. Hogy nem bizonyult testidegen munkának, az is jelzi, hogy egy híján húsz éve foglalkozom a határon túli magyar kultúra ügyeivel. E területen is igyekeztem maradandót alkotni. Számos projektet dolgoztam ki az idők folyamán, amelyek zömét jól

fogadták mind a politikai szféra, mind az érintett külhoni magyar közösségek. A sikeres projektek közt tartom számon például a határon túli magyar irodalmi ösztöndíjrendszert, amely immár tizenhét éve szolgálja a külhoni magyar írókat, az *Irodalmi és Művészeti Karavánt*, a *Hétköznapi hősök* című projektet, a *Márai Program* elindítását, vagy éppen az idén debütált *Másnak térkép e táj* című programot. Ha egyszer nyugdíjba megyek, lesz miről mesélnem az unokáknak...

- *2011-2015 között Magyarország Kulturális Koordinációs Központjának vezetője volt Sepsiszentgyörgyön. Milyen célkitűzésekkel érkezett s mit sikerült megvalósítania abban a négy esztendőben?*

- Ott-tartózkodásom idején Sepsiszentgyörgyön pezsgő kulturális élet zajlott, s merem remélni, hogy ez az azóta eltelt fél évtizedben sem változott. Ennek a pezsgő életnek az általam vezetett intézmény – mint az anyaország képviselője – sajátos színfoltja volt. Előzetes terveimnek mintegy nyolcvan százalékát meg tudtuk valósítani. De számomra nem is a mennyiségi mutatók számítanak, hanem az, hogy sikerült-e nyomot hagyni az időben. Bármilyen jó is egy rendezvény, a következő héten jön egy másik, és gyorsan feledtetni az előzőt. Ez természetes. Ám ha sikerül olyat alkotnunk, ami átível az időn és összeköt bennünket az utánunk következő generációkkal, az már valami. Olyan üzenet, ami a jövőben is visszhangzik.

A négyévnyi program-kavalkádban van néhány, amit mérföldkőként tartok számon: pl. a *Siculicidium 250.* című képzőművészeti pályázatunk nyomán keletkezett tematikus tárlatot, hagyományos és digitális műalkotásokkal. Ez megmarad, és ötven-száz év múlva is tudni fogja az utókor, hogy korunk művészei hogyan vélekedtek a *Siculicidium*ról. De ilyen a *Gábor Áron 200.* című irodalmi pályázatunkra született egyfelvonásos színmű is, illetve az, hogy szívós munkával és némi anyagi támogatással sikerült áttörést elérnünk a Hamvas Béla-életmű tekintetében is: 2013 decemberében az egyik legjelentősebb román könyvkiadó, a bukaresti Curtea Veche Kiadó gondozásában megjelent az első román nyelvű Hamvas-kötet, a *Filosofia vinului*. Amint az várható volt, a román értelmiség körében nagy sikert aratott a mű (külön öröm, hogy a Sepsiszentgyörgyön élő és az Előretolt Helyőrség-csoporthoz tartozó Hubbes László a fordítója), és megnyitotta a kaput az életmű további darabjai számára is.

Ferenczes Istvánnal és Farkas Árpáddal

Végül pedig a 2012. évi egyhetes rendezvénysorozatot, a *Székelyföldi Eger Napokat* említeném, amely során sikerült elérni, hogy anyaországi és székelyföldi művészek, színészek, irodalmárok, bortermelők és séfek találkozzanak, megismerjék egymás munkáját, és ezekből a találkozásokból hosszú távú kapcsolatok is szülessenek. Négy székelyföldi várost érintett a program: Sepsiszentgyörgyöt, Csíkszeredát, Székelyudvarhelyt és Kézdivásárhelyt. Előadássorozatot tartott az egri Gárdonyi Géza Színház, a Harlekin Bábszínház, az *Agria* folyóirat szerkesztősége, közel húsz étteremben tartotta meg „*A magyar konyha remekei egri borokkal*” című bemutatókat a meghívott séfek és borászok serege. Biztató jelnek vettem, hogy közülük a későbbi években is többen vissza-visszajártak különböző rendezvényekre a székelyföldi éttermekbe, például képzéseket tartani a helyi szakmabélieknek. Ez azt jelenti, hogy az éttermek tulajdonosai is felismerték a találkozásban rejlő lehetőségeket.

- Mint említette, a doktori képzését is a Szegedi Tudományegyetemen végezte, a Modern Magyar Irodalom Tanszéken. Milyen kutatási témát választott és milyen indítatásból?

- A kutatási témám a két világháború közötti erdélyi magyar próza volt, azon belül pedig Nyíró József életműve. Egyrészt azért, mert Nyíró írásai már zsenge ifjúkoromban magukkal ragadtak, másrészt meg azért, mert a második világháború után - tekintettel arra, hogy a kommunizmus idején a művei indexen voltak - nem volt kutatható az életmű, így az irodalomtörténet Nyíróvel szemben felhalmozott némi adósságot. Úgy terveztem, hogy ezt az adósságot a magam részéről megpróbálom apasztani. Némileg sikerült is. Nagy szomorúságomra a 2012. évi balul sikerült újratemetési próbálkozás negatív kontextusba sodorta az életművet - teljesen alaptalanul. Nyilasnak, antiszemitának, sőt háborús bűnösnek is bélyegezték elfogult, hozzá nem értő személyek, holott a világhálón is megtalálható az az átirat, amelyet a bukaresti székhelyű Elie Wiesel Romániai Holokausztkutató Nemzeti Intézet küldött a román főügyésznek, miszerint „nem létezik olyan dokumentum, amely szerint Nyíró Józsefet bűnösnek találták volna fasizmus, rasszizmus vagy más, közösség ellen elkövetett bűntényben”.

És ezt a szépírói életmű ismerőjeként magam is bizton állíthatom. Nyíró esete azon furcsa esetek közé tartozik, amikor a szerzőt, vagy inkább a nevét a halála után „hurcolják meg”. Az író 1945 után még nyolc évig élt emigrációban, egészen a haláláig, és ez idő alatt a kortársak számos olyan személyt vontak felelősségre, akik az általuk elkövetett bűnökért okkal-joggal voltak felelősségre vonhatók. Nyíró esetében ez szóba sem került. S lám, hat évtizeddel a halála után, felülírva a kortársak, sőt a közvetlen utókor ítéletét is, felmutatható bizonyítékok nélkül sárba lehetett tiporni a nevét. Ezt kénytelenek vagyunk tudomásul venni, ha elfogadni nem is, mert ilyen korban élünk.²

- *A '80-as évek óta publikál prózát, drámákat, verseket Erdélyben s Magyarországon. Generációsan és a vallott értékek szerint melyik alkotói csoportosulás(ok)hoz tartozónak érzi magát és miért?*

- Az erdélyi ún. „kilencvenes” nemzedék tagja vagyok, amelyet neveznek még Serény Múmia- vagy Előretolt Helyőrség-csoportnak is,

2 Nyíró József jelenkori megítélésében az is szerepet játszik, hogy az író a második világháború alatt, 1942-43-ban a jobboldali *Magyar Erő* főszerkesztője, 1944-ben a *Magyar Ünnepek* című, szintén jobboldali lap főmunkatársa volt, illetve hogy a Szálasi-puccs után is tagja maradt a nyugatra menekülő ún. nyilas parlamentnek. (A szerk. megjegyzése.)

de egyes irodalomtörténészek „transzközép nemzedékként” is aposztrofálják ezt a meglehetősen népes és mind műfajilag, mind stílusában meglehetősen színes társaságot. A nemzedékünk tagjait a nyolcvanas évek érlelték íróvá, jómagam 1986-ban debütáltam, a tömeges kirajzásra azonban rögtön az 1989-es romániai forradalmat követően, azaz 1990-ben került sor. Abban az esztendőben Kolozsvár, a kolozsvári egyetem magyar tanszéke hirtelen olyan erőteljes irodalmi és szellemi centrummá vált, amilyennek mindig is lennie kellett volna. A kommunizmus összeomlásával felszabadult világban Erdély minden sarkából Kolozsvárra tódult (már aki eleve nem ott lakott) a későbbi „kilencevenes” nemzedék színe-java, mint pl. (a teljesség igénye nélkül): Orbán János Dénes, Sántha Attila, Nagy Koppány Zsolt, Fekete Vince, Vida Gábor, Jánk Károly, Vermesser Levente, Demény Péter, Farkas-Wellmann Endre, Benő Attila, László Noémi, Kelemen Hunor, Lövétei Lázár László, Hubbes László, Gál Attila és mások. A csoport kohézióját a nyomorúságos nyolcvanas években közösen átélt szenvedés, a szabadság iránti lelkesedés, a színrelépés és a hangunk hallatásának vágya, de mindenekelőtt az egymás iránt érzett barátság biztosította.

Ezt megelőzően talán a helikonisták alkották Erdélyben az utolsó ennyire erős, egymásba kapaszkodó nemzedéket mind tehetség, mind létszám tekintetében. És hát elég hamar megvetettük a lábunk a különböző erdélyi irodalmi orgánumban, így a közlési lehetőségek már-már végtelenné tágultak. Bár közel harminc éve az anyaországban élek, egy percre sem szakadtam el tőlük. Aztán persze változtak az idők, voltak lemorzsolódások, de a csoport magja, a „B-közép” mind a mai napig hűséges maradt a közös tűzhelyhez. Nem nehéz őket megtalálni: ott állnak az Előretolt Helyőrség Íróakadémia, az *Előretolt Helyőrség* című anyaországi és erdélyi irodalmi lapok mögött. Van némi fluktuáció is, de mind a mai napig többen csatlakoznak hozzánk, főként fiatalok, mint ahányan elmennek a társaságunkból.

Ami engem illet, ifjúként időnként engedtem az avantgárd és a posztmodernizmus kísértésének is, de ez csak ideiglenes életszakaszt jelentett, hogy ráébredjek: a különféle ideológiai eszmeáramlatok arra jók, hogy megismerjem általuk a világ komplexitását, a különböző világnézetek érvrendszerét, s ezek alkotás-módszertani vetületeit, hogy élettapasztalatokat gyűjtsek, de huzamosabb ideig nem érdemes bennük maradni, mert előbb-utóbb felfázik az ember. Ilyenkor kell partra

szállni, megtörölközni, s felépíteni a saját házat. A háznak pedig a konzervatív értékek adhatnak stabilitást, a keresztény értékrend pedig életet és jövőt. Előjött hát belőlem a szüleim, nagyszüleim tanítása, egyfajta belső imperatívusként jelentkezett a szűkebb-tágabb emberi közösségekhez való tartozás és hogy felvállaljam az irántuk érzett felelősséget, én pedig fejet hajtottam előttük. A nemzedékemen belül sem vagyok különutas ezekkel az értékekkel.

A kutyájával

- *Tárcái 2007 óta a Magyar Hírlap, a Magyar Idők és a Magyar Nemzet napilapokban jelennek meg, jómagam is örömmel olvasom azokat. Ezen interjú készítésének a heteiben emlékezett vissza az egyikben azokra az eseményekre, amelyeket 1990 zaklatott márciusában a kolozsvári vasútvonalon élt meg. Az interetnikus kapcsolatok jobb megértése érdekében megköszöném, ha a tapasztalt ambivalens viszonyok lényegét megvilágítaná nekünk.*

- A lényeg az, hogy soha ne veszítsük el az emberségünket. A szóban forgó utazás alkalmával az egyik román ember ránk, rám és a barátomra uszított egy ittas és gyűlölködésre alkalmas érzelmi állapotban lévő társaságot, a másik román ember pedig határozott fellépéssel megvédelmezett bennünket. A történet akár kitalálnak is tűnhet, de nem az. Viszont példaértékű. Védelmezőnk azzal állta útját a gyűlölködőknek, hogy „a magyarok is emberek”. Mi pedig ebből láthattuk, hogy „a románok is emberek”. Kell még ehhez hozzáfűzni valamit?

- *Szerencsésnek mondhatja magát, mert a román nyelven végzett pedagógusképző és az egyetem olyan nyelvi alappal bocsátotta ki, hogy – a folyamatos szakfordítások mellett – két szépirodalmi s egy politikusi memoárkötet fordítása is fűződik a nevéhez, sőt román folyóiratokban is publikált. Mik voltak e művek? Ugyanakkor arra is megkérném, dióhéjban mutassa be az említett könyvek szerzőit is.*

- 2009-ben fordítottam le Ioan Groșan *Vaslui megye a NATO-ra gyűrű* című szatirikus regényét, 2010-ben Dan Lungu *Hogyan felejtünk el egy nőt?* című, nagyszerű művét, míg 2014-ben Románia elnökének, Klaus Johannis úrnak a *Nagyszebentől az elnöki palotáig* című önéletrajzi kötete látott napvilágot a fordításomban. Mindhárom kötet neves budapesti kiadóknál jelent meg, és a visszajelzésekből ítélve a magyar olvasóközönség kedvezően fogadta őket. Groșánnak a bő vénájú humora minden felolvasáson, bemutatón nagy sikert aratott, különösen hogy a kortárs román irodalom napjainkban Groșan nevével fémjelzett, de egyébként nem előzménytelen humoros-szatirikus vonulata eddig nem volt jelen a magyar irodalmi köztudatban. A világhálón olvasott recenziók és kritikák is ezt tükrözték.

Míg Groșan a nyolcvanas nemzedékhez tartozik, Dan Lungu az ezredforduló környékén debütált, és a fiatal kortárs román irodalom egyik legjelentősebb prózaírójává nőtte ki magát, akinek a műveit már számos nyelvre lefordították. Markáns stílusa rögtön elnyerte a magyar olvasóközönség tetszését. Műveiben nem riad vissza a különböző rétegnyelvek intenzív használatától, a kortárs társadalom problémáit, visszasságait, erényeit és fogyatkozásait erős szatirikus vénával és elgondolkodtató módon illusztrálja, míg kompozíciós technikája szintén a legjobb szerzők közé sorolja. Nem véletlen, hogy magyarországi kritikussai is elismeréssel szólnak a regényeiről. Magyarul eddig négy műve jelent meg. Legutóbbi - *A kislány, aki Istent játszott* - 2018-ban.

De novellákat, regényrészleteket fordítottam és publikáltam még olyan jelentős szerzőktől is, mint Lucian Dan Teodorovici, Radu Paraschivescu, Cătălin Mihuleac és mások.

Jelentős fegyverténynek tartom, hogy 2010 szeptemberében a *Nagyvilág* című világirodalmi folyóiratunk az én szerkesztésemben és a kilencvenes nemzedékbeli barátaim közreműködésével külön lapszámot szentelt a kortárs román irodalomnak, amelyben mintegy tizenöt kitűnő román szerző lefordított verseit és prózáit tártuk a magyar olvasóközönség elé. Erre tudomásom szerint évtizedek óta nem volt példa.

- *Szépíróként hat saját kötetet tett le az olvasók asztalára. Emellett tanulmányíróként is publikál. Melyek a kedvelt témái s milyen terveket forgat a fejében az irodalomban az előttünk álló esztendőkre?*

- Az író kedvenc, örökösen visszatérő témája mindig maga az ember. Akkor is, ha a múltban kalandozik, akkor is, ha sci-fit alkot. Ez nem véletlen, mert az olvasó is azért vesz könyvet a kezébe, hogy megtudjon valamit önmagáról, az őt körülvevő és a benne lévő világ természetéről, és az ezek közti viszonyról. Ha tudatában van ennek, ha nincs. Ékes példája ennek az az eset, amikor egy alkalommal a kisfiaimnak történelmi regényt olvastam „esti mese” gyanánt, amelyben szó esett arról, hogy egy szakasz katona elmenekült a várból, amelyet a török seregek megostromolni készültek, mondván nincs értelme szembeszállni a túlerővel. Az író nyilván elítélően szolt a tettükről, de az olvasás végeztével a legkisebbik fiam eltűnődve szólalt meg: - Apa, ha én akkor éltem volna, és is a menekülők közt lettem volna. - Miért? - kérdeztem meghökkenve. - Mert annyi török ellen tényleg nincs értelme harcolni - jött a válasz. Aztán persze megvitattuk e kijelentés erkölcsi vetületét is, de a lényeg az, hogy már egy tízéves kisgyerek sem kívülállóként, semleges báméskodóként „fogyasztja” az irodalmat, hogy lám, mik vannak, hanem elhelyezi magát a történetben, döntési helyzetbe hozza magát, és meg is hozza a maga döntését. Azt hiszem, ennél beszédebben nem is lehet ábrázolni az irodalom szerepét, funkcióját az ember életében, az emberi lélek pallérozódásában.

Családjával a legnagyobbik fia ballagásán, 2021-ben

Íróként kifejezetten érdekel korunk társadalmi élete, az időről időre szélként feltámadó és az egész világon végigsöprő eszmearamlatok természete, az egyes ember reakciója az őt érő külső ideológiai hatásokra. Próbálok megfejtetni, hogy mi miért és kik által történik a világban, s ha úgy látom, hogy el akarnak bennünket távolítani az őseinktől örökölt értékrendtől, alapértékektől, nem habozom szót emelni ez utóbbiak védelmében. Hívó emberként ragaszkodom a Teremtés rendjéhez, s ama néhány parancsolathoz, amellyel az Úristen szabályozta az életünket. Próbálok aszerint élni, de esendő ember lévén magam is gyakran kudarcot vallok e próbálkozásban. Azt viszont nem fogadom el, hogy bárki is hatályon kívül próbálja helyezni a keresztény értékrendet az életünkben, s valamiféle emberi „eszmekotyvalék” szerinti életmódra kényszerítsen bennünket. A hamis értékek időről időre visszatérnek az emberiség történetében, de kell tudnunk ellenállni a kísértésüknek.

Ami a terveimet illeti, azokról nem szívesen beszélek, mert nem vagyunk teljes mértékben urai a sorsunknak. Inkább Cicerót, az írástudó szolgát idézném egyik kedvenc filmemből, a Gladiátorból, aki a hogylétét firtató kérdésre így válaszol a gazdájának, Maximusnak: Néha azt teszem, amit akarok, máskor, amit lehet.

- Formailag egy időszakban nem állt távol Öntől az avantgárd, a humor pedig máig elkíséri. Ugyanakkor eszmeileg keresztény, konzervatív elveket vall. Jól összeegyeztethetők ezek az elvek, irányzatok?

- A humorérzék, amellyel csak az ember rendelkezik a Föld élőlényei közül, hatalmas ajándék számunkra. A humorban virtuóz módon nyilatkoznak meg az ember szellemi képességei, s a valódi humor a szellem és a lélek együttes örömnépe. Jobbak leszünk általa, és jobbak tesszük a környezetünket is. Nem véletlenül kedveljük a jó humorú embereket. Ugyanakkor a humor az igazság közvetítésének egyik bevált eszköze is. Amiként a szólás tartja: minden viccnek a fele igaz, a másik fele pedig segít elviselni az igazat. Leccsiszolja a bántó igazságok élet, elviselhetőbbé, könnyebben befogadhatóvá teszi az érintett számára, ezért haszna felbecsülhetetlen. Egy másik szólásunk úgy tartja: mondj igazat, betörik a fejed. Ha viccben mondd el, nem törik be. Ezért egy olyan író számára, aki a társadalmi problémák, az emberi kapcsolatokban, viselkedésben megnyilvánuló visszásságok boncolgatására adja a

fejét, már-már nélkülözhetetlen eszköz. Persze ezt az eszközt kell tudni használni is. Mi, székelyek e tekintetben jól vagyunk eleresztve, talán kárpótlásként hányatott sorsunkért. A székely ember a bicskáját és a humorérzékét mindig magával hordja. Ezek számára a túlélés eszközei.

De hogy a kérdésre is válaszoljak, a keresztény, konzervatív elvek szerintem teljesen kompatibilisek a humorról. Sőt úgy vélem, csak a szilárd elvi alapokon álló ember képes igazán átadni magát a humornak, a nevetésnek. A józan ész talajától elrugaszkodott, mostanság divatos ideológiák hívei egyre kevésbé mernek nevetni, mert sohasem tudhatják, mely szavukkal sértenek meg, „rekesztenek ki” valakit, mely gesztusuk alapján sütik rájuk valamely „fóbia” bélyegét. Ez szomorú. Én bízom benne, hogy végül majd egy mindent elsőpró homéroszi kacajjal sikerül elhárítanunk fejünk fölül a veszedelmet a vést hozókkal együtt, és a humort visszahelyezhetjük a jogaiba.

- *Egyszerre jelen van Erdély és Magyarország irodalmi életében, sok éve a csíkszeredai Székelyföld folyóirat külső munkatársa. Jól gondolom, hogy az önazonosságában egyszerre van jelen mindkét haza?*

- Igen, a diagnózis pontos. Budapestről hazautazom Székelyudvarhelyre, onnan pedig hazautazom Budapestre. Ez már így működik. Mivel mindkét helyen otthon érzem magam, a politikai határok lényegtelenek számomra. Én a magam részéről megvalósítottam a nemzet határok fölötti egyesítését.

- *Hogyan látja a magyar-román kapcsolatokat jövőjét az egyszerű emberek szintjén, a kultúra területén és a nemzetközi vonatkozásban?*

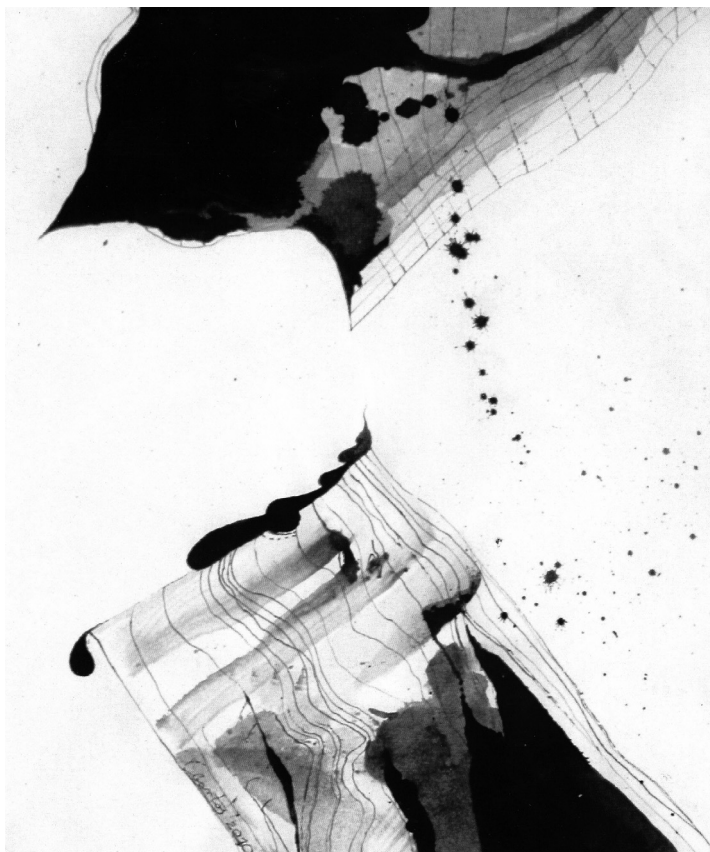
- Minden, ami az emberhez kapcsolódik, az emberi élet dinamikáját követi. Amiként az ember megszületik, felnő, megöregszik, majd elköszön ettől a világtól, hogy új életeknek adja át a helyét, úgy a román-magyar kapcsolat alakulásában is ez a pályáiv érhető tetten. Vannak ragyogó, baráti érzelmektől fűtött periódusaink, ezeket pedig rendszerint egy tányércsapkodós korszak követi, hosszabb-rövidebb mosolyszünetekkel. Hogy éppen ki és milyen mértékben hibás ezért, arról nehéz konszenzusra jutni. Most éppen olyan időszakot élünk, amikor a cserepek felszededegetése és óvatos közeledés folyik. Mivel „egy fedél alatt élünk”, együttélésre vagyunk ítélve, mindkét fél számára nyilvánvaló, hogy a konfrontálódás nem célravezető – hogy úgy

mondjam: az eltört tényérok mindkét fél készletéből egyaránt hiányozni fognak.

De optimista vagyok, mert ez egy „kisportolt” kapcsolat, évszázados tapasztalatokkal, s ez a vérrel-verejtékkel megszerzett rutin a jó együttműködés felé fogja billenteni a mérleg nyelvét. Úgy vélem, hamarosan együtt fogjuk kiírni az új tényérok beszerzésére a közbeszerzési pályázatot... Van egy mítosz, amely mindkét nép körében fel szokott bukkanni, s amely az Ön kérdésében is felsejlik, miszerint az „egyszerű emberekkel” nincsen baj, ők jól eléledgelnek egymás közt, egymás mellett, békében, egyetértésben, a viszályokat csupán a cselszövő politikusok gerjesztik, sanda szándékokkal a háttérben. Egy mélyebb elemzés nyomán azonban világossá válhat számunkra, hogy az „egyszerű emberek” kontra politikusok dichotómia hamis. A politikusok nem kívülről jöttek, különálló kaszt, amely kéretlenül beavatkozik az „egyszerű emberek” amúgy idillikus életébe. A politikus maga is „egyszerű ember”, akit az egyszerű emberek közös akarata avatott politikussá. Másként fogalmazva az „egyszerű emberek” közösségének exponense, akiben semmi olyan szubsztancia nincs, ami a választók közösségében ne lenne meg. Ha mégis lenne ilyen, és önhatalmúlag ezt akarná érvényre juttatni, nagyon hamar elveszítené politikusi minőségét (értsd: többé nem választanák meg, visszahívnák), és visszakerülne az „egyszerű emberek” rendjébe. Tehát mielőtt elhamarkodottan áthárítanánk a felelősséget rájuk, nem ártana kissé magunkba szállni és tisztázni, hogy a viszálykeltőnek látszó politikusok valójában olyan, a két nép együttélését problematikussá tevő gondokat, félelmetket jelenítenek meg, amelyek az esetek zömében valóságok, és amelyek megoldásra, kibeszélésre, tisztázásra várnak.

Hiába cserélgetjük tehát a politikusokat; ha az adott problémáinkat nem oldottuk meg, az újak is hamarosan „viszálykeltővé” fognak válni. A magyar-román kapcsolatok esetében a legnyomasztóbb problémának az erdélyi magyarság jövőjét látom, amely a számok tükrében nem ígérkezik fényesnek. Egy fogyatkozó, perspektívátlan közösség mindig rosszkedvű, gyanakvó, nehéz tárgyalópartner. Ezt a románoknak meg kellene érteniük. Nekünk pedig azt kellene megértenünk, hogy a mi túlélési törekvéseink miért keltenek a románokban félelmet, ellenérzést és gyanakvást. Alapesetben nem kellene így lennie. Persze nem vagyok naiv, tudom, hogy az „alapesetbe” évszázados görcsöket, sérelmeket

kellene megbeszélni, tisztázni, „békévé oldani”, s ebben már sokan kudarcot vallottak. De hiszem, hogy kell lennie egy olyan közös „akciótervnek”, amelyből mindkét fél nyertesén kerül ki. Ebben nagy segítséget nyújthatnak az egyébként több területen jó vagy kiváló kulturális kapcsolatok. Lásd a színház-, zene- és filmművészetet, de ide sorolható a szépirodalom is. S ahogy a nyugati irányból tornyosuló sötét árnyékokat nézem, eljöhet még az igen szoros és baráti együttműködés ideje. Hamarabb is, mint gondolnánk.

Kommunikáció

Magyar Zoltán

„KERESSÜK A SZŰZANYÁT...”

– Csíksomlyóról szóló mondák a moldvai csángó folklórban –

A CSÁNGÓK ÉS A CSÍKSOMLYÓI BŰCSŰ

A moldvai katolikusok csíksomlyói jelenléte több évszázadra visszamenőleg adatolható.¹ A csíksomlyói ferencesek moldvai missziós tevékenységének már a 15. század derekán vannak okleveles nyomai,² s az egykori kapcsolat még szorosabbá vált az általuk 1510-ben Bákóban alapított rendházukkal, amely sok tekintetben a csíki kolostor filiájának számított, onnan kapta javarészt szerzetesi utánpótlását is. E katolikus „végvár” a középkori magyar állam bukását és a reformáció magyarországi megjelenését követően is még évtizedekig tartotta hadállásait, és betöltötte funkcióját a Kárpátokon túli magyar telepek lelki gondozását illetően, azonban az 1570-es évek török hadjárásai a Szeret völgyét sem kerülték el. 1574-ben a bákói kolostort is kifosztották és felgyújtották, és az elszéledő szerzetesek többé már nem is tértek vissza romossá vált falai közé. Ami azonban nem jelenti azt, hogy a csíki ferencesek ne fordítottak volna figyelmet továbbra is a 16. század végén radikálisan megfogyatkozó moldvai – magyar nyelvű – katolikusok lelki gondozására.³

-
- 1 A moldvai magyarok csíksomlyói búcsújárásával kapcsolatos eddigi áttekintések: Barna Gábor: *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. In „*Megfog vala apóm szokor kezemtül...*” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Szerk. Halász Péter. Budapest, 1993, Lakatos Demeter Egyesület, 45–62. p.; Magyar Zoltán: *A moldvai csángók búcsújáró szokásai*. (Szakdolgozat, Kossuth Lajos Tudományegyetem: DENIA 3151.) Debrecen, 1993, 44–54. p.; Mohay Tamás: *Moldvai magyarok pünkösdkor Csíksomlyón*. In *Csodaszarvas. Östörténet, vallás és néphagyomány*. Szerk. Molnár Adám. Budapest, 2005, 173–186. p.; Uő: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Budapest, 2009, L’Harmattan Kiadó, 219–224. p.; Táncoz Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség: a moldvai csángók viszonya Csíksomlyóhoz*. *Ethnographia*, 127. (2016) 2. sz. 189–211. p.; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban*. Budapest, 2016, Nap Kiadó, 191–249. p.
 - 2 Szabó Flóris: *Huszita-e a huszita Biblia? Bírálata és útkeresés*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, XCIII. (1989) 1–2. sz. 120. p.
 - 3 A 17. század első felének moldvai missziós tevékenységéről, amelyben szintén főként erdélyi ferencesek vállaltak szerepet: P. György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Cluj–Kolozsvár, 1930, 136–137. p.; Táncoz Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 190. p. A moldvai magyarság lélekszámának radikális csökkenéséről: Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987, Magvető Kiadó, 58–88. p.

Nyilvánvalóan a ferences missziók hatását kell látnunk abban is, hogy a 17. századtól a moldvai katolikusok is nagy számban keresték fel a csíksomlyói kolostor búcsúját (vagy búcsúit). E zarándoklatok középkori előzményeiről erre vonatkozó források hiányában nincsen tudomásunk, azonban nem kizárt, hogy a kolostor Sarlós Boldogasszony-napi búcsús ünnepét a Tatros völgyében, illetve a Szeret mentén élő magyarok már a 15–16. század folyamán is felkeresték.⁴ A püNKöSDi búcsúval kapcsolatos első híradás (P. Jegenyei Ferenc obszerváns ferences 1649. évi, X. Ince pápához intézett folyamodványa) a csíksomlyói és a néhány évvel korábban épült mikházi templom kivül a Csík és Gyimes határán fekvő széphavasi kápolna búcsúját is említi, ahol az ünnep másodnapján tartottak istentiszteletet (*In capellis Alpium Szep Hauas pro secunda die Pentecostes indulgentiae plenarie*),⁵ kimondatlanul, ám bizonyosan a Csíksomlyóról hazainduló moldvai magyarok részvételével.⁶

Részben a Szentszéktől elnyert búcsú kiváltságoknak is betudható, hogy több, a 18. század első feléből származó egyházi forrás már „régí hagyomány”-ként tesz említést a moldvai csángók csíksomlyói búcsújárásáról.⁷ A Csíkból Moldvába átvezető régi országút, az ún. Kabalahágó mentén létezett kápolnák, a Szépvízhez közelebbi Pogány-havas nyugati oldalában, az ún. Kicsi Pogány-havason épített Szent László-kápolna,⁸ valamint a Széphavas tetején magasodó Szentlélek-kápolna⁹ másfél-két évszázadon keresztül¹⁰ bizonyosan szerepet játszott a moldvai zarándokok püNKöSDi vallásgyakorlásában. A csíksomlyói ferences

4 Vö. Szabó Károly szerk.: *Székely oklevéltár I.* Kolozsvár, 1872, 153–154. p.; P. György József: *i. m.* 148. p.

5 Tóth István György szerk.: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1772) III.* Róma–Budapest, 2005, 1787. p.; Kun Szerafin ferences szerzetes 1630. évi jelentése szintén említi a széphavasi kápolnát: (Tóth István György: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1627–1707.* Róma–Budapest, 1994, 243. p.), azonban e híradás a templomtitulus téves szerepeltetése miatt forráskritikával kezelendő (Botár István: Csíkszépvíz havasi kápolnái. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, 2010, 21. p.).

6 Mohay Tamás: *A csíksomlyói püNKöSDi búcsújárás...* 138. p.; Botár István: *i. m.* 21–22. p.

7 Mohay Tamás: *A csíksomlyói püNKöSDi búcsújárás...* 140–142. p.

8 Botár István: *i. m.* 19–21. p.

9 Magyar Zoltán: A széphavasi Szent László-kápolna és búcsújáróhely. *Néprajzi Látóhatár*, 1996. 1–2. sz. 99–105. p.; Uő: *Szent László a magyar néphagyományban.* Budapest, 1998a, Osiris Kiadó, 227–237. p.

10 Botár szerint barokk kori építmények (Botár István: *i. m.* 20–22. p.), ám a középkori előzmények sem zárhatók ki.

rendi krónikás, Losteiner Leonárd *Propago Vitis* című kéziratos művében (1786–1789) részletesebben is szó esik a pünkösdkor Csíksomlyóra érkező moldvai búcsújárókról. Mint azt Losteiner írja, a moldvai magyar búcsúsok útban a kegyhelyre a Szent László-kápolnánál megpihenve elénekelték a *Zeng az erdő, zeng, zúg a levele, Mária örömére* kezdetű egyházi népéneket.¹¹ Az 1838-ban a moldvai magyar telepeket felkereső Gegő Elek bizonyos „Németi” nevű székely pap kézirátát idézve szintén említi a fenti éneket, azonban ő a széphavasi kápolna kapcsán: „S valóban századokon által annyira szaparodtak Moldvában a’ székelyek, hogy a’ határvonali vesztéglés’ daczára is, csak a’ Széphavason keresztül – mellynek kápolnáját meglátogatván imigy énekeltek: »Zeng az erdő zeng, zug a’ levele, Mária’ tiszteletére« – a csíksomlyói bucsúra 1744-ik évben ötezeren jelenének meg.”¹² Tánczos Vilmosmal egyetértve¹³ magunk is úgy véljük, hogy a korabeli demográfiai viszonyok miatt e Gegő által jelzett szám túlzó lehet,¹⁴ azonban bizonyos, hogy a 18. század közepén még – többé-kevésbé szervezett formában – valóban sokan érkezhettek Moldvából pünkösdkor Csíksomlyóra. Az olasz Visconti 1699-ben Nagyszébenben kiadott térképén még mindkét kápolna piktogramja fel van tüntetve,¹⁵ azonban Lipszky János mintegy száz évvel később készült térképén már egyik hegyi kápolna sem szerepel,¹⁶ s a két szakrális épület korabeli romlása és pusztulása összefügghet azzal is, hogy a 18. század végére a korábban még kiterjedt kapcsolatok meglazultak. A moldvai katolikusok Csíksomlyóra irányuló zarándoklata azonban a 19. században sem szakadt meg, hiszen a vallásos élményen túlmenően az 1764-es székely kivándorlók leszármazottai is sokáig számon tartották és ápolták az anyaországi rokon kötelékeket. Több mint beszédes Domokos Pál Péter életútinterjújának ama kitétele, miszerint néhány nemzedékkel koráb-

11 Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás...* 221. p.

12 Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Budán, 1838, A’ Magyar Királyi Egyetem Betűivel’, 71. p.

13 Tánczos Vilmos: *Csíksomlyó a népi vallásosságban...* 191. p.

14 Tekintettel arra, hogy a székely telepések többsége csak két évtizeddel később, az 1764. évi madéfalvi vérengzést követően költözött át Moldva, illetve Bukovina földjére.

15 Morando Visconti: *Mappa della Transilvania...* Hermannstadt, 1699. (Faksimile kiadás: Budapest, 2002)

16 Herner János szerk.: *Erdély és a Részek Térképe és Helységnevtára. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján*. Szeged, 1987, József Attila Tudományegyetem, 29 t.

ban még szokásban volt, hogy a csíki ferences gimnázium tanulói évről évre a széphavasi kápolnánál fogadták a pünkösdi búcsúra érkező moldvai katolikusokat, majd együtt vonultak a körmenetre.¹⁷ Minderre Benkő József és Losteiner nyomán Orbán Balázs is utal.¹⁸ Egy később még részletezendő barokk kori szokásjog maradványaként még a 19. század második felében is általánosan bevett gyakorlat volt a moldvai búcsúsok vendégül látása a csíksomlyói egyházközségben.¹⁹ S habár az 1918-as impériumváltás lehetővé tette, hogy a csángók a korábbiaknál könnyebben juthassanak el a kegyhelyre, a 20. században felerősödő nyelvi asszimiláció és a moldvai klérus Csíksomlyóval kapcsolatos ambivalens álláspontja fokozatosan erodálta azt az érzelmi kötődést, amely a Kárpátokon túli magyarokat a kegyhelyhez fűzte. Ám végső soron e tekintetben is a kommunista diktatúra számolta fel 1948 után a szervezett zarándoklatokat, s a több évtizedes tiltást követően organikus módon már nem éledt újjá a korábbi szokás és gyakorlat.

A CSODATÉVŐ KEGYSZOBOR

Mint az e rövid történeti áttekintésből is kitűnik, s mint azt a gyér számú források is sejtetik, Csíksomlyó évszázadokra visszamenőlegesen organikus része a moldvai katolikusok vallási tradícióinak és tudatvilágának. S mivel történetesen a folklór a népi kultúra legkevésbé monolit szegmense, a kegyhellyel kapcsolatos szellemi javak többnyire már a keletkezésükkel egyidőben átkerülhettek – a búcsújárók révén – a moldvai területekre. Hatványozottan érvényes lehet mindez az egyházi énekeken, népekeken és imádságokon kívül mindazokra a narratív tradíciókra, melyek az idők folyamán különféle mirákulum-jegyzékek

17 Domokos Pál Péter: *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának.* Budapest, 1988, Vita Kiadó, 23. p.

18 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeri szempontból II.* Pest–Budapest, 1869, Ráth Mór Bizománya, 76. p.: „...ezen – a Szent Lélek tiszteletére szentelt – kápolnához gyűt össze pünkösztkor minden évben kilencz moldovai székely (csángó) falu lakossága, fehér öltönyben, arany himzett fehér zászlókkal, s énekelve: »Zeng az erdő, zúg a levele Mária öröme» jöttek ide, hol csíki testvérekkel találkozza, zászlóikat összeírntve, mentek Csik-Somlyóra bucsura, visszatértökkor pedig az egész nép és deákság elkísérte idáig, hol miséztek, mulattak, s jövő évre találkozást adva egymásnak, érzékenyen bucsuztak el a távozó rokonoktól.”

19 Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” *Kájoni János: Canticonale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások.* Budapest, 1979, Szent István Társulat, 6. p.; Uő: *Az én Erdélyem...* 1988, 21. p.

ben²⁰ és a kegyhely legendakörében összegződtek.²¹ Kérdéses persze, hogy e javarészt Csíkban megismert tradíciókból mi és miért ragadt meg és terjedt el széleskörűen a csángó népi kultúrában is, illetve hogy melyek azok a hagyományelemek, amelyek a moldvai magyar szájhagyományban alakultak ki, honosodtak meg az évenkénti búcsújárással és a felkeresett kegyhellyel összefüggésben. A továbbiakban tanulmányunkban a fenti két kérdésre keressük a választ a 20–21. századi folklórgyűjtések által feltárt szövegkorpusz tükrében.

Figyelemre méltó, hogy a Csíksomlyóval kapcsolatos mondák legkorábbi rétege, amely a kegytemplom szakrális környezetére (Kis-Somlyó hegye, Salvator-kápolna, Szent Antal-kápolna), illetve a búcsújáróhely félig-meddig mitikus történelmi rétegeire (Szent István kora, Szent László-mondakör) reflektál, teljességgel hiányzik a moldvai csángó folklórból.²² Hasonlóképpen „immunis” maradt a moldvai népi emlékezet a pünkösdi búcsú eredethagyományára,²³ jóllehet a 18. század végétől bizonyosan elhangzott az ott összesereglett hívek előtt szentbeszédetek részeként, templomi prédikációk formájában.²⁴ Alkalmasint azonban akár saját (magyar) papjaiktól is hallhattak róla, példa rá a 20. század elején Forrófalván szolgáló Iosif Tălmăcel plébániai napló-bejegyzése.²⁵ A székely folklórban változatos szöveghagyományt képe-

20 Bárh János: *A vigasztaló Napbaöltözött Asszony. Csodás gyógyulások egyházi vizsgálata Csíksomlyón 1784-ben.* Szeged, 2000, Agapé Kiadó; Mohay Tamás: „Istennek kincses tárháza...” P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegyzobráról. Csíksomlyó–Budapest, Csíksomlyói Ferences Kolostor – Szent István Társulat, 2015.

21 Magyar Zoltán: A csíksomlyói kegyhely legendaköre. *Ethnographia*, 127. évf. (2016) 2. sz. 212–225. p.

22 Magyar Zoltán: *A csíksomlyói kegyhely...* 213–215. p.

23 Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás...* 106–133. p.

24 Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás...* 116. p.; Magyar Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa. Típus- és motívumindex I.* Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, 323. p. A 19–20. századi nyomtatványoknak a magyarul írni és olvasni nem tudó, illetve nagy számban írástudatlan moldvaiak kapcsán nyilvánvalóan nem volt meghatározó jelentősége.

25 Coșa, Anton: *Catolicii din Faraoni.* Onești, 2007, Editura Magic Print, 101–104. p. A Historia Domus egy 1920. évi bejegyzése a pünkösdi búcsú eredetét magyarra részletesen leírja a „kálvinisták” fölött aratot győzelem történetét. Vö. Tánccs Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 204. p.; Iancu Laura: A szokások harcmezéjén a két világháború között. A Forrófalvi Plébánia „Lapja” (Forrásközlés). *Ethno-Lore*, XXXVII. Szerk. Ispán Ágota Lidia – Magyar Zoltán. Vendégszerk. Fülemile Ágnes – Ament-Kovács Bence. Budapest, 2020, 276. p.

ző vallásküzdelmek emléke²⁶ hasonlóképpen nem került át a csángó szájhagyományba, amelynek racionális magyarázata az, hogy e mondák a moldvai katolikusok számára valószínűleg nem voltak elég érdekesek, hiszen protestánsokkal, valamint protestáns vallással sem a szülőföldjükön, sem Csíkba átmenve jószérével egyáltalán nem találkoztak.

A moldvai csángók csíksomlyói legendakörének centrumában Szűz Mária szobra áll. Eredetmondája egyike a legendakör moldvai specifikumainak, ugyanis ama – szintén a múlt ködébe vesző – alapítási hagyományt, miszerint a szobor Moldvában készült/onnán került jelenlegi helyére, Moldvában általánosan, szórványosan pedig a Gyimeseken is ismerik.²⁷ E kegytárgy keletkezésének helyét és időpontját illetően máig számtalan hipotézis kering, a legvalószínűbb, hogy több más csíki szárnyas oltárhoz hasonlóan ez is egy, a 16. század első felében Csíksomlyón működő műhely alkotásaként készült el.²⁸ A román történész, Nicolae Iorga nyomán, ám a moldvai szájhagyománytól korántsem független eredethagyomány szerint azonban az 1510-ben Bákóban is megtelepedett ferencesekkel lehet összefüggésben, és a kolostor 1574. évi felégetését követően került (vissza?) Csíksomlyóra. A kegyiszobor moldvai eredete kézenfekvő módon magyarázná mind a csángó mondahagyományt, mind pedig a moldvai katolikusok erős ragaszkodását a somlyói Szűzanyához,²⁹ valamelyest analóg módon ahhoz, amit Orbán Balázs említ, miszerint a harangok

26 Magyar Zoltán: *A csíksomlyói kegyhely...* 215–216. p.; Uő: *A reformáció folklórhagyománya*. Budapest, 2017, Kairosz Kiadó, 31–46., 71–137. p.; Uő: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex IV*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, 421–447. p.

27 Tánzos Vilmos: Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I*. Szerk.: Lackovits Emőke. Veszprém, 1991, VEAB Néprajzi Munkabizottsága – Caritas Transsylvania, 138–140. p.; Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára III.) Budapest, 2003, Balassi Kiadó, 691–692. p.; Uő: *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya*. (Magyar Népköltészet Tára IX.) Budapest, 2009, Balassi Kiadó, 268. p.; Uő: *Erdélyi népmondák II*. Marosvásárhely, 2011, Mentor Kiadó, 512–513. p.

28 Radocsay Dénes: *A középkori Magyarország faszobrai*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 129. p.

29 Tánzos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely...* 140. p.; Uő: *A moldvai magyarok búcsúvezetői*. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Szerk.: S. Lackovits Emőke. Veszprém–Debrecen, 1997, 154. p.

Bákóba szállításának hagyományára „nagyon sok helyt” rálelt a Székelyföldön.³⁰

A csíksomlyói kegyszobor moldvai eredete első ízben a 19. század közepén tűnik fel a forrásokban,³¹ az azonban nem állapítható meg a ferences szerző feljegyzéséből, hogy írásában korabeli folklórhagyományt vagy tudományos hipotézist rögzít-e. Barna Gábor a kegyszobrot Moldvából eredeztető mondákat a hajdani ferences missziókkal hozza összefüggésbe,³² és a csíksomlyói kegyhely népi hagyományköréről szóló művében Tánzos Vilmos is hosszasan ecseteli a csodatévő hírű kegytárggyal összefüggésben a ferences rend egykori moldvai jelenlétének nyomait.³³ A csángó mondák egyöntetűen a Bákó melletti, sokáig Lujzikalagor filiájának számító, katolikusok által lakott és a 19. században még magyar anyanyelvű Barátból³⁴ származtatják a kegyszobrot, amely települést még a 16. században (1588 előtt) adományozta a moldvai fejedelem a katolikus egyháznak, illetve a bákói ferenceseknek.³⁵ A legendás hagyományt a 20. században a moldvai katolikus klérus is felkarolta, olyannyira, hogy az Robu Mihály jászvásári püspök egy 1939. évi szentbeszédében is szerepel.³⁶

A korábbi, zsúpfedéllel fedett fatemplom helyébe 1927–1932 között épült baráti templomot az 1980-as évektől a jászvásári püspökség – sovíniszta egyházpolitikai megfontolásból – igyekezett a csíksomlyói kegyhelyet helyettesítő alternatív moldvai zarándokhelyé tenni. Barát 1982-ben önálló plébániává vált, még ugyanabban az évtizedben egy székely fafaragó elkészítette a templom oltárára a csíksomlyói kegy-

30 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása... I.* Pest, 1868, 106. p. Ugyanő tesz említést arról a rokon helyi mondáról, miszerint a csíkmenasági szárnyas oltár Mária-képe a barcasági Hóltóvény százsz templomából a reformációkor került a Székelyföldre (Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása... VI.*, Budapest, 1873, 429. p.).

31 Erős Ferenc Modeszt: *A' Szűz Mária képe és pünkössti gyülekezet Csik-Somlyón.* Brassó, 1852, 13. p.

32 Barna Gábor: *Moldvai magyarok... 54. p.*

33 Tánzos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség... 193–195. p.; Uő: Csíksomlyó a népi vallásosságban... 213–221. p.*

34 A falu régebbi neve Magyarterebes, illetve Alsóterebes volt (Jerney János: *Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845. I.* Pest, 1851, 161., 216–217. p.), de 1760-ban már a magyar obszerváns ferencesekre utaló Barát (*Boraz*) néven fordul elő a történeti forrásokban (Iosif Gabor: *Dictionarul comunităților catolice din Moldova.* Bacău, 1996, 33–34. p.).

35 Iosif Gabor: *i. m.* 33–35. p.

36 P. Boros Fortunát: *Csíksomlyó, a kegyhely.* Csíkszereda, 1994, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 54. p. A *Csiki Hírlap* egy 1932. évi száma szintén említi e hagyományt (Mohay Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás... 223. p.*).

szobor másolatát, sőt a pünkösdi búcsújárás elősegítésére megváltoztatták a templom patrocíniumát. E törekvések következtében a csak a környező települések által látogatott templombúcsú a 20–21. század fordulójára több ezres látogatottságú zarándokhelyé vált, és azáltal, hogy a búcsú napja áttevődött pünkösdre, számos, Csíksomlyón rendszeresen megforduló zarándokot is otthonmaradásra készítetett.³⁷ A csíksomlyói kegyszobor moldvai eredetének hagyománya tehát a 21. századra egyházilag kanonizált, sőt felülről szorgalmazott és terjesztett tradícióvá³⁸ vált ennek az újabb keletű búcsújáróhelynek a vonzáskörzetében, s az újabb generációk körében már javarészt szétszálazhatatlan, hogy azt milyen forrásból ismerték meg. A 20–21. század fordulóján végzett néprajzi gyűjtések – tekintettel arra, hogy szinte kivétel nélkül – idős adatközlőket szólaltattak meg, még egyértelműen autentikus, a moldvai magyar szájhagyományban öröklődött folklór-szövegeket örökítettek meg.

A csíksomlyói kegyhely moldvai eredetének hagyományát számottevő nagyságú szövegkorpusz, közel félszáz moldvai mondaszöveg képviseli, valamint további hét, a gyimesi völgyekben feljegyzett szöveg.³⁹ Az 1990–2021 között gyűjtött folklórhagyomány túlnyomó többségét a Bákó környéki falucsoportban, a Szeret folyó jobb partján fekvő településeken jegyezték fel, továbbá a mondának szórványos Tázló menti ismeretét rögzítették. E térképre vetített adatok arra utalnak, hogy noha e hagyomány egyike a leginkább népszerű és elterjedt csángó mondáknak, korántsem általános az ismerete a moldvai magyar nyelvterületen, hiszen az északi csángó falucsoportban egyáltalán nem tudnak róla, és hasonlóképpen nem került felgyűjtésre a legkeletibb

37 Barát moldvai kegyhellyé válásáról és az ottani pünkösdi búcsúról bővebben: Magyar Zoltán: *A moldvai csángók búcsújáró szokásai...* 66–74. p.; Fosztó László: Csíksomlyó és Barát. In *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. Szerk.: Pozsony Ferenc. Budapest, 1999, Teleki László Alapítvány, 103–111. p.; Tanczos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 199–203. p.; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban...* 213–232. p.

38 Vö. Hobsbawm kitalált hagyományról (*invention tradition*) szóló elméletével (Eric Hobsbawm – Terence Ranger: *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983, Cambridge University Press).

39 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex V*. Budapest, Kairosz Kiadó, 67. p. Típuszáma: MZ V. C 7.1. A kegyszobor moldvai eredete. Figyelemre méltó, hogy a gyimesi gyűjtések többsége is e kistáj archaikusabb részéből, a hárompataki, valamint az Úz-völgyi csángótelepekről származik.

magyar településeken (Diószén, Lábnik, Magyarfalu) sem, mintegy összhangban azzal, hogy a Szereten túlról, illetve Románvásár vidékéről – részben a nagy távolság miatt – csak szórványosan jutottak el az ott lakó katolikusok a nevezetes erdélyi kegyhelyre.⁴⁰ A Tázló és Tatros menti adatok hiánya pedig vélhetőleg az ottani vonatkozó folklórgyűjtések elmaradásából adódhat, hiszen ha eredendően csakis Bákó-centrikus hagyományról lenne szó, a már említett gyimesi adatok előfordulása is magyarázatot igényelne.

A kegyszoborral kapcsolatos moldvai mondák többségét nemzetközileg elterjedt, más kegyhelyek, kegytárgyak kapcsán is előforduló narratívátípusok és vándormotívumok alkotják.⁴¹ Számos folklórszövegben a moldvai eredethagyomány összekapcsolódik az alapítási legendák egyik gyakori toposzával: a megnehezedés csodájával. A moldvai változata szerint, amikor a kegyszobrot Magyarországra/Erdélybe viszik/menekítik, egy adott pontnál (Csíksomlyónál) tovább képtelenek szállítani. S habár odáig csak egyetlen ló által húzott szekérrel vitték, ott a kegytárgy annyira megnehezedik, hogy akárhány ökröt fognak a kocsi elé, azok meg sem tudják mozdítani azt. A monda konklúziója szerint a szállítók belenyugodva az isteni akaratba, Csíksomlyón hagyják a szobrot, és azon a helyen templom épül a tiszteletére.⁴² Feltehetőleg Csíkban hallott hagyományok alapján a megnehezedés csodájának egy további variánsát is ismeri a moldvai szájhagyomány. E változat szerint a már Csíksomlyón őrzött kegyszobrot próbálják meg elhurcolni onnan ellenséges katonák (törökök/tatórok/szovjetek), ám az olyan súlyossá válik, hogy képtelenek levenni a talapzatáról/hogy a település határánál tovább nem tudják vinni.⁴³

A szobor csodás megtalálásának hagyományát többnyire szintén Moldva földjéhez kötik a csángó adatközlők. Egy klézsei monda szerint egy égi jel nyomán a Nap által különös módon megsütött földdarabot felásva találják meg a környékbeli emberek a kegyszobrot.⁴⁴ Egy

40 Vö. Tánczos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 196. p.

41 Vö. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V.* 63–102. p.

42 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V.* 67–68. p.

43 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V.* 78–79. p.

44 Turai Tünde: *Történeti tudat vizsgálata Klézsen. In Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben.* Szerk.: Pozsony Ferenc. Budapest, 1999, Teleki László Alapítvány, 136. p.

Bogdánfalván feljegyzett monda szerint⁴⁵ – amelynek erdélyi analógiái is ismertek⁴⁶ – egy gyönyörű, fehér liliom kiásása alkalmával kerül elő a Szűzanya csíksomlyói kegyszobra a földből. Erre a legendára utalhatott a csíksomlyói fafaragó által a baráti templom oltárára faragott szobor első változata,⁴⁷ amelyen a Szűz Mária karján tartott kis Jézus egy virágot fog a kezében.⁴⁸ Megint mások szerint a legelőn egy szarvasmarha kaparta ki.⁴⁹ Az ellenség elől elrejtett, majd a vész elvonultával újra fellelt Mária-szoborról szintén tudnak a moldvai katolikusok. Lujzikalagorban többek által ismert hagyomány, hogy a kegytárgyat vízbe rejtik, és aztán onnan (egy tó/patak fenekéről) épségben kerül elő.⁵⁰ Az egyik kalagori változat szerint úgy találnák rá, hogy egy halálra ítélt katona a neki adott kegyelem fejében elárulja, hogy a szobrot annak idején hová rejtették.⁵¹ Egy Csíkfaluban gyűjtött történet szerint az elrabolt szobor mindig magától visszazáll (angyali segédlettel),⁵² és hasonlóképpen vándor toposz az a variáns is, miszerint a megnehezedett kegytárgyat könnyűszerrel képesek visszazállítani az eredeti helyére.⁵³

A kegyszobor arcán látható sérülésnyom a csángó adatközlők szerint is annak földből előkerülése alkalmával keletkezett, illetve a kegytárgyat elhurcolni/összetörni akaró ellenséges katonák bántalmazásának a következménye.⁵⁴ Bizonyára Csíksomlyón hallott hagyományként terjedt el, hogy e sebhely isteni rendelés folytán kijavíthatatlan: hiába festik le akárhányszor, az újabb festés lepattog róla.⁵⁵ A szobor csodás voltát jelzi, hogy többen tanúi voltak a könnyezésének, illetve verejtékezésének.⁵⁶ Ezért törölgetik azt a zarándokok a pünkösdi búcsú

45 Tánczos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely... 138. p.*; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban... 217. p.*

46 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 70. p.*

47 A szobor 2013-ban történt radikális átfestése során „kikerült” e virág a kis Jézus kezéből.

48 Az eredeti, majd átfestett szobor képét lásd: Tánczos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség... 201. p.*; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban... 225. p.*

49 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 70–71. p.*

50 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 71–72. p.*

51 Magyar Zoltán: *Erdélyi népmondák II. 512. p.*

52 Fosztó László: *i. m. 104. p.*

53 Bosnyák Sándor: *1100 történeti monda. (Folklor Archívum 20.) Budapest, 2001, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 170. p.*

54 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 81–82. p.*

55 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 82. p.*

56 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V. 82–84. p.*

alkalmával a zsebkendőjükkel (akárcsak e szakrális rítus translációjaként az utóbbi időben már a barát templomában lévő másolat esetében is⁵⁷).

A kegyszobor által a hívek, zarándokok számára tolmácsolt jelek és cselekvések gazdag székelyföldi hagyománykörének⁵⁸ csak néhány eleme került át a moldvai csángó folklórra.⁵⁹ Talán a célzott és szisztematikus gyűjtések hiánya okozza, hogy a moldvai szájhagyományban viszonylag kevés folklórszöveg sorolható a segítő Mária eszmekörébe. Egy Sántha Alajos által 1936-ban közölt mirákulumbörtörténet⁶⁰ mindenesetre arra utal, hogy ilyen mondák Moldvában is régtől fogva ismertek lehettek, s hogy még manapság is gyűjthetők lennének csodás gyógyulásokról és egyéb imameghallgatásokról szóló kortárs mondák, amire a moldvai szobormásolat körül az utóbbi évtizedben megjelent offerek emlékeztetnek.⁶¹

A KEGYHELY CSODÁS KÖRNYEZETE

A Csíksomlyóra eljutó moldvai zarándokok a kegytemplomon és a Szűzanya szobrán kívül a búcsújárás alkalmával a kegyhely szakrális környezetével is megismerkedtek, sőt bizonyos mértékig annak részévé váltak. E folklórhagyományok többsége a pünkösdi szombati kikerülés és a vasárnap hajnali napba nézés helyszínére, a Kis-Somlyó hegyére vonatkozik. A „szent hegy” megszentelt, megkülönböztetett voltát jelzi, hogy tavasszal ott van a legtöbb virág, az erdei vadak nem háborgatják, ellenben a madarak oda gyűlnek legnagyobb számban énekelni, valamint hogy gyónás nélkül, bűnös lélekkel lehetetlen azt megmászni.⁶²

Mint azt a Salvator-kápolna külső falán máig látható 18. századi emléktábla jelzi, azon a helyen a régmúlt korok szem- és fültanúi mennyei lajtorját láttak az égből egészen odáig leereszkedni, miközben

57 Tánzos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 203. p.; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban...* 228. p.

58 Magyar Zoltán: *A csíksomlyói kegyhely...* 218. p.

59 Például: Tánzos Vilmos: *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei.* Csíkszereda, 2000, Pro-Print Könyvkiadó, 217. p.

60 Sántha Alajos: Bukovina Boldogasszonya. *Katolikus Világ*, 1936. augusztus, 251. p. Lásd még: *Moldvai Magyarság*, 2010. 9. sz. 5. p.

61 Tánzos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 2016a. 203. p.; Uő: *Csíksomlyó a népi vallásosságban...* 229. p.

62 Tánzos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely...* 149. p.; Uő: *A moldvai magyarok búcsúvezetői...* 154. p.

angyali éneket lehetett hallani. Az angyali/mennyei latorja és énekszó motívuma⁶³ Csíksomlyó kapcsán a moldvai csángó folklórban is feltűnik: egy erről szóló folklórszöveget az ezredfordulón Lujzikalagorban jegyezték fel. Hogy a moldvai magyarok népi kultúrájában e hagyomány a csíksomlyói impulzusoknál is mélyebben gyökerezik, arra a *Codex Bandinus* egy 1646. évi beszédes adata utal. A Tatros menti híveit is felkereső missziós püspök az akkor még létezett Sztánfalván az ottani katolikusoktól azt hallotta, hogy a közeli fatemplomból éjjelenként csodálatos szépségű énekszót hallottak kiszűrődni az emberek.⁶⁴ Vélhetőleg ugyanerre a vallásos élményre utal néhány év múltán a Tatroson megforduló Bernardo Valentini da Perugia konventuális ferences szerzetes és Somfai Miklós csíksomlyói gvardián jelentése.⁶⁵

A Kis-Somlyó tetején lévő másik régi épülethez, a Salvator-kápolna mellett lévő Szenvedő Jézus-kápolnához más jellegű hagyományok fűződnek: egy trunki adatközlő személyes élmény alapján erősítette meg a gyűjtő kérdésére azt a közkeletű hagyományt, hogy a templom oltárát térden háromszor megkerülő búcsújárók a megkerülés közben megmagyarázhatatlan koppanást hallanak.⁶⁶ Hasonló csodás hanghatásokra a hagyomány szerint Csíksomlyó közvetlen közelében is akad példa: székely és gyimesi csángó mondák szerint a jelenleg egy mező közepén magában álló régi csikdelnei templomban bizonyos időközönként hallani lehet a Jordán folyó vizének csobogását.⁶⁷

Csíksomlyó a moldvai csángók szemében természetfeletti jelenéseknek és csodás látomásoknak is helyszíne. Többek szerint a kegyhelyen Szűz Mária nem csupán képmása által, hanem testi valójában is megjelent.⁶⁸ Pünkösd hajnalán a Kis-Somlyó hegyéről a felkelő Napban többen Szűz Máriát is látni vélik,⁶⁹ a vallásos élmény részesévé vált

63 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa* V. 431–432. p.

64 Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság...* 364., 366. p.

65 Benda Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706. II.* Budapest, 1989, Magyarságkutató Intézet, 481–483. p.

66 Peti Lehel: *A moldvai csángók vallásossága.* Budapest, 2008, Lucidus Kiadó, 125., 158. p.

67 Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága...* 705. p.

68 Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága.* (Folklor Archívum 12.) Budapest, 1980, Néprajzi Kutató Csoport, 205. p.; *Almok és látomások a 20–21. századból I.* Szerk.: Keszeg Vilmos, Peti Lehel és Pócs Éva. Budapest–Pécs, 2009, L’Harmattan – PTE Néprajzi-Kulturális Antropológia Tanszék, 156–157. p.

69 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa* V. 345. p.

moldvai zarándokok többsége azonban – a búcsújárók többségéhez hasonlóan – a felkelő Napban röpdöső, galamb képében látható Szentleket említi.⁷⁰ A mára részben turistalátványossággá és különféle neopogány csoportok liturgikus eseményévé vált „napba nézés”-nek évről évre mind kevesebb csángó résztvevője van, a korábbi évtizedek búcsújárói körében azonban a zarándoklat paraliturgikus csúcspontjának számított. Ebből is adódik, hogy a Nappal kapcsolatos kollektív látomások esetenként sokfélék és különbözőek is lehetnek (Jézus arca, egy kereszt, az oltáriszentség stb. képét is említik a katartikus esemény szemtanúi és részesei).⁷¹ Legalábbis azok számára, akik méltók a csodás jelenség meglátására, mert a csángó néphit szerint a bűnös emberek nem látnak semmit, vagy ha mégis, a felkelő Napban csak egy sárkányt/sárkányokat pillanthatnak meg.⁷²

AZ ISTENI BÜNTETÉS CSÍKSOMLYÓVAL KAPCSOLATOS HAGYOMÁNYAI

A moldvai csángók csíksomlyói búcsújárásának legkorábbi rétegeire is rávilágít az a bűn és bűnhődés típusú monda, amely a lujzikalagori szájhagyományban, valamint néhány környékbeli településen maradt fenn. E hagyomány szerint Szűz Mária nevezetes kegyszobra „adásvétel” révén jutott a csiki Szent Péter-egyházközség birtokába, akik cserébe egy hatalmas kiterjedésű hegyet (Bálványos-havasát) juttatták a Barát fölött is egyházi fennhatóságot gyakorló Lujzikalagor birtokába. A monda szerint azonban a már emlékezettel is elérhető időben a község haszonleső bírása jelentősebb összeg ellenében visszaadta a nevezett havast a csikiaknak, tettéért azonban elnyerte méltó büntetését, mert halála óráján ördögök jelentek meg a lelkéért.⁷³

Mint azt Tánczos Vilmos történeti források alapján kimutatta,⁷⁴ e folklórhagyomány eredeti rétege egy több évszázada valójában is megtörtént tranzakció volt, amely a moldvai magyarok csíksomlyói

70 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V.* 385. p.

71 Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa V.* 385–386. p.

72 Tánczos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely...* 153. p.

73 A monda első feljegyzése: Tánczos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely...* 138–139. p. Vö. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex VI.* Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, 211. p. Típuszáma: MZ VI. J 18.2. Az eladott Mária-szobor.

74 Tánczos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 191–192., 195–196. p.

zarándoklatával is szoros összefüggésbe hozható. A már említett Loseiner Leonárd rendi krónikás kézirat kronológiája (1786–1789),⁷⁵ valamint Szepesi Ignác erdélyi püspök 1823-ban íródott latin nyelvű feljegyzése⁷⁶ egyaránt megörökíti, hogy mintegy kétszáz évvel korábban a moldvai vajda azért adományozta a csíki Szent Péter-egyházmegyének (Csobotfalva, Csomortán, Taploca, Várdotfalva és Csíkszereda) az addig moldvai birtoknak számító Bálványos-havasát, hogy az a pünkösdi búcsúra érkező alattvalóinak évente háromnapos ellátást adjon. Mint azt Botár István írja: „A moldvai fejedelem adománya bizonyára nem közvetlenül a búcsújárás kialakulását követően jött létre, hanem már egy hosszabb ideje fennálló helyzetet kívánt ezzel orvosolni. Ez szintén azt sejteti, hogy a moldvaiak búcsújárása (és így maga a csíksomlyói pünkösdi búcsú is) a 17. század első felében, vagy már azt megelőzően létezett.”⁷⁷ Az említett birtokadományozásra nagy valószínűséggel még a 16. században sor kerülhetett, ugyanis nem valószínű, hogy a 16. század végére, 17. század elejére a megelőző háborús események következtében létszámát tekintve rendkívül megfogyatkozott moldvai magyarság képes lett volna a fejedelmi udvarban érdekei illeten érvényesítésére, annál inkább egy-két emberöltővel korábban, amikor még népes településeik komoly adózó társadalmi csoportot képviseltek (vö. „rezesek”⁷⁸).

A Csíksomlyóra érkező moldvai búcsúsok ellátása még a 20. század elején is szokásban volt a csíksomlyói-csobotfalvi egyházközségben,⁷⁹ azonban ez már egy korábbi szokásjog karitatív jellegű maradványa volt csupán. Azonban szájhagyományozott történelmi emlékezetként maguk a csángók is sokáig számon tartották szerzett „jussukat”, részben ez magyarázza máig tartó ragaszkodásukat a csobotfalvi plébániatemplomhoz,⁸⁰ s magát a mondát is, amely ugyan a hosszan tartó folklorizálódás során az eredeti történelmi hagyományhoz képest

75 Hivatkozik rá: Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. II.* 76. p.

76 Közli: Benkő Károly: *Csik, Gyergyó és Kászton multja, jelene általános és részletes osztályokban.* Kolozsvárt, 1853, 97. p.; Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” 14–15. p.

77 Botár István: *Csíkszépvíz havasi kápolnái...* 21. p.

78 Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” 1330–1331. p.

79 Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” 16. p.

80 Tánzos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 192. p. Helyi egyházi támogatással javarészt máig is itt gyülekeznek, itt virrasztanak és itt celebrálják számukra az ún. „csángó misét”.

jelentős mértékben átalakult (az adományozás oka, a havas ellenértéke és az adományozó személye is megváltozott), azonban kontúrjaiban, a valóságmagját tekintve népköltészeti alkotásként is megőrizte a közösségi emlékezetté vált hajdani jogi faktumot. A mondaszövegekben a kegyszobrot/havast kiárúsító Salamon Mihály egyébként létező történelmi személy volt Lujzikalagorban, a fiát maguk az adatközlők vagy azok szülei is ismerték, s habár a nevezett bíró a lelki üdvét ezáltal sem tudta megmenteni, a közvélekedés szerint jutott a csalárd módon szerzett pénzből az 1923–1942 között emelt, katedrális méretű helybeli templom részére, sőt helyi hagyomány szerint még a település feletti hegyeken magasodó három kápolna egyike is abból épült.

Csernik Antal, a lujzikalagoriak nevezetes búcsúvezetője mondta el Tánzos Vilmosnak azt a történetet is, miszerint egy fiatalember mindaddig képtelen volt kimenni csíksomlyói kálváriára, a „szent hegy” tetejére, amíg meg nem gyónt, mert Isten nem engedte meg neki, hogy a zarándoklatát bűnös lélekkel végbevigye.⁸¹ Noha a székely és gyimesi csángó folklórban máig rendkívül elterjedtek a kegyszobor megsértőinek isteni büntetéséről szóló narratívumok,⁸² hasonló történetekre a moldvai szájhagyományban nem akadtunk. Ellenben ismert szórványosan Moldvában is a nagy-somlyói „köosztovára”-ról szóló monda, amely egy Úr színeváltozása napján szövással foglalkozó és ünneprontása miatt kövé vált asszonyról szól.⁸³

E monda alapjául szolgáló különös, ember formájú sziklát vélhetőleg a csángó búcsújáróknak is megmutatták a helybeliek pünkösdkor, és másodlagos értesülésként így vált részévé a kegyhely moldvai képzetkörének is. A kövé válás toposza – a bűn és bűnhődés kontextusában – azonban régtől fogva ismert Moldova földjén is, utalhatunk itt a Csalhó-hegység egy nevezetes sziklacsoportja kapcsán a nemzetközileg elterjedt Baba Dochia típusú mondára (ATU 368C*),⁸⁴ melyet a 18.

81 Tánzos Vilmos: *Adatok a csíksomlyói kegyhely...* 149. p.; Uő: *A moldvai magyarok búcsúvezetői...* 154. p.

82 Magyar Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa VI.* 208–212. p.

83 Magyar Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa VI.* 15–16. p.

84 Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales I. A Classification and Bibliography.* (Folklore Fellows Communications 284–286.) Helsinki, 2004, Academia Scientarium Fennica, 230. p. Magyar előfordulásai: Magyar Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa VI.* 17–19. p.

század elején a tudós moldvai fejedelem, Dimitrie Cantemir is feljegyeztett.⁸⁵

ÖSSZEGZÉS

Csíksomlyó és a csíksomlyói pünkösdi búcsú egy korábbi regionális kegyhelyből és szakrális eseményből a rendszerváltozást követően néhány év leforgása alatt több százezres látogatottságú közösségi élménnyé, össznemzeti szimbólummá vált. Mindazok a vallásos témájú/jellegű narratív hagyományok, amelyek az utóbbi néhány évszázadban a búcsújáróhelyhez, illetve az ott őrzött, csodatévő hírű Mária-szoborhoz „tapadtak”, számos elemükben napjainkig fennmaradtak, illetve folklorizálódván vagy refolklorizálódván a népi kultúra organikus részévé váltak. Ezek a csíksomlyói legendák javarészt a kegyhelyen megismert helyi mondák formájában az ott megforduló magyar nyelvű és érzelmű papjaik, írástudó parasztkántoraik és búcsúvezetők, főként pedig a szájhagyomány révén bekerültek az ott évente nagy számban megjelenő moldvai csángók folklórába is. E vándorló történetek mellett azonban régtől fogva létezett a csíksomlyói kegyhellyel kapcsolatos mondáknak egy olyan csoportja is, amely csakis a Kárpátok keleti oldalán, túlnyomórészt a Bákó környéki – részben középkori eredetű – csángó falucsoportban ismert. Innen ered, e kistájra lokalizálható a csíksomlyói kegyszobor moldvai származásának eredethagyománya is, a húshagyat mondájához⁸⁶ hasonlóan egyikévé válva a moldvai magyar népi kultúra tájspecifikus folklórhagyományainak, kifejezve és legitimálva a moldvai csángóság „Csíksomlyóhoz és az ott található Csíksomlyói Szűzanyához való feltétlen ragaszkodását és az ottani katolikus vallásos kultúrában való otthonosság érzetét”.⁸⁷

85 Dimitrie Cantemir: *Moldva leírása*. Fordította Köllő Károly, Cselényi Béla, Debreczeni József. Az előszót írta Cselényi Béla. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó, 50. p.

86 Magyar Zoltán: *Szent László a magyar néphagyományban...* 135–144. p.; Uő: A „húshagyat”. Adalékok egy csángó Szent László-mondához. *Ethnographia*, 109. (1998) 205–213. p.; Uő: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívum-index IIa*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, 92–93., 143–145. p.; Uő: Szent László alakja a moldvai magyar történeti emlékezetben és folklórbán. In *Szent László Emlékkönyv*. Szerk.: Bódvai András. Budapest, 2021, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 203–207. p.

87 Tánzos Vilmos: *Kulturális azonosság és idegenség...* 196. p.

Reveláció

Cseke Péter

ÖTVENHÉTBEN ASZTAG NŐTT AZ UDVARUNKON

– *Részlet a Pegazus a háztetőn címmel készülő
szülőföld-szociográfiából* –

I. SZÜLŐFÖLDET – NEM CSUPÁN SZEMFEDŐNEK

1. „Felbomlóban nálunk is a közös gazdaság, fiam. Én csak egy hektárhoz ragaszkodtam, de olyan is akadt, aki ötöt igényelt vissza.” Édesapám ekképpen tájékoztatott a világváltozást ígérő eseményről 1990. január 9-én. A zimankós időben csakis azért gyalogolt át a községközpontba, Homoródszentmártonba, hogy megajándékozzon ezzel az örömhírrrel. Hetvenhat éves korában – igavonók és gazdasági felszerelések nélkül – amúgy sem tudna nagyobb birtokot megdolgozni... Ha addig a huszonöt árnyi háztájiból is megéltek édesanyámmal, ez az egy hektár bőven elegendő ahhoz, hogy mindenből vethessen egy kicsit: búzából, árpából, zabból, pityókából, törökbúzából... A traktorosok a szántást és az aratást elvégzik, a kapálással pedig maga is elboldogul.

A visszaigénylés hallatán Béres Feri bácsi jutott eszembe, harmadik felső szomszédunk, aki a gyermekkori téli szomszédolások idején váltig azt erősítette, hogy a mi családunk is az „igenjogosultak”¹ közé tartozik. Anyai nagyapám első világháborús hadirokkant volt, 1921-ben egyetlen katasztrális holdat² kapott az Udvariban,³ 1945-ben ugyanennyit a Kerehágó⁴ nevű határrészben. A telekkönyvi kivonatból tudom, hogy recsenyédi nagyapámék halála után összesen 1,3 ha „szállt” édesanyámra. Ezek a parcellák – azokkal együtt, amiket szüleim brassói megkolozsvári keresetükből szereztek – 1952-ben mind a közösbe kerültek: igavonókkal, szekerekkel, ekével/boronával.

1 igényjogosult: olyan (személy), aki a maga részére valamit jog szerint követelhet, akinek valamely juttatásra jogos igénye van

2 1 kat. hold = 0,5755 ha

3 Udvari: a recsenyédi udvarházhoz tartozó uradalmi birtok Alszezen, az országúttól a csereerdőig. A 70 kat. holdból 31-et osztottak ki, a többit eladták.

4 Kerehágó: temető melletti határrész

Még csak annyi időt sem hagyott számukra a történelem, hogy időnként örülhessenek egy-egy „megakasztott”⁵ földdarabnak. Szüleim 1938. július 16-án keltek egybe, s másnap már indultak is Brassóba szolgálni. Sokak sorsa volt ez akkoriban. A két világháború között csapatostul indultak minden faluból a leányok, a legények meg a fiatal házasok Brassóba, Bukarestbe, majd 1940-ben Kolozsvárra és Budapestre, hogy legyen amiből földet vásároljanak, házat építsenek. Nemzedékről nemzedékre ismétlődött ez a kiáramlás. Édesapám szeme előtt is ott lebegett gyepesi nagyapám életkezde: hét falustársával érkezett ki 18 éves korában az Újvilágba. Amikor szüleim Brassóba szegődtek, az alkalmi cikkírásból élő Balogh Edgár a *Brassói Lapok*nál jutott keresethez, miközben a Székely Alkalmazottak Egyesületét szervezte. A szolgálégyények és szolgálóleányok gácsmajori⁶ találkozóin ismerkedett meg leendő feleségével, a vargyasi Máthé Rebekával, aki a Vasút utcában⁷ szolgált, akárcsak a szüleim. Balogh Edgár a hatvanas évek derekán tanárom volt az egyetemen, szigorúan számon tartotta előmeneteletemet, érezhettem megbecsülő szeretetét, de annyira közeli viszonyba sose kerültünk, hogy kifaggassam a brassói évekről. Azon viszont elmosolyodott, amikor elmeséltem neki, hogy édesapám gyepesi cimborája, Dobos Feri bácsi 1979-ben így érdeklődött felőle: „Mit csinál Balogh Edgárd?”

A nevezetes 1938-as esztendőben Balogh Edgár is egyike volt annak a tizenhét fiatal erdélyi írónak, akik a *Székely bánját*⁸ életre segítették. Böződi könyvéből tudom, hogy a két világháború között Homoródszentpál is a „felemelkedés szigetének” számított, amit Ürmösi József unitárius lelkész alapozott meg 1904 és 1912 között. Hangya szövetséget indított be, gazdakört szervezett, hitel- és tejszövetséget hozott létre, dalárdát alapított. Nagy előnyt jelentett számukra, hogy a Szászfölddel határos volt az Alsó-Homoród-völgye. Különösen a tanulmányi kirándulások voltak emlékezetesek és gazdaságilag nagyon hatékonyak. Ürmösi József tiszteletes *Nyolc év Homoródszentpál szövetségi életéből* című visszaemlékezését⁹ eleveníti fel Balázsi Dénes

5 megakasztott: nehéz munkával megszerzett (székely tájszó)

6 Gácsmajor: ma Avram Iancu utca

7 Vasút utca: ma Iuliu Maniu utca

8 Böződi György: *Székely bánja*. Kolozsvár, 1938, Erdélyi Enciklopédia Kiadó.

9 Székelyudvarhely, 1912.

falumbeli etnográfus, Székelyszentléleken élő nyugalmazott tanár a szövetkezeti mozgalmat áttekintő könyvében,¹⁰ amikor idézi: a szentpáli gazdakör tagjai jelen voltak valamennyi alkalommal „a barcasági szász falvakban, Hóltövényen, Botfaluban, Feketehalomban; az algyógyi Kún Kocsárd-féle gazdasági iskola és a medgyesi szász földműves iskola megtekintésekor. A kirándulásokon látottakról és tapasztaltakról a résztvevők otthon beszámoltak a kör többi tagjainak. E nagyszerű alkalmak vezették rá a szentpáliakat is a szecs-kavágó, kukoricavető- és kapálógépek használatára és sok más hasznos gazdálkodási módra. Mint pl. a betonistálló és trágyatelep építésére, amelyekre a barcasági kirándulás előtt nem akadt vállalkozó. [...] A székely gazdák addig közönyösen nézték, hogy udvarukról kárba vész (kifolyik az utcára) a trágyalé. Ám amikor a botfalusi cukorgyár igazgatója a kiránduló csoportnak egy mintagazdaság megtekintésekor kijelentette a betonaknában összegyűlt trágyalére mutatva: »Uraim, ez gazdasági vér«, akkor ez gondolkodóba ejtette a székely gazdákat.”¹¹ Nem a szegényebb rendűek, hanem a többre törekvő, jómódú gazdák küldték el fiaikat a barcasági falvakba szolgálni; akik aztán Németországból érkezett korszerű gépekkel, termőképesebbnek bizonyuló vetőmagvakkal, nagyobb hozamú fajállatokkal tértek haza.

Miközben e sorokat gépelem, belelapozok Lőrincz György barátom *Kulákok a két Homoród mentén* című tanulmányába.¹² A „felemelkedés szigetén” 22 jómódú gazdát nyilvánítottak osztályellenségnek 1952 júniusában. Kit az öt hektárnál nagyobb birtoka okán, vagy pedig azért, mert szolgát tartott, a szárazság idején üzérkedett. Akik közül gyermekkoromból magam is többet ismertem. Imre Pali bácsit például, Tamás Gábort, Szabó Pista bácsit – aki a Duna-csatornát is megjárta.

„Szülőfalum első gazdájaként tartották számon Szabó István bácsit – írja róla Geréd Gábor székelyudvarhelyi tanár és vállalkozó 2022. febr. 18-án küldött elektronikus levelében. – Tragikus története ma is borzongással tölt el. Amikor ’52-ben rájuk törtek, a felesége olyan

10 Balázs Dénes: *Ne nézze senki csak a maga hasznát... Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén*. Székelyudvarhely, 1995, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 33–43. p.

11 Uo. 40. p. Idézi Balázs.

12 Lőrincz György: *Kulákok a két Homoród mentén*. In Cseke Péter és Hála József (szerk.): *A Homoród fűzes partján*. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Csikszereda, 2000, Pro-Print Könyvkiadó, 181–186. p.

sokkot kapott, hogy felakasztotta magát. Akkoriban alakult volt meg nálunk a kollektív gazdaság, a rajoni szervezők a 31 hektárral rendelkező mintagazda bennvalóját nézték ki székháznak. Pista bácsi az internálás után sem térhetett haza falujába. Autómosó »kényszermunkahely« várta az udvarhelyi szállítási vállalatnál. Akkoriban ismertem meg őt, tizennégy-tizenötéves koromban. Onnan került Homoróddarócra, a második világháború után elhagyott szász birtokokon létesített állami gazdasághoz, ahol kitűnt szervezői rátermettségével, fegyelmet tartó szigorúságával. Úgyhogy gyakorlatilag ő irányította a gazdaságot... Ma kint voltam a szentpáli temetőben, felkerestem a sírját. Sírkövén még olvasható a két évszám: 1896–1966.”

2. Az otthoni helyzetjelentésből nemcsak az örömet, hanem valaminő rejtett fájdalmat is kiéreztem. Sosem gondolta volna – ezzel fejezte be édesapám a híradását –, hogy életében még egyszer földet igényelhet.

És nem csupán szemfödőnek.

Amint a kagylót leteszem, az a kép villan fel előttem, amikor másodéves egyetemi hallgató koromban Katona Ádám udvarhelyi évfolyamtársammal határneveket gyűjtöttünk a Nagy-Homoród mentén, és édesapám szentpéteri fogolytársa, Benedek Jóska bácsi ezzel fogadott: „Úgy-e, vissza akarjuk adni a földeket?!”

Valahányszor elkeseredett, édesapám mindig így számlálta elő – világváltozásoktól kísért – „összeomlás-történeteit”: a második bécsi döntéssel odavesztett Brassóban szerzett vastengelyű szekere; amiért a *kicsi magyar világnak* nevezett kolozsvári négy esztendő kárpótolta ugyan, de ennek meg az ugyancsak a négy esztendeig tartó szovjet hadifogság volt az ára; azzal együtt, hogy Kolozsvár 1944. június 2-i bombázása mindenüket odaütötte. Paradox módon életben maradásukat is annak köszönheték, hogy a homoróddaróci határőrségtől édesapámat kivezényelték a frontra,¹³ hogy több mint kétezeröttszáz km-re, Azerbajdzsánba kerüljön hadifogolytáborba,¹⁴ szerinte az Ararát tövébe.¹⁵ Édesanyám szerencsére még a bombázások előtt hazaköltözött Recsenyédre, hogy aztán 1945 tavaszától egymaga szántson,

13 kivitték a frontra: a tordai csata előtt esett fogságba 1944. szeptember 22-én

14 Dupka György kárpátaljai történész barátom szerint a Hanlari 223. sz. GUPVI hadifogolytábor kb. 2570 km távolságra van Máramaroszigethez viszonyítva.

15 Ararát tövébe – gyermeki kérdezősködésemmel ezzel vetett véget, amiről aztán Nagy Ferenc tiszteletes úr vallásóráin tudtam meg, hogy ott akadt el Noé bárkája. (A bibliai genezis-történetet lásd Mózes I. könyve 6–9. részeiben.)

vessen, arasson, kaszáljon, akárcsak a többi komaasszonya. Ennek köszönhetően négyéves koromig azt is hittem, hogy szülőfalumban a világ kezdete óta ők – a férjüket messzi távolból hazaváró huszadik századi Pénélopék – gazdálkodnak. A földek mégsem maradtak bevetetlenül, a háborús fosztogatások után az istállók is újra megteltek. Édesanyám két fejőstehénnel (a Bimbóval meg a Virággal) és egy bivallyal, Jucival várta haza édesapámat.

3. A dr. Nagy Miklósról 2016-ban kiadott emlékkönyv¹⁶ szerkesztése közben világosodott meg előttem az igényjogosultság fogalma. Az 1921. évi agrárreform során Erdélyben 1 663 809 hektárt sajátítottak ki, amiből az igényjogosultak csak 451 653 hektárt „jussoltak”. A demokratikusnak nevezett Groza-kormány nemhogy nem korrigálta az 1921-es anomáliákat, ellenkezőleg: újabb aránytalanságokat vezetett be az erdélyi magyarság hátrányára. Szabédi, aki 1945 és 1947 között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója és a *Népi Egység* című lap főszerkesztője volt, Jordáky Lajosnak – 1946. május 17-én – írt levelében megdöbbenve teszi szóvá, hogy a színmagyar székely falvakban a magyar kommunisták azok, akik „a törvényen túlmenően hajtják végre a földreformot, keserítik el a gazdákat, és fordítják szembe a tehetetlen Magyar Népi Szövetséggel [...]. Nagyon jól tudom én, hogy a földreform a románság demokratizálásában nagy lépést jelentett vagy jelenthet. Ámde: nemzetiség és nemzeti territórium egymással szorosan összefüggő dolgok. Nemzeti territórium nélkül nincs nemzeti lét. A földreformot mégis a nemzetiségi szempontok teljes figyelembe vétele nélkül oldották meg, tisztán az igénylők szempontjait véve figyelembe [...]. Ez pedig azt jelenti, hogy – mivel a románság nagyobb arányszámban helyezkedik el az agrár-foglalkozásban, mint az iparosabb magyarság – az agrárreform során, még ha igazságon is hajtották volna végre, az erdélyi magyar territórium újabb csonkulást szenvedett. Ha ez folyvást így halad tovább is – a folyamat nem új! –, néhány nemzedék múlva nem is lesz itt magyar nemzeti territórium, ami azt jelenti, hogy a magyarság virtuálisan megszűnik nemzetiség lenni, ha hetvenhét törvény védi is nemzetiségi jogait.”¹⁷

16 *Eke és toll. Dr. Nagy Miklós emlékezete (1913–1988)*. Sajtó alá rendezte Cseke Péter. Kolozsvár, 2016, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

17 Szabédi László: *Két világ közt harmadiknak. Vers, próza, dráma, tanulmány, dokumentum*. Kolozsvár, 2014, Korunk – Komp-Press. 291–297. p.

Ha a háború után a szovjet fogságból vártuk haza a férfiakat, a kollektivizálás kezdetén a Duna-csatornától. A hírheft éjszakai „fekete kocsi” lídércálma sokáig nem tudott felszívódni a falumbeliek tudatából. Annál is inkább, mert – miként Farkas Árpád *Asszonyidő* című kötete¹⁸ élményélességgel örökíti meg – a kommunista diktatúra háború nélkül is végveszélybe sodorta falvainkat.

II. „MENEKÜLÉS” A FÖLD MELLŐL

1. Már 1990 derekán kiderült, hogy a diktatúra hosszú évtizedei alatt a romániai/erdélyi magyarság belső ereje sokkal jobban megcsappant, mint ahogy azt feltételeztük. Nemcsak a számbeli apadások miatt, hanem főként az anyagi biztonság hiányának okából. A falu nemhogy a kisebbségi intézmények fenntartásához nem tudott hozzájárulni, de jóformán saját maga eltartására is képtelennek bizonyult.

A 20. századi kelet-európai parasztgazdálkodás és ezen belül az erdélyi gazdatársadalom tragédiája, hogy a század közepétől egyrészt a földtől való elidegenítés (kulákosítás, kollektivizálás), másrészt a nehézipar elszívó hatása érvényesült. Mindkettő mérhetetlen erkölcsi rombolást idézett elő. Hiszen épp azok szemében veszítette értékét a föld, akik életükből értékes évtizedeket, hosszú esztendőket áldoztak földszerzésre, és akik – a megváltozott körülmények folytán – kénytelenek voltak úgy nevelni utódaikat, hogy minden más pálya jobb, mint a mezőgazdaság. Tehát épp azok „űzték” el otthonról az utánuk következő nemzedéke(ke)t, akik a leginkább megküzdöttek azért, hogy földjük, házuk, gazdaságuk legyen. Nem kétséges, hogy „jót” akartak. De végeredményben, sajnos, „önmaguk ellen” (is) dolgoztak.

Ameddig a magán- és a közbirtok létezett, szabadon érvényesülhetett a gyarapodást lehetővé tevő korszerű gazdaszellem – beleértve a 20. század elején meggyökereztetett szövetkezeti eszmét is¹⁹ –, a két Homoród mente is sokat hallatott magáról, és nem érezte elviselhetetlennek a kisebbségi sorsot sem. Az erőszakos kollektivizálás azonban a második világháborús veszteségeknél is jóval nagyobb csapást jelentett e vidék számára. A viszonylagos anyagi jólét forrásaként

18 Farkas Árpád: *Asszonyidő*. Kolozsvár, 1983, Kriterion Kiadó.

19 Balázs Dénes: *Ne nézze senki csak a maga hasznát... Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén*. Székelyudvarhely, 1995, Haáz Rezső Kulturális Egyesület.

megismert gazdaszellem jószerével visszaszorult a háztáji gazdaságokba.

Ha vissza is szorult – legalább nem halt ki.

2. Jóllehet huszonkét évig a falusiak hetilapjánál dolgoztam, az erdélyi föld és gazdatársadalom sorsával való foglalkozásom attól kezdve vált módszeresebbé, miután a nemzetiségi tudatszűkítés egyik dicstelen múltú – ám akkoriban mindenható – korifeusa 1985-ös házkutatásunkat követően kijelentette (lám, mi mindenre jó a diktatúra!): az *agrikultúra is kultúra*; és meghagyta kenyéradó lapom szerkesztőségében, hogy kizárólag mezőgazdasági tárgyú riportok írására fogjanak, szacikkek szerkesztésével terheljenek le; de úgy, hogy se időm, se kedvem ne legyen a közösségi tudatot tápláló erek forrásvidékén barangolni.

Ma sem érzem elvesztegetett időnek azt az öt esztendőt, amit mezőgazdasági szakírók munkába állításával, illetve az utánpótlásneveléssel töltöttem. A diktatúra legkeményebb éve alatt arra próbáltuk felhívni a termelészövetkezeti tagok és az ingázó munkások figyelmét, hogy szakszerű gazdálkodással a háztájit a korábbinál sokkal jövedelmezőbbé, a megélhetés elsődleges forrásává lehetne tenni. A kisállattenyésztési, méhészeti, állatgyógyászati, kertészeti, növényvédelmi, szőlészeti-borászati szacikkek évről évre mind több hasznos oldalt szorítottak ki maguknak a laptestből. Úgyhogy a '89-es fordulat után már nem is a korszerű gazdatudományi ismereteket nyújtó rovatok számát kellett gyarapítanunk, hanem a korábban kirekesztett oktatási-művelődési, illetve egyházi oldalt visszaállítanunk természetes jogaiba. Az volt az elképzelésünk, hogy ha a falu gazdaságilag talpra áll, az kihat majd az egyházi élet léleképítő erejének növelésére, az anyanyelvű oktatás kereteinek a bővítésére, az egyéniség kibontakozását lehetővé tevő önművelésre és művészeti önkifejezésre, a lap- és könyvkultúra szélesebb körű terjedésére-terjesztésére. Demokratikusnak óhajtott önszervező társadalmunk kinkeserves útkeresésének dilemmáit átélve egyre világosabban láttam, hogy a romániai/erdélyi magyarság harmadik kisebbségi életkezdésének korában a mezőgazdálkodás valóban része, sőt, létfontosságú hátországa (lehetne) a kultúrának – még ha nem is ebben az értelemben ajánlották volt oly nyomtatékosan a figyelmembe a „tudományos táplálkozás” és a közel-

látás katasztrofális állapota idején. (Részlet egy Veress Zoltánnak Stockholmba küldött 1995-ös levélből.)²⁰

II. KOR- ÉS KÓRKÉPEK AZ ÖTVENES ÉVEK RECSENYÉDI VILÁGÁBÓL

1. A „se kint, se bent” állapota

Az iskoláskor közelébe növe furcsa világot fedeztem fel Recsenyéden. Egyik napról a másikra kiderült, hogy a falunak fele „kint” van, fele „bent”. Mintha osztódással szaporodott volna. Ami egynek is túl kicsinek bizonyult addig, hiszen alig száz portát számlált, elég nagynak találtatott ahhoz, hogy két külön világ is kiteljen belőle: a „külsőké” meg a „belsőké”. Jóllehet sem külső, sem belső utcája nincs a főúti településnek, és a „más-más világba” szakadtak különben is szomszédok voltak. Továbbra is együtt választották a határ-, a marha- és a lelkipásztort, de azontúl mintha semmi közük nem lett volna egymáshoz. A „külsők” élték a maguk régi – de új törvény alá eső – világát, és szemmel láthatóan büszkén viselték láthatatlan megbélyegzettségüket: kiközösítettek voltak, ámde el nem üldözöttek; ha más határrészben is kapták ki a földjüket, a magukéban dolgozhattak. Akik viszont a közösbe adtak mindent, legfeljebb csak önmagukkal lehettek elégedetlenek. Kezdetben ugyanis mindenki a kedvükbe járt, hogy – kevesebb erőfeszítéssel – jobban éljenek, mint annak előtte. Egyetlen kategória került csak lehetetlen helyzetbe: az, amelyiknek a jellemzésére leginkább a „se kint, se bent” illett. Kerek esztendeig közülük tartozott a mi családunk is.

„A második világháború után a városról hazaszorult mesteremberek, a falusi kisgazdák és a hozzájuk csatlakozó karrieristák és haszonlesők közreműködésével megalakították a kollektív gazdaságot Recsenyéden is. A falu mintegy kétharmad része állt be a kollektívbe. A nagybirtokosok és a kevés földdel rendelkezők közül csak néhányan voltak, akik nem csatlakoztak. A nagyobb birtokosokat, akik napszámosokkal részben dolgoztatták meg a földjüket vagy szolgát tartottak, mint mások kizsákmányolóit kuláknak bélyegezték. Ilyenek voltak: Gábor Albert, Fekete Pál, Imre Jakab és Márton István. A faluhoz közel levő

20 Cseke Péter: A talpon maradás esélyei. In Dávid Gyula és Veress Zoltán (szerk.): *Sokszemközt. Emigráns és otthon élő erdélyi magyarok dialógusa*. Stockholm, 1995, Erdélyi Könyv-Egyet, 118–130. p.

földeket elvették tőlük, és kint a mezőn, a falutól távol adták ki részüket. Nagy adókat fizetettek a nagybirtokosokkal, és javak beszolgáltatására kötelezték őket. Például amíg a kollektívtagok összesen hatvan mázsa búzát kellett hogy beszolgáltassanak, addig egy gazda a nagybirtokosok közül negyvenöt mázsát... Eközben zaklatták az embereket különböző módszerekkel, hogy álljanak be a kollektívbe. 1958-ban ismét hozzákezdtek a szervezéshez, a falu teljes kollektivizálásához. Márciusban beszervezték a kulákokat, és októberben folytatták úgy, hogy decemberre 1-2 család maradt. Az ebben az időben beállóknak gabonát és takarmányt is kellett beadniuk. Így 1958 őszén megtörték az egész falut, és mindenki beállt.” (Részlet Lakatos Gyula unitárius lelkész falumonográfiájából.)²¹

Amikor elérte a nyugdíjas éveket, Lakatos Gyula (1932–2017) tiszteletes hazaköltözött Recsenyédre, renováltatta szülei házát, és hozzálátott szülőfalunk monográfiájának a tető alá hozásához. Amiért a magam részéről csak hálával tartozom neki. Pályaválasztásának indítékain töprengve először arra gondoltam: bizonyára azért választotta annak idején a papi pályát, mert abban az időben – édesapja a falu legmódosabb és legtekintélyesebb gazdáinak közé tartozott – más lehetősége nem kínálkozott ahhoz, hogy értelmiségivé váljon. Csakhogy id. Lakatos Gyula nem került kuláklistára. Családtagaival művelte meg a földjeit, nem tartott szolgákat, tehát nem számított „kizsákmányoló-nak”. Ugyanakkor a tőzsomszédja, az ugyancsak tekintélyes gazdának számító Márton István bácsi kuláklistára került, mert szolgát tartott. Ez időben a nagyobbik fia Moszkvában gépészmérnöki oklevelet szerzett, majd egy bukaresti olajgyárban vezető tisztséget töltött be. Márton Dénes is hazaköltözött, Lakatos tiszteletessel átellenben vásárolt magának házat.

Aki nem élte át azt a korszakot, nem tudhatja: egyazon időben miként volt lehetséges mindez? Gyermekeként nyilván fel sem tettem magamban ezeket a kérdéseket. Bukaresti éveimben (1968–1971) viszont „nyílt titoknak” számított, hogy Márton Dénes moszkvai útját annak idején János bácsi²² egyengette. Aminek „csak” az volt a feltétele: formálisan „tagadja meg” kulákká nyilvánított szüleit. Ma is sajnálom,

21 Lakatos Gyula: *Szemelgetés Recsenyéd történetéből. 2004–2016.* 70–71. p.

22 Fazekas János (1926–2004): a korszak egyik meghatározó magyar származású vezető pártkádere.

hogy bukaresti és recsenyédi találkozásaink során nem kérdeztem rá erre a dologra.

Az alábbiakban három nézőpontból próbálom érzékeltetni azoknak az időknek a tragikumát. Mind a településföldrajzi szempont (alszeg, a falu dereka, felszeg), mind az életkori különbözőség (1920, 1936, 1945) szerepet kapott az emlékidezésben.

Balázi Dénes (szül. 1936):

„Az 1952-ben létesült kollektív gazdaságban nyolctagú családként dolgoztunk: nagyanyám, özv. Balázi Dánielné, született Fekete Mária; apám, Balázi János állatgondozó és ökörfogatos; anyám, szül. Egyed Eszter az én középiskolai, sőt teológiai éveimben is testvéreimmel egy sorban – János fiútestvéremmel és három húgommal (Erzsébet, Eszter és Magda) – végezte a családra kirótt munkákat, a kapálást és az aratást. [...] Apám, aki román és magyar elismerésű cipésmesterként működött a kollektivizálásig, nehezen kapta meg az engedélyt, hogy a kisipari szövetkezet kányádi műhelyéből hazahozott lábbelikkal dolgozhasson, ideiglenesen, hogy a családunkat fenn tudja tartani. Magam az 1955/56-os tanévben Bányában tanítottam az I. osztályt, az oroszokat a negyedikeseknek; román nyelvtanfolyamot tartottam a regrutáknak az iskolában; kultúr-igazgatói, pionír-parancsnoki, ARLUS-elnöki tevékenységgel, adminisztrációs terhekkal gyötörtek minden héten. Ráadás volt a KISZ-munka, megtetőzve az RKP esti tanfolyamának a vezetésével, hogy meggyőzzem a felnőtteket a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségéről. (Lásd *Lámpások voltunk*. Marosvásárhely, 2009, Mentor.)”²³

Dáné Gábor (1921–2010):

Az 1952-ben megalakult termelőszövetkezetbe sem apám, sem pedig 24 gazdátársam nem állt be, hanem – a földjeinket kicserélve a falutól távol eső területekre – tovább dolgoztunk egyénileg. Dacára annak, hogy sokkal gyengébb minőségű földekkel rendelkezünk, meg kellett mutatnunk, hogy jó terméseredményeket érünk el, és most is jobb az egyéni gazdaság, mint a kollektív gazdálkodás. Közben apám 1956-ban meghalt, és én még az édesanyám területeit is megfeszített erővel dolgoztam, és a két fogatunkkal így is eredményeket tudtunk felmutatni.

²³ Balázi Dénes elektronikus levele 2021. április 16-án.

Igaz, a havas, téli időszakokat is kihasználtam, és minden télen kihordottam a szántókra a trágyát, ott földdel letakartam, s azt trágyalével sokszor meg is locsoltam, s így tavasszal érett trágyával szórhattam be a vetés alá kerülő területeinket. Közben szakszerű ekéket készítettem az abásfalvi kováccsal, s minden felszerelésünk kifogástalan volt.

Ebben az időben kvótabeadások voltak. A területek meg voltak róva hús-, tej-, gyapjú- és már el is felejtettem, milyen – kötelező beadásokkal. A szerencsénk az volt, hogy az én nevemen 4 ha és az anyámén 4,50 ha terület szerepelt, s így 5 hektáron alul voltunk, s a kvóta 5 ha-on alul nem volt magas.

Az 1957-es és 1958-as években kimagasló eredményeket értem el mind a búza-, az árpa-, mind a lentermesztésben, úgy, hogy meghaladtam a kollektivisták átlagterméseit, s ezért a kollektivisták nagyon irigykedtek rám – s általában a kint maradottakra –, mert ezek túlnyomó része fiatal volt. Mi kellett hogy kerüljük az alkalmat a találkozásra, s ők még ellenségesebbek voltak.

Közben azok a pártaktivisták, akik a falunkban meg voltak bízva a kollektív gazdaságok előremenetelével, állandóan próbáltak velünk szóba elegyedni, próbáltak meggyőzni a kollektív gazdaság előnyeiről, hogy álljunk be mi is. Én általában udvariasan fogadtam az ilyen irányú próbálkozásaikat, de finoman mindig kitértem a válaszadás elől. Megemlítettem, hogy az én családi állapotom nem nagyon engedi meg azt, hogy beállhassak, mert a családban egyedül én tudok normát csinálni, mivel az anyám más idős, a feleségem szegény ekkor már szívbillentyű-szűkületben szenvedett. S hogy fogom én a két kiskorú gyermekemet, idős anyámat és a beteg feleségemet eltartani? A vége az lett, hogy ezek a pártaktivisták kezdtek durvább eszközökhöz is folyamodni. Éjszaka a lakásom elejét bemázolták csúnya ákom-bákom festményekkel, rajzokkal. Oda rajzoltak engem, hogy a rémhírterjesztő kulák hátizsákban viszi a rémhíreket Udvarhelyre. A valóság az volt, hogy én mindennemű beszolgáltatási kötelezettségemnek eleget tettem, de a főlöszleges tejet (négy tehén után) nem adtam le a tejcsernokba, hanem a saját tejfőlöző gépemmel feldolgoztam, és az így készített vajat kerékpárral minden kedden az udvarhelyi szabad piacon értékesítettem.

A nehézségeimet még tetézte az is, ami apósommal történt. Székelydályában már 1951-ben megalakult a kollektív. Apósomat a maga 16 ha földjével kuláknak minősítették, és nem vették be. Kínlódott, de a nagy beszolgáltatásoknak nem tudott eleget tenni. Kérésére később bevették a gazdaságba, földjeit bekomeszálták,²⁴ 13 nagy állatját elvették, s azután mint osztályellenséget kidobták.²⁵

Cs. P. (szül. 1945):

Egy '56-os őszi estén egyszer csak arra figyeltem fel, hogy édesapám – akiben egyébként nem nagyon tengett túl a kezdeményezőkézség – azt fejtegeti a komáinak: át kellene szökniük Jugoszláviába – hol voltunk mi a jugoszláv határtól?! –, mert ott még megvan a magánbirtok. A közösből történt „kiállítás” után, persze, senki nem kapott vissza semmit abból, amivel „beállt” a kollektívbe. Akkor ismertem meg a köves hegyoldalakat is termővé tevő emberi szolidaritást. Mert jött a „külsők” közé tartozó keresztapám hórihorgas kedvvel, és ahogy megjött, a szavak mind köré telepedtek. Hét falu határának megannyi titka került előmbre, mint megannyi – lapifosztás közben megörvendezett – piros kukoricacső. Mintha a világ kezdete óta ők vetnék a zabot a Zsizsba, a búzát a Vápaföldbe... Esténként elmagyarázta: hol van még felesben, harmadában megművelhető terület a környéken. Soha akkora asztag nem nőtt az udvarunkon, mint abban az esztendőben, amikor felesben, harmadáért vagy hetedik kalangyáért arattunk. Akkor tanultam meg – tizenkét éves kislegény – szántani, kaszálni, aratni, fogatot hajtani. Ősszel pedig Kozma Miklós tanító bácsitól azt, hogy írni csak a velünk történt dolgokról érdemes. Az Unitárius Énekeskönyvből is jól ismert egykori kántortanító – aki Szabó Gyulát is feltarisznyálta Almáson, mielőtt a székelykeresztúri unitárius gimnáziumba indult volna – visszadobta rajoni „irodalmi” versenyre készült fogalmazványomat. Miért nem azt írtam meg – mordult rám a maga érces hangján –, ami '56 ősztől velünk történt?! Megírtam. A rajoni elvtársak nyomban „kiszálltak”, és édesapám előtt megsuhogtatták a sorsom várható alakulását jelző mondatot: „Ha nem veszi vissza azonnal azt a kilépési nyilatkozatot, a fia egyhamar nem lépi át az

24 komeszál: tagosít

25 Dáné Gábor: *Katonai és fogsági jegyzetek. Egy egyszerű ember rövid életrajza*. Kézirat, Brassó, 1995, 59–61. p.

udvarhelyi gimnázium kapuját!” Márpedig én az udvarhelyi gimnáziumhoz eleve jussot formáltam, merthogy apai nagyapám két nyáron át hordta a gyepesi lázról a követ a gimnázium építéséhez.

III. A FORTÉLYOS „MEGGYŐZÉS” VÁLTOZATAI

Dáné Gábor:

„1958 őszén, amikor én már az egy hektár és valahány áras búzavetésemet elvégeztem, és készültem, hogy hozzákezdjek az őszi mélyszántáshoz, egy szép napon bennünket, akik nem voltunk beállva a kollektívbe, lehívtak a szentpáli néptanácsához. Egy külön szobában velem kezdték meg a kihallgatást. Nagy György elnöknek nem volt bátorsága velem foglalkozni, hanem Csiki Rudolf titkárra bízott engemet. A titkár megmondta, azért hívtak le, hogy győzzenek meg bennünket: végre mi is álljunk be a kollektívbe. Én szépen megmondtam, hogy nem fogok beállani, hiszen már az őszi búzavetésemet is elvégeztem. Azt felelte, hogy mindenkitől írásban akarják látni, hogy miért nem akarunk beállani. Le kellett írnom, hogy az én esetem kivételes, mert az öt tagú családot egyedül kell hogy eltartsam, és ha én beállok, egyedül tudok normázni. A másik ok az, hogy nekem nagy adósságaim vannak a feleségem gyógykezeltetése kapcsán.

Ezek után a titkár jóindulatúan azt mondta, hogy egyetért az érveléssel. Erről már előzetesen beszéltek a gazdaság vezetőségével, sőt külön megbízatást kapott, hogy az én esetemben különösebb engedményeket lehet tenni. Ezt az engedményt ő úgy tálalta elem, hogy most írjam alá a belépési nyilatkozatot, és annak végére ő begépelem, hogy a nyilatkozat 1959 októberében lesz érvényes, és én addig a fölösleges állatokat eladom, az adósságaimat kifizetem, egy évig még magánúton gazdálkodom, s a jövő évben belépek a kollektívbe. Ezt az ajánlatot elfogadtam, a nyilatkozatot aláírtam, és mint aki a dolgát jól végezte, hazamentem.

Utánam Bomhér Dénes komámát hívták be, mert velem együtt őt tartották a legmakacsabbnak. S vele is közölték, hogy mi a szándékuk. Ő is, éppen úgy, mint én, azt felelte, hogy még nem számít egyelőre beállni. Erre kezdték szorítani, hogy mire való ez a huzavona, mert Dáné Gábor is ugyanezeket mondogatta, és a végén mégis csak beállott. És ekkor elébe tették az általam aláírt nyilatkozatot (persze, nem vette észre a begépelet sor tartalmát), egy keveset gondolkozott, s így ő is

aláírta, s a többiek sorra mindegyik... Én amikor ezt este megtudtam, egész éjjel nem tudtam elaludni.

Másnap engem újra lehívtak a néptanácsba, és kérdezték, hogy most mit csináljak: maradok a már aláírt nyilatkozattal, vagy újat írok, és a többivel együtt én is kollektív-tag leszek? [...] A pártaktivisták is előre jelezték: ha beállok, figyelembe veszik az én nehéz családi helyzetemet, és úgy fognak eljárni, hogy olyan munkalehetőséget biztosítsanak, ahol megfelelő munkanapokat teljesíthetek. Beválasztottak rögtön a vezetőtanácsba, s megtették a vásárlóbizottság elnökének. Mert abban az időben állami kölcsönökkel a kollektív részére fajállatokot kellett felvásárolni, s így munkám volt az egész tél folyamán, mert összejártuk a vidéket, és rengeteg sok tenyészállatot vásároltunk össze.”²⁶

Friss keletű volt még a konstancai értekezlet jelszava, minek értelmében a lovak helyét haladéktalanul átveszik a gépek. A lovakat is átvették huszonöt lejes áron a pisztrángtenyészetek. Nem a hús kilója – a becsületüket veszített, leértékelt igavonók államilag megszabott vételára került ennyibe egy-egy halgazdaságnak. Legalábbis ezt tapasztaltam a következő nyáron, amikor egy szovétai diáktáborozás alkalmával felkerestük a híres vármezői pisztrángtenyészetet.

Cs. P.:

Hogy mikor vette észre édesapám, hogy szalmakalapommal van mit védenem a napszúrás ellen? – máig rejtély előttem. Maga mellett inkább az örökké körülötte tüsténkedő öcsémet kedvelte. Én ugrottam ugyan minden szavára, de azt is láthatta, hogy nem éppen jó kedvvel. Különösen abban az esztendőben, amikor tizenkét évesen nekem is meg kellett fognom a kasza nyelét és az eke szarvát. Merthogy én inkább a könyveket forgattam volna, mint a parlagon maradt – krumplinak és zabnak egészen kiváló – földeket. De mire odajutottam volna, hogy napszentület után a társaságukban legyek – ahelyett, hogy édesapám szerint kimentem volna a labdát még javában rúgó társaimhoz a rétre –, már ejtettem is le a fejemet. Azt hiszem, az a nyár is bőven elegendő lehetett édesapámnak ahhoz, hogy belássa: úgysem tud már olyan embert faragni belőlem, aki örömét leli a gazdálkodásban. Hadd keressen hát a könyvekben...

²⁶ Dáné Gábor: i. m. 62–63. p.

Így történt, hogy amit talán évekig sem értek volna el nála a „meggyőzésével” megbízottak, azt – eléggé dicstelenül – magam vittem véghez. Pusztán azzal, hogy a könyvekhez való feltűnő ragaszkodásommal megingattam belső biztonságérzetét; ama hitét, hogy számíthat rám, és így családunk továbbra is meg tud állani a maga lábán. Volt hát miből megtöltenem végül is a szalmazsákot, mire újból kollektivista szülők gyermekének tudhattam magam, és ezen az alapon az ösztöndíj is kilátásba került az udvarhelyi gimnáziumban.

Aki 1959. szeptember 14-én délután úgy hat óra tájt a szentmártoni határából felnézett a makulátlan őszi eleji égre, annak szokatlan látványban lehetett része: gumikerekű szalmazsákok suhantak neki a meredek kénosi tetőnek, mint valami ég felé lendítő röppályának, hogy aztán a tetőtől már ússzanak is – és elszálljanak, tova, Székelyudvarhely irányába.

Akkortájt még nem voltak divatban a földöntúli lények, így aligha hihető, hogy netán az ő látogatásuknak tulajdonította volna bárki is e különös jelenséget. Annál kevésbé, mivel velem repült, engem röpített az egyik szalmazsák.

Nem minden előzmény nélkül, persze.

Merthogy az a tizennyolc kilométer, amennyi szülőfalumat a várostól elválasztotta, számomra immár nem ama kilométerekben kifejezhetetlen – mert két világ közötti – távolságot jelentette, hanem életem sorsfordító útját, amelyik egyik világból a másikba átvezet. Ha ez így túl fennköltten hangzanék, megpróbálhatom „földön járóbb” módon is megfogalmazni. Nos, gyalogoltam annyit a kénosi tetőn át oda-vissza – véka búzával, átalvetőnyi kukoricával hátaló, kezükben pár majorságot is lóbáló, keddi napokon a legszükségesebbekért piacozó falusfeleim társaságában –, hogy képzeletem csakis a repüléshez társíthatja annak a napnak a felemelő élményét, amelyiken végül is elindulhattam az áhított iskolaváros felé; majdani egyetemi városom megközelítésének szellemi röpterére.

IV. A TÉESZ-METAMORFÓZISOK ASPEKTUSAI

Az 1990-es esztendő első felét még a *Falvak Népénél* töltöttem. Tudtam ugyan, hogy a *Korunkhoz* fogok kerülni, de a tisztesség úgy kívánta, hogy csak akkor változtassak munkahelyet, miután szerkesztőt állítottam a magam helyébe. Rövidsége ellenére emlékezetes korszaka

ez az életemnek. Akkor éreztem igazán, hogy az írás erejével végre tehetnék valamit szülővidékem talpraállítása érdekében. Az eredeti lapcím visszaállítása után életszerűbbé, emberközelibbé válhatott a cikkek hangütése is.

De már nem volt foganatja a szavunknak.

Hiába szólaltattam meg hétről hétre a mezőgazdasági tudományok doktorát, a későbbi akadémikus Pap Istvánt (1915–1994), a homoródiementiek érdekében is szót emelő érvelése süket fülekre talált. „Ilyen körülmények között az látszik a legelfogadhatóbb megoldásnak – írta a *Falvak Népe*-ben 1990 elején –, ha azonnal leállítunk minden földosztó mozgalmat, és a folyó termelési évet a status quo alapján visszük végig. Minden eddig megtörtént osztozkodást hatóságilag hiteles keretekben rögzítünk, és jogerőre emelését elhalasztjuk addig az időpontig, amíg a törvényesen megválasztott parlament meghozza az új földtörvényt. Ugyanúgy járunk el a közösből vagy máshonnan szétosztott állatokkal is: mindent írásban, mindent értékvetülettel rögzítünk. Semmi sem indokolja a felhalmozott értékek eltékozlását. Értsünk szót! Nem arról beszélünk, hogy aki állatot vállalt a közösből, az most vigye vissza. Arról van szó, hogy ezt rögzített árral vegye át. Törlesztésének módját utólag is lehet tisztázni. Ugyanakkor időt lehet nyerni arra, hogy a földigénylők ténylegesen felkészüljenek, felkészülhessenek az önálló gazdálkodásra.” A továbbiakban pedig: „Az őszi gabonák a földben vannak, ezeket célszerűtlen volna most területileg osztogatni, hanem majd aratásig kell a részesedést törvényesíteni. Utána pedig lehet szó területi felosztásról, ha erre szükség mutatkozik. Tollvonással próbáljuk visszajuttatni az elvett földet eredeti tulajdonosaiknak? Csakhogy ezek igen nagy hányada kihalt vagy kiüregedett, s a törvényes jogutódok nagy része másfelé tájékozódott, és nem is hajlandó visszaalakulni kisgazdáknak. A jogos igényeket azonban nemcsak övezetenként, hanem helységenként, külön-külön is el kell bírálni. Hazánk természeti-éghajlati és társadalmi-ökonómiai feltételei annyira változatosak, hogy semmilyen agrártermeléssel kapcsolatos problémát nem lehet sematikus megoldásokkal rendezni, mert ami egy helyen jó, az a másikon átok lehet. A földbirtoklás magánjogi vonatkozásait már csak azért sem lehet földosztási rohammunkával megoldani, mert az iparból igen jelentős munkaerőnek kell visszaáramlania a mezőgazdasági termelésbe. Mármost tanácsos jól megfontolni, hogy mi gazdaságosabb,

mi kerül kevesebbe: anyagilag támogatni azokat, akik visszatelepülnek, vagy intézményesíteni a munkanélküli segélyt? A visszatelepülő ugyanis kenyeret termel önmagának és másoknak, míg a munkanélküliek segélyezése termelés nélküli pénzkidadás, ami pénzhígulást és társadalmi feszültséget okoz.”²⁷

Az állatállományt tehát szétosztották vagy széthordták, az istállókat pedig elkótyavetyélték. Százhatvanezer lejért árvereztek el olyan istállókat, amelyekben legalább kétszáz juhot lehet kiteleltetni. (A százhatvanezer lej 1994 őszén egyhavi átlagfizetésnek számított.) Hogy mi jött létre a téeszek helyén? Jobb esetben családi vállalkozások, rokonságot és szomszédságot tömörítő társulások. Akinek volt valami pénze és értett a gépekhez (például a mezőgépeszek), az rögtön traktort és arató-cséplőgépet vásárolt. Így kaptak életre az első családi vállalkozások, amelyek erejéből később már negyvenötven-hatvan hektár megművelésére is futotta. A kis földterülettel rendelkezőket azonban teljesen váratlanul érték a változások. Az egy-két-három hektáros kisbirtokosok jártak a legrosszabbul ezúttal is. A közös vagyomból – amihez négy évtizednyi munkájuk révén jussuk volt – lényegében kismemizték őket, visszakapott földjükből megélni már nem tudtak, és ha korábban maguknak városi munkahelyet nem szereztek, most erre még kevésbé volt kilátásuk.

Amikor a *Korunk* Székelyföld-számát szerkesztettem, arra kerestem a választ Imreh István (*Régi székelyek üzenete*), Vofkori Mária (*Szerkezeti változások a székely társadalomban*), Szabó Gyula (*Jobb napokat látott hősök*), Csanády András (*A Kis-Homoród mente falusi gazdálkodásának vizsgálata*), Lőrincz György (*A nyomorúság lejtőin egyre lejjebb*), Oláh Sándor (*Gazdálkodásmód és életvitel*), Gagyai József (*Helyi társadalom, gazdálkodás – és mentalitás*), Sylvester Lajos (*Farmgazdálkodás Háromszéken*), Máthé András (*Miért nem megyek a Moszkva térre?*) segítségével, hogy erről a holtpontról miként lehetne kimozdítani a régiót.²⁸ Örülök, hogy a lapszám érdeklődést ébresztett az almási előljárókban, és tanácskozást szerveztek *Faluszervezet és családi gazdálkodás* címmel.²⁹

27 Cseke Péter: *A talpon maradás esélyei*. I. h.

28 *Székely hieroglifák*. *Korunk*, 1994, 6. p.

29 Homoródalmás, 1994. október 7–8.

A helyzetfelmérő és távlatnyitó előadásokat követő hozzászólások ilyenformán nem meddő panaszáradatba torkollottak, hanem megoldáskereső együttgondolkodássá termékenyültek. Így vált az összejövetel kulcsfogalmává a két lábon állás, a talpon maradás. A rohamos elszegényedést megállítani másként nem lehet – hangzott el többször is –, csakis az együttműködés jól bevált formáinak az újjáélesztésével, illetve újabbak életre keltésével. Kiderült, hogy nemcsak az egyes falvak közötti együttműködés újratemtése nélkülözhetetlen (szövetkezetek, alapítványok, egyesületek létrehozása révén) – a vidékek közötti együttműködés új formáinak a kialakítása ugyancsak létfontosságú.

Elhangzott: ehhez mindenekelőtt egy helyileg előállítható információs lapot kellene beindítani, és legalább egy-két menedzsert alkalmazni, akik a több lábon állás érdekében a helyi ipar felfuttatásában is nélkülözhetlenné tudnák tenni magukat. Meg kell találnunk a gyümölcsöző együttműködés lehetőségeit az ország határain belül éppúgy, mint azokon kívül. Ehhez pedig mindenekelőtt jó tervek, elképzelések kellenek. A tervek kidolgozásához értelmiségiek, kivitelezésükhöz szakemberek. Az a falu, amelyiknek nincs értelmisége és szakembergárdája – fogalmazták meg például az almásiak –, az halott.

De épp ezek a felismerések sarkallják őket is és másokat is arra, hogy tudásuk és hozzáértésük szerint becsüljék – anyagilag is – az értelmiségieket, a szakembereket. Az erdélyi falu még csak tanulgatja az érdekei szerinti gondolkodást. És mert tanulja, a saját bőrén tapasztalja az új korszakban való eligazodást.

Aligha fejezhetném be másként ezt a vallomásként indított és menet közben eszmefuttatásba öltözött helyzetjelentést: a helyzet valóban tragikus, de nem reménytelen.

Turiákné Komsa Gabriella Mária

MIKES KELEMEN SZÓKINCSENEK JELLEMZŐI
LEVELESKÖNYVE ALAPJÁN

1. BEVEZETÉS

Zágoni Mikes Kelement a korai felvilágosodás irodalmának egyik első, művészileg leghatásosabb képviselőjeként tartjuk számon, aki II. Rákóczi Ferencsel együtt legalább fél évszázaddal megelőzte a magyar szellemi élet fejlődését. Fő műve, a *Törökországi levelek* a 18. század irodalmának egyik legmodernebb alkotása. A gáláns francia levélkultúra, a kor népszerű francia olvasmányai, a keleti környezet és az emigrációs lét hatására egy, a magyar irodalomban addig ismeretlen, teljesen új, könnyed hangvételű, változatos témákban bővelkedő, egyedi stílusban írt műremeket hagyott ránk.

Nemcsak eszme- és kortörténeti jelentősége, esztétikai értéke, műfaji újdonsága és stiláris sokszínűsége miatt megkerülhetetlenül fontos mű a *Leveleskönyv*, hanem nyelvtörténeti szempontból is az egyik legértékesebb alkotás. Mikes egyik kimondatlan célja a nyelvi teljesítmény növelése volt, és irodalmi újszerűsége nagymértékben összefügg prózájának korához mért nyelvi újdonságával (Hopp 1973, 335, vö. még Tüskés 2015, 505). Ugyanakkor még mindig tisztázatlan, hogy nyelvfejlesztő törekvése mennyire volt tudatos a nyelvi norma felé mutató jelenségekben, milyen szerepet játszott a magyar irodalmi nyelv modernizációjában, s mivel magyarázható a kortársainál kiegyenlítettebb nyelvhasználata.

A Mikes-életmű legfőbb kutatója, monográfusa, műveinek kritikai kiadója, Hopp Lajos irodalomtörténész már 1973-ban megemlíti (Hopp 1973, 335–337), hogy Mikes nyelvéről, stílusáról, nyelvállapotának

sajátosságairól összefoglaló tanulmány nem készült, Veress Dániel (Veress 1976, 36–37) szintén hiányolja az alapos nyelvészeti vizsgálatot a mikesi prózára vonatkozóan. Tüskés Gábor több évtized elteltével rámutat arra, hogy a nyelvészeti Mikes-kutatások fellendülése még mindig várat magára (Tüskés 2015, 505–507), és a Hopp Lajos által felvetett, ma is válaszra váró kérdések közé tartozik, hogy igazodott-e a székely nyelvjárásból kinövő Mikes egy másik magyar belső nyelvtípushoz, esetleg más nyelvi eszményhez, és ha igen, milyen hatása tapasztalható ennek a forma, a nyelvtani szerkezet és a szókészleti norma területén (Tüskés 2015, 505).

Szathmári István szerint Mikes műveiben megfogható a nyelvi normarendszer alakulása is (Szathmári 1992, 93), tekintettel arra, hogy művei megírása időben több mint négy évtizedet fog át, és a szerző többszörös, tudatos átdolgozását, javításait is nyomon követhetjük. A 18. század utolsó harmadának Benkő Loránd által alaposan megvizsgált, provincialisztikusnak jelzett nyelvhasználatával (Benkő 1960, 486–496) összehasonlítva Mikes nyelvét, mind Hopp Lajos (Hopp 1973, 335–338), mind Szathmári (Szathmári 1992, 93–95) úgy látja, hogy Mikes írásmódja az akkor még alakulóban lévő nyelvi egységesülés, központi norma felé közelít. Pais Dezső megállapítása szerint Mikes művei nemcsak kiegyenlítettebb nyelvállapotot és egyben magasabb esztétikai értéket mutatnak, hanem az általa képviselt nyelvi sztenderd a 18. század második és a 19. század első felében tovább élt, és irodalmilag érvényesült, sajátosságait hordozta Jósika, Kemény (Pais 1953, 425–426).

Mikes nyelvének bázisa a székely népnyelv, a háromszéki úri társaságok élőbeszéde. Egy pillanatra sem kétséges, hogy nyelvi fejlődéséhez nagymértékben hozzájárultak a Rákóczi udvartartásában töltött évtizedek is. Nem utolsósorban a francia nyelv elsajátítása, francia nyelvű olvasmányai, a gazdag fordítói tevékenység is hatott nyelvére, szókészletének gyarapodására. Azonban az alapot rendhagyó nyelvi műveltségéhez, szótári készletének döntő hányadát, mindazt, ami gondolkodásmódjával nyelvileg szervesülten jelentkezett, itthonról, Háromszékről vitte magával a nagyvilágba.

Munkámban Mikes szókészletét, szókincsét elsősorban a székely tájnyelvi szavak jelenlétének, változásának szempontjából szeretném megvizsgálni, majd a hangtani és alaktani sajátosságokat fogom

részletesen elemezni. Munkámat elsősorban Hopp Lajos és Szathmári István útmutatásait, tanulmányait figyelembe véve, a háromszéki nyelvjárási ismereteimet és a mikesi életművel kapcsolatos eddigi tanulmányaimat, kutatásaimat felhasználva szeretném elvégezni. Nem utolsósorban a zágoni-rodostói levélíró tudatos nyelvi modernizációjára is szeretnék rámutatni.

2. MIKES SZÓKINCSENEK SZÉKELY TÁJNYELVI ELEMEI

Több mint három évszázad pergett le azóta, hogy Mikes Kelemen róni kezdte sorait leveles-diáriumnak használt kalendáriumának lapjaira. Mint tudjuk, leveleket írt képzeletbeli levelezőtársának, hogy az „édes nénét” tudósítsa Rákóczi fejedelem és a vele haza készülő bujdosótársai Törökországba érkezésének híreiről. Akkor még játékos kedvvel fogott hozzá, nem sejtve, hogy élete végéig kell majd a levélbeli társalgást idegen földön, szeretett szülőföldjétől távol folytatnia. 1717 októberétől 1758 decemberéig kétszázhet, valódi keltezésű fiktív levelet, több mint négyszáz kéziratoldalt írt tele, egész *Leveleskönyvre* valót.

A *Leveleskönyv* írása közben a Háromszékről magával hurcolt „battyut”¹ (a székely köznyelvet) mindvégig gondosan megőrizte, annak elemeit beleszötte az előbeszédet irodalmi szintre emelő, fordulatos nyelvhasználatába.

2.1. Székely tájnyelvi szavak

A mai előbeszéd részét képező kifejezések

A *Törökországi levelek* szóállományának tekintélyes részét székely tájszavak, illetve a szavak székelyes alakváltozatai, a nyelvi szten-derdtől csupán hangrendbeli eltérésekben különböző székely nyelvjárás szavai alkotják. Mindezekben belül megkülönböztetünk olyan szavakat, alakváltozatokat, melyek ma is használatosak, és olyanokat, amelyek már Mikes idejében változáson mentek keresztül.

A *görbe*, *horgas* székelyesen, Háromszéken ma is *kacsiba*, ahogy Mikes is használta (3. levél), a *keszkenő* kifejezés (4. levél) ma is közhasználatú, az *üveg* ma is *éveg*, a *hiába* helyett elvétve manapság is

1 Utalok itt Kányádi Sándor immár szállóigévé vált versrészletére: „...egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv” (*Apáczai*)

előfordul a *hejában* (6. levél). A pletyka ma is használatos szinonimája a *temonda* (7. levél). Amikor a zord, téli idő enyhül, nemcsak Mikes, hanem a 21. századi székely is azt mondja, hogy *meglágyul* (10. lev.). Télen köhögünk, de *hurutunk* is (49. lev.), tehát a *hurut* szó szófaja nemcsak főnév, hanem ige is. Az órát nemcsak felhúzzák, hanem *feltekerik* (51. lev.), aki megmérgez, az Háromszéken *étet* (43. lev.). A gyermek leguggol, de inkább *lekucorodik* (185. lev.), ha pedig valami egyáltalán nem kell, ma is azt mondjuk, hogy *ingyen sem* (72. lev.) A karácsonyt, húsvétot és pünkösdt nemcsak Mikes nevezte *három sátoros innepnek* a 96. levélben, a húsvéthétfő Háromszéken még ma is *vízbevető hetfű* (78. lev.). Sok helyen a csirke, csibe székelyes neve még ma is *pislen* (61., 104. lev.).

A *hovatovább* határozószó nem kimondottan székely tájszó (Jókai, Mikszáth műveiben is gyakran szerepel), de nagyon gyakori használata figyelhető meg a mai erdélyi szóhasználók körében, akárcsak Mikesnél *hová tovább* alakban (114., 154. lev.), minél tovább, minél inkább jelentéssel. Ma is nemcsak egyszerűen tengünk-lengünk, hanem a 73. levél szavaival *tengődünk-lengődünk*. A templom körüli, várfalon belüli temetőhely neve – a latin coemeterium holmi népetimológiásan csavarintott változatával – ma is *cinterem*, miként a szó a 43. és 198. levelekben is felbukkan.

Pásztor Emil a *Magyar Nyelvőrben* (Pásztor 1976, 140) a *Leveleskönyvben* oly gyakran előforduló *kéddel* kapcsolatban Veress Dániel² magyarázatát közli, mely szerint ez a megszólítás Székelyföldön faluhelyen ma is használatos. Az ő szavait idézi: „Elsősorban az idősebbek használják. A *kegyelmedet* ritkábban: túlságosan választékosnak érzi a székely fül. A *kéd* sokszor nyílt *e* felé módosul, s lesz belőle *ked*. Meggyőződésem, hogy Mikes idejében pontosan így hangzott. A ma beszélt székely dialektus szinte alig különbözik az általa írásban fennmaradt nyelvtől.”

Az *innya* (38., 84., 104., 150.) az *inni* főnévi igenév régies, népies alakja, mely szintén ma is élő forma. „Nem *singgel* mérik az embert!” – mondják ma is Erdélyben, akárcsak Mikes a 34. levélben, a *rőf* szinonimájaként. (Annak ellenére, hogy a *sing* szó német eredetű,

2 Veress Dániel: erdélyi író, drámaíró, irodalomtörténész. Jelentős Mikes-kutató. Tanulmányköteteket, drámát írt Mikesről. Szerkesztett, sajtó alá rendezett és kiadott 126 fiktív levelet a 207-ből, *Törökországi levelek* címen.

szükségesnek tartottam megemlíteni, mint a székelység körében évszázadok óta kedvelt szót.)

A 37. levélben fellelhető *kokány* melléknév jelentésének megfejtése sem a *Nyelvtörténeti Szótárban*, sem a *Magyar Etimológiai Szótárban*, de még *A magyar nyelv értelmező szótárában* sem található meg. Ennek ellenére a székely nyelvjárásban még ma is használatos a hegyes-völgyes vidék, illetve görbe, hajlott ember jellemzésére. A 18. levélben említett *nádméz* mind a régi nyelvben, mind a jelenlegi háromszéki nyelvjárásban a nádból készült *cukor* megfelelője.

Archaikus, manapság már nem használt kifejezések

Több olyan régies szó található a *Leveleskönyvben*, melyeknek jelentését a szövegkörnyezetből ki tudjuk deríteni, illetve egy részüket talán hallottuk valamikor az öregektől, de mára már kikoptak még a zárt székelyföldi közösség nyelvéből is.

Az *ihon* kifejezést gyakran, tizenkét alkalommal használta, jelentését kutatván meglepődve tapasztaltam, hogy a szótárakban nem találok meg. Feltételezem, hogy a régies, több 19. századi szépirodalmi műben is használt *ihol*³ 'íme', 'itt' jelentésű szónak a keleti nyelvjárásban használt alakjával állunk szemben. A *magyar nyelv értelmező szótára* szerint az *ihol* régies, népies határozószó lehet állítmány 'itt' jelentéssel, és lehet indulatszó az 'íme', 'lám' megfelelőjeként (Bárczi–Ország 1959–1962). A mikesi *ihon* kissé kiterjedtebb jelentéssel bír, mert ha tüzetesen elemezzük, a szövegkörnyezetet figyelembe véve, néhol az *immár, most* időhatározó megfelelőjének érezzük: „Ihon édes néném elesz az utolsó levelem ebből. a Császári városból” (Mikes 1966, 26), „kalmakánynak tette. ihon már vezér, és ibrahim pasának hiják.” (Mikes 1966, 23), „ihon már abékeség meg vagyon, mit remélhetünk” (Mikes 1966, 41). Gyakrabban fordul elő az 'itt', 'íme', 'lám' jelentés: „ihon kezében vagyon a czár.” (Mikes 1966, 14), „ihon már készen vagyon a gyapot.” (Mikes 1966, 101)

A *kalamáris* szintén régies kifejezés, mely a mai *tintatartó* megfelelője. A *magyar nyelv értelmező szótára* szerint rendszerint nagy, porcelánból vagy fémből készült darab. Mikes szövegkörnyezetében is

3 „ihol – 'íme itt': „Ihol én, ihol én, pörölyje világnak” (Arany). A hol ('valahol') határozószó előtt az ez mutató névmás rövid *i* eleme áll. Lásd még ide, így, ily, ime.” (*Magyar etimológiai szótár*)

ugyanazt jelenti, mint egy-másfél évszázaddal később Petőfinél és Aranynál: „Nó már édes nénem. vegyük elő a pennát. és tisztítsuk meg a penészes kalamarist. mert már ezután az íráshoz kel fogni...” (Mikes 1966, 48). Noha együtt alkotnak egységet, a *penna* szót azért nem soroltam feltétlen a *kalamárishoz*, mert míg a *kalamáris* teljesen kikopott a közhasználatból, a *penna* (írásra használt lúdtoll) szó kis jelentésmódosulással (írószer) előfordul manapság is szólásokban, tréfás megjegyzésekben. Például: Más pennával írnak. Ha valaki tehetséges az írásban, nemcsak jó tollforgató, hanem jó pennaforgató is.

A régies, irodalmi kifejezést használja az *étel* szó szinonimájaként: *étek, étkek, étket*: „a szép, és jó ízű étek, a száznak.” (Mikes 1966, 98), „az asztalon az étek.” (Mikes 1966, 189), „abarattságban egy kis veszekedés olyan jó. mint az étekben abors.” (Mikes 1966, 162). Legalább tíz esetben előfordul ez a kifejezés, ennél kissé gyakrabban a köznapibb *étel*, az ennivaló, táplálék megnevezésére. Mikes valószínűleg stilisztikai okokból, tudatosan váltogatta a szinonimákat. Közkedvelt kifejezése volt a 18., 19. századi költőinknek is: Kazinczy, Vörösmarty, Arany János is használta ezt a választékos kifejezést.⁴

A *szüle apjok, szüle anya* (Mikes 1966, 151) regionális tájszavak voltak, mert egyik szótárban sem találtam meg a jelentésüket. A szövegkörnyezetből kiderül, hogy nagyon idős emberekről lehet csak szó, tehát nem szülőkről. Szily Kálmán (Szily 1906, 345) és Veress Dániel (Veress 1973, 344) jegyzetéből tudjuk meg, hogy a dédszülők megnevezése volt Erdélyben Mikes idejében.

Hogy a *szombati szolgálta* (38. lev.) mit jelent, kiderül Veress Dániel jegyzetéből: „a jobbágyok szombati szolgáltatásaira (fahordás, fűhordás, a havason őrállítás stb.) gondolhatott az erdélyi viszonyokat alaposan ismerő Mikes.” (Veress 1973, 329)

Amikor a 83. levélben *verdigályos nyulakat* (Mikes 1966, 151) említ, a szöveg alapján ugyan rájövünk, hogy az asszonyok tréfás megnevezéséről esik szó, de a melléknév jelentését még mindig nem tudjuk, mert régóta kikopott a nyelvhasználatból. Szily Kálmán jegyzetéből megtudjuk, hogy *verdigály*nak a régi nyelvben a szoknya egy fajtáját nevezték (Szily 1906, 346). A *Pallas nagy lexikona* szerint francia

4 „Az ebéd és vacsora alatt szobáink büzt kapának az étektől.” (Kazinczy Ferenc), „Légy oly szives, nyúlj étkeimhez is.” (Vörösmarty Mihály), „Arra tálalja fel az egyszerű étket.” (Arany János)

eredetű divatszó, melyet később magyarosítottak *fardagályra*. A magyar nyelv szótára VI (Czuczor–Fogarasi 1874, 931) viszont épp ellenkezőleg magyarázza, miszerint eredetileg *fardagály* volt (a szoknya azon részének kidudorodása, mely a fart takarja), és hangváltozással módosult verdigállyá. Egyszóval nincs egyhangú magyarázat a szó eredetére, sem a teljesen pontos jelentésére: a szoknya egy fajtája, vagy a szoknya része volt.

A 37. levélben szereplő *garázda* szónak nem a mai jelentését tapasztaljuk. A szövegben szófaja nem melléknév, hanem főnév. Szily Kálmán jegyzete (Szily 1906, 340) szerint a *veszekedés* szinonimájának tekinthetjük: „a kapunkon lévő harmintz jancsár, meg tanyitaná azokat, a kik valamely garázdát akarnának indítani.” (Mikes 1966, 57) Jómagam a *garázdaság*, *garázdálkodás* szavak rövidítésének tekinteném. Mindenesetre a szöveggörnyezetbe jobban illene a *gaztett*, *betörés*, *támadás*, mint az egyszerű *veszekedés*.⁵

Tájnyelvi (de nem kimondottan székelyföldi), elavult szavak: a *beléizeledik* (79. levél) a *belemelegszik*, *kedvet kap hozzá* szinonimájaként, a „béka-só” (82. levél), mely a *kova* szó megfelelője, a *liktárium* (133. levél) a lekvár, gyümölcsíz régies megnevezése (Bárczi–Ország 1959–1962), a *peszmege* (108. levél) pedig ma szőlőszirup. A *tehénhús nóta* értelmét Veress Dániel jegyzetéből tudjuk meg (Veress 1973, 336), mely szerint régen a parasztlakodalmakon a levesben főtt, ecetes tormával fogyasztott marhahús asztalra tételekor játszották az említett zenét: „hol vannak a musikások, fujják el a tehén hus notát, és vonnyák el a meny aszszony tánczát.” (Mikes 1966, 81)

Régies, népies szó a *cafrang* (31., 129. levél), mely sallangot, rojtos, lógó dísz jelentett. 18. és 19. századi költőink, íróink által is használt kifejezés (Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Jósika stb.). Mikes a túldíszített papi öltözetnél, és a paripák díszes lószerszámainál is élt ezzel a kifejezéssel.

Mikes egyedi szóalkotásai

Mikes szókincsének alapvető részét a háromszéki tájszavak, a korabeli irodalmi kifejezések, a Biblia nyelve, a fejedelmi udvar művelt társalgási nyelve, és a francia, illetve török környezetből átvett (csekély

5 A 37. levél egészét tekintve.

számú) idegen szavak alkotják. A *Leveleskönyvben* szép számban akadnak olyan szavak, szóalkotások, melyek eredetéről nincs forrás, vagy igazoltan Mikes leleményes szóalkotásai.

Ilyen sajátos, Mikes-féle szóalkotás a *szeleburdi* szinonimájaként használt *herdiburdi* („tsak herdi burdi modgyára.” – Mikes 1966, 218), mely Szily Kálmán tanulmányában (Szily 1906, 340) is megjelenik mikesi szóalkotásként, és sem a TESz, sem az ÉKSz nem említi. Csak a *Leveleskönyvben* találkozunk a *delfin* „magyarosításával” vagy inkább „székelyesítésével” is: *disznóhalnak* nevezi a 30. levélben.

Ő adott először magyar nevet egy hasznos rovarnak, amikor a *selyem eresztő bogár* hazai megtelepítését szorgalmazta a 62. levélben: „a selyem eresztő bogárnak a tojását”, „nevetném ha kéd lenne első fundatora a selyem eresztő bogaraknak erdélyben.” (Mikes 1966, 102) Kissé hosszabb, de mindenképpen pozitívabb értékű, hangulatosabb szó, mint a nyelvújítás során létrehozott *selyemhernyó*. A *selyemhernyók* pedig „körös körül bé polállják magokat.” A *bé polállják* is mikesi szóalkotás: a *begubózzák*, *betokozzák* megfelelőjeként funkcionál.

Nevéhez fűződik a *kávéház* szóalkotás (136. levél), melyről Szily Kálmán is azt nyilatkozta, hogy korábban nem fordult elő.

Néha nehéz kideríteni, hogy bizonyos szavak Mikes alkotásai, vagy léteztek a korabeli háromszéki nyelvjárás elemeiként. Ebben segít a TESZ, az ÉKSZ, az MNYSZ, az MTSZ, melyek egy része nem ismeri e szavakat, az MNYSZ viszont Mikest jelöli meg szóalkotóként. Olyan szavakra, szóösszetételekre gondolok, mint a *bánadalommal bánom* (104. levél) a *bánt* helyett, az *unadalmas* (37., 41., 42., 46., 59., 74., 75., 129. levél) az *unalmas* helyett. Ugyanígy *nyugodalom* (20., 54., 96., 149. levél) van jelen a mai *nyugalom* helyett. A *türelem* viszont Mikesnél nem *türedelem*, mint ahogy következtetnénk a fentebb említett példák után, hanem minden esetben *tűrés* (73., 137., 156. levél).

A *házamat szoba* értelemben használja a 10. levélben. A 121. levélben pedig *íróháznak* nevezi a helyiséget, ahol tartózkodik. Nagyon ritkán előfordul még manapság is Székelyföldön, hogy a ház bizonyos helyiségeit nem szobának, hanem *háznak* nevezzük: pl. *belső ház*, *tisztaház*. Elképzelhető, hogy – mivel a *ház* szavunk ősi finnugor eredetű, a *szoba* pedig germán eredetű, tehát honfoglalás utáni átvétel, az elszigeteltebb régiókba később jutott el, addig pedig megszokottá vált a ház részeinek *ház* utótagú megnevezése.

Számtalan példa van még a *Leveleskönyv* szóállományában Mikes sajátos, egyedi szóalkotói és a tájnyelvi kifejezéseket gondosan megörökítő és felhasználó tevékenységére. Dolgozatom terjedelmi követelményeire figyelve ettől eltekintek, és a szóállomány hangtani jellemzőire, az igeidők mikesi használatára szeretnék kitérni a következő fejezetben.

2.2. A keleti (székely) nyelvújítás hangtani jelenségei Mikes nyelvében

Dolgozatom elején már említettem, hogy – annak ellenére, hogy nagyon sokakat foglalkoztatott Mikes Kelemen életműve, stílusa, nyelvezete – részletes, átfogó nyelvészeti elemzés nem történt. Elsősorban irodalmi, irodalomtörténeti szempontú elemzések készültek, és ezek kis mértékben tértek ki a *Leveleskönyv* nyelvészeti értelmezésére.

Keletkezési idejét tekintve, irodalomtörténeti korszakolás szerint a régi magyar irodalomhoz tartozik, nyelvtörténeti szempontból pedig a középmagyar korhoz sorolandó, annak ellenére, hogy kortársaihoz képest sokkal modernebb stílus, könnyedebb nyelvezet jellemző rá. Az életművével foglalkozó kutatók (Hopp Lajos, Tüskés Gábor, Veress Dániel, Szathmári István és mások) egyetértenek abban, hogy Mikes nyelve a kelet-erdélyi, a székely nyelvváltozat szférájába tartozik. Ugyanakkor az egyéni írásgyakorlatában mutatkozó tendencia azt mutatja, hogy „írásmódja a nyelvi egységesülésre jellemző északkeleti típus felé mutat.” (Hopp 1973, 336)

A *Leveleskönyv* hangtani és alaktani sajátosságaira Hopp Lajos (Hopp 1973, 326–334) és Szathmári István (Szathmári 1992, 95–98) fejtegetéseit, valamint Benkő Loránd művét (Benkő 1960) figyelembe véve, a mai háromszéki nyelvújrást ismerve, ezért azzal egybevetve szeretnék rámutatni.

A mikesi helyesírás bizonyos sajátosságai az író kiejtését tükrözik. A magánhangzók esetében régies, nyelvjárási íze van bizonyos szavaknak, viszont meglepődve tapasztaljuk, hogy ezeknek a – köznyelvtől eltérő – magánhangzó-eltéréseknek jó része 300 esztendő múltán is ugyanúgy hangzik Háromszéken.

1. ész: A mai *i* és *ü* hang helyén nagyon gyakran *é* hangot használ: *tészi, lészen, mégyen, tekéntet, szerént, üsmér. A közél, éveg (üveg) eléb* (előbb), *nékik, véle, néki, téj, téjfel, bé* (igekötő) forma ma is él a háromszéki népnyelvben. Megfigyelhető, hogy egyes szótípusokban az

e helyén teljes következetességgel *é*-t találunk: a *tesz, vesz, lesz* bizonyos alakjaiban (*légyen, téssen, elé vészem*); a *be* igekötő magánhangzója mindig hosszú: *bé*; az *e* kérdőszócska mindig *-é* alakban használatos Mikesnél (*volté, ugyé*), úgyszintén a *-beli* képzőben az *e* mindig hosszú; továbbá a *nékem, vélem* stb. névmási alakokban úgyszintén. Ugyanakkor számos esetben *e-é* váltakozás figyelhető meg: *mer~mér, vele~véle, tej~táj*. Az idegen származású szavakban is ingadozó tendencia figyelhető meg, pl. *predikátor~prédikátor, rebellis~rébellis*. Az *enyim* egyes szám első személyű birtokos névmás mindig *i-ző*, a mai székely nyelvjárára szintén jellemző forma.

2. *e-zés*: Mint a keleti és északkeleti nyelvjárások általában (Szathmári 1992, 95), Mikes nyelve is szigorúan és következetesen *e-ző*. Ennek megfelelően ilyen szavakkal, kifejezésekkel kerülünk szembe: *felett, veres*, röptében helyett *reptiben*, fürdő helyett *feredő*, fürdeni helyett *megferedni*, fölkever helyett *felkever*, ismét helyett *esmét*. Továbbá *sejdit* (sajdít), *setétség, hejában* (hiába), az *össze* igekötő mindig *esze*. Ezek az alakok a mai nyelvjárási normával egyeznek. Ellenben a *tekélletes, nevededik* forma ma már nem használatos.

3. *o-zás*: Elég nagymértékben jelenik meg, de nem tendenciaszerűen. Jelen van egy- és többtagú szavakban, hangsúlyos helyzetben és szóvégen. Legfőképpen az *a* hang helyett jelentkezik. Hangsúlyos helyzetben: *jovallotta, jova, jovait, holt meg*. Hangsúlytalan helyzetben: *sulyosobá, magos, iromtat* (iramlik), *boszont* alakokkal találkozunk.

Megjelenik továbbá az *á*-t tartalmazó szótagot követő *o-zás*: *szakálomhoz, nálomnál*.

A fentebb említett szavak nagyobb része a mai nyelvjárásban nem él, kivéve: *holt, magos, iromtat, boszont*. Ugyanakkor előfordul néhány nem *a* hangot helyettesítő *o-zás* is: *u* helyett: *almárium, kócsár* (kulcsár), *csorgó* (csurgó), *savanyó*. Az említett szavak fontos elemei a mai nyelvjárásnak is. Az *e* hang helyett fellépő *o-zás* a *sohult* (sehol) szót érinti, melyben az *o* helyett viszont *u* található a második szótagban.

A két legjellegzetesebb alaktani-hangtani jelenség, amely csak meghatározott alaktani formációban mutatkozik, a birtokos személyrag után, a tárgy *-t* ragja előtt, valamint az *-s* képzős mély hangrendű melléknevek mód- és állapothatározós alakjaiban az *a* helyett kivétel nélkül *o-t* találunk. Ez a tendencia a keleti irodalmi nyelv erdélyi

változatának jellegzetessége, melyet megtalálunk a szintén háromszéki Apornál, a nagyajtai Cserei Mihálynál, vagy az olaszteleki Hermányi Dienesnél, és megtaláljuk a mai háromszéki nyelvhasználók körében. Például: *aztot, azokat, orrunkot, alázatosok, fagyoson, urunkot, lovakat, magánoson, kardoson, pillangóson, hálákot, ajándékokot, magamot, valóságoson* stb.

Az *iskola* szónak nem használja a régies *oskola* változatát, hanem mindenütt *iskola* szerepel.

Az *a, á, i, ü, u* eltérő használata nem olyan gyakori, de egyes esetekben következetes és jellegzetes:

4. *a*-zás: *lakadalom, fazakas* (42., 7. levél), az utóbbi ma is élő forma.

5. *á*-zás: *ád, ádd, hálá, mái, ide s tová, hálá adás, fársáng*. Nem a székely nyelvjárást tükrözi, hanem a Káldi-féle biblia nyelvét.

6. *i*-zés: A mai köznyelvi *ü* helyett megjelenő *i*-vel találkozunk a következő szavakban: *innepét, illyük, igyét, fige*. Hopp Lajos mutat rá, hogy Káldinál is e szavak ebben az alakban vannak jelen (Hopp 1973, 327). Nyelvjárási sajátosság az *é* hang helyett *i*-zés az egyes szám 3. személy birtokos személyragban (*szivit, kezit, fejibe, levit*), de nem minden esetben szerepel *i* az *é* helyett, hanem váltakozás figyelhető meg. Az 1. levélben megjelenő *sipadoztak*, a 134. levélben felbukkanó *sipadgyon* a *süpped* szó régi tájnyelvi változata, mely már nem él Mikes szülőföldjén.

7. *ü*-zés: A mai köznyelvi *i* helyett használ *ü*-t az *üsmér, üsmer* alakokban, *ö*-t, illetve *ő*-t helyettesít a *hetfü* és a *gyükere*. Mindhárom alak él a mai háromszéki nyelvhasználók körében.

8. *u*-zás: Elszórt *u*-zásra van példa a *Leveleskönyvben*, általában az *o* hang helyén: *suhajt, fuhászodék, távul, tsudák, liliumokhoz, távul, millium*. Az előhangzós időjel előtt előforduló *u*-zás (*hivutt, ivutt, szivutt*) székelyes sajátosság. Ugyancsak háromszéki jellegzetesség a *baba* főnév *buba* alakja.

9. *ö*-zés: Szóvégi, hasonulásos *ö*-zésre is van példa: *különösön, örökösön, bővölködő, ördögököt, különösök*. Ez is székelyes sajátosság, mely ma is meghatározóan jelen van Székelyföldön. Tájnyelvi jellegzetesség a *tű* megfelelőjeként a *tő* használata.

10. *o*~*ó* váltakozás: Egyes esetekben gyakoribb a hosszú *ó*: *óltván, óltya, óldoza, bóldog, hólt, óldalát, jóbb, ótt*. Hopp Lajos szerint (Hopp 1973, 327) az *l* nyújtó hatásával van dolgunk ezekben az esetekben.

Váltakozó tendencia jellemzi a következő szavakat: *ok-ók, okot-ókot* vagy *ókót-okót, fog-fóg, holt-hólt, foly(ik)~fóly(ik)* stb. Még nem történt elemzés arra vonatkozóan, hogy a váltakozó írásmódban Mikes hanyag ékező eljárásának mekkora szerepe volt, és hogy a hosszú *ó*-zás milyen mértékben ejtési sajátosság. Hopp Lajostól (Hopp 1973, 328) tudjuk meg, hogy még a század utolsó harmadában is ékezési bizonytalanság jellemzi a teljes magyar nyelvterület íróit. Benkő Loránd pedig rámutatott, hogy e téren az erdélyi származású írók kéziratái vezetnek, és Erdélyben majdnem provinciális nyelvi szokásnak mondható a hosszú magánhangzót jelölő betűk hanyag ékezése, sőt, nem egy betűben a hosszúság teljes nem jelölése is (Benkő 1960, 122). Ezt a tendenciát igazolja, hogy Mikes kéziratában például a *-bol, -böl, -rol, -röl, -tol, -töl* ragcsoport magánhangzói mindig rövidek.

A mássalhangzók területén egy, a mai normával szembenálló tendenciával találkozunk: a mássalhangzónyúlással. Ez annak ellenére is megállapítható, hogy Mikes helyesírása a mássalhangzók hosszúságának jelölésében nem következetes.

Mindig hosszú a mássalhangzó például a *tölle, belölle, elöllünk* típusú névmási határozószókban. Más esetekben viszont a mai és korábbi normának megfelelő marad az *l* írásmódja: *indultunk meg, volna*. Sőt, mintegy túlkompenzálásként pl. az *azolta* forma is jelentkezik (az *olta*, 20. levél).

Továbbá hosszú *ly*-nal szerepel az *ollyan, mellyet, mellyek* típusú névmás.

Az *n-ny* viszonyt tekintve előfordul, hogy az *ny* helyett *n-t* találunk: *reménség, kénszerit*. Váltakozva jelenik meg a *fénlik~fénylik* szóban. Jellemző a tövégi szóvégi *n*-zés: *hunni, alatson, tudomán, hánni, hánt*. De: *hánnya, szalma szálni, mindenik*. Néha *ny* jelenik meg az *n* helyett vagy váltakozik: *oroszlány, idegenységgel* (e szavak ejtése a mai eljárásra is jellemző), *tanyítani, de tanít, tanítás*.

Megfigyelhető, hogy – bár az *-n* és a *-ban, -ben* határozórag az erdélyi regionális ejtésben hosszú (*-nn*) – Mikes mindig szabályosan, röviden írja.

A mássalhangzókat illetően egyes szavak eltérnek a mai köznyelvi alaktól, de nagy részük ma is élő forma Székelyföldön, pl. *fejér, keszkenyő, kitsid (kicsiny), türkőztet, kímélleni (kímélni)*. Hangtani jellemző továbbá a régies ragkettőzés: *aztat, ötet, eztet*. Nagyon székelyes

forma az *evett* helyett *ett*, a mássalhangzó-torlódás elkerülésére ügyelő *szereda*, *feredő* szavak. Ennek ellentéte a *fejdelem* és a *jancsár*, melyek számtalanszor előfordulnak a *Leveleskönyvben*, és minden esetben ebben a formában, az *e* hang hiányával.

2.3. Alaktani jellemzők

1. *Névszóragozás*: „Ismeretes, hogy a hol kérdésre felelő helyhatározó kifejezésére a 'valaminek a belseje' jelentésű *bél* főnév *bele* tövéből és az *-n* locativus ragból keletkezett **belen* szóalak *-benné* rövidült, illeszkedéssel pedig létrejött a *-ban* párja. Ez a XV. században tovább rövidült *-ba/-be* alakúvá, és így egybeesett a *hova* kérdésre felelő *-ba/-be* raggal. Ez azt eredményezte, hogy a *hova*, illetve *hol* kérdésre is kezdték használni mindkét ragot.” (Szathmári 1991, 303) Ez az állapot Mikes írásaiban is megtalálható. Az első három levélben például 21-szer fordul elő a *hova* kérdésre a *-ban/-ben* (*-ba/-be* helyett), és csak hatszor alkalmazza a *hol* kérdésre a ma szabályos *-ban/-ben-t*.

Az egyes szám első és második személyű birtokos személyjellel ellátott szavak, illetve az egyes szám első és második személyű névmás tárgyesetei mindig a teljesebb, *-t* ragos formában szerepelnek, pl. *engemet*, *szivemet*, *tégedet* stb. Egyébként ma mindkét változat (az *engem* és az *engemet* stb.) helyes, de gyakoribb a *-t* nélküli forma.

2. *Birtokos személyjeles ragok*: Egyes szám harmadik személyben a személyjel ragok előtt kezdettől fogva váltakozik: a ma nyelvjárásiaknak számító *-i* és a norma szerinti *-é* változat, pl. *levelit* (I, 8) és *levelét* (I, 8).

3. *A birtoktöbbség jele*: gyakoribb az *-i*, de megjelenik az *-ai/-ei* is. Pl. *cselédink*, *barátim*, de: *gyermekei*.

A birtokviszonybani szóegyeztetésben jelentkezik Mikes székelyessége. A köznyelv, akármilyen személyű a birtokosként szereplő névmás, a birtokot rendszerint a harmadik személy ragjával mondja: *a magam háza*, *a magad háza* stb. Az erdélyi nyelvjárásokban jellemző az egyeztető szerkezet (Apornál, Csereiné, Mikesnél), egyaránt ezt használják: *a magam házam*, *a magad házad*, *a maga háza*, *a magunk házunk* stb.

4. Igeragozás

*A múlt idő*k: Mikes nyelvében ötféle múlt idővel találkozunk, úgyszólván az első szövegektől az utolsókig. Ezek a következők: az elbeszélő múlt (pl. *külde*, *el hagyá*), a befejezetlen vagy folyamatos múlt (pl. *él vala*), a befejezett múlt (pl. *el hittem*); a praeteritum perfectum típusú múlt idő (pl. *meg ijedet volt*, *nem szállót vala le*, *irta volt*; *ment volt*,

elfelejtettem volt), és az úgynevezett vegyülékes múlt idő (pl. *el mentenek, jöttek, voltak*).

Bárczi Géza figyelt fel arra, hogy a Rákóczi halálát elbeszélő, megrázó levélben 39 t-s múlt idővel szemben csak 3 elbeszélő múlt szerepel. „Pedig itt események egymásutánjának, láncolatának előadásáról van szó, ahol a régi mondattan szerint az elbeszélő múlt lett volna a helyén.” (Bárczi 1963, 279) Egyetérttek Bárczi álláspontjával, mely szerint az írók, köztük Mikes is, inkább esztétikai szempontból váltogatják a *várt* és a már ritkábbá vált *vára* típust, hogy elkerüljék a *-t/-tt* múlt idő ismétlődő kattogását.

Megjegyzem, hogy a *mondá, mondta volt, mondta vala* típus ma is élő forma a székelyeknél (Tamási Áron műveiben is megtalálhatóak, de a jelenleg beszélt nyelvben is).

A tudnók *alakváltozat*: a tárgyas ragozás feltételes mód többes szám első személyében – akárcsak a mai erdélyi nyelvhasználatban – Mikesnél is a *-nök/-nök* végződést találjuk, pl. „ha meg vizsgálnok” (I, 40.), „ha nem szeretnök egymást” (I, 34.).

Két mai ikes ige Mikesnél még iktelen: a *folyik foly* alakban, a *megvállik megváll* alakban szerepel nála.

A *tesz, vesz, lesz, hisz* és a *megy* – mint a tiszántúli nyelvjárásokban is (pl. Szabó Pál regényeiben) – a jelen idő egyes szám harmadik személyben *-en* ragot kap (pl. *viszen, fel mégyen*).

Szathmári István rámutat, hogy – akárcsak a Tiszántúlon – a *mond, beszél, áll, száll, elfárad, kezd, becsül* stb. bizonyos ragozott alakjaiban hosszabb, teljesebb tövű formájában kerül elő Mikesnél, ami dallamosabbá, ritmikusabbá teszi a nyelvét (pl. *állana*, „a mellyet urunk után küldöttek” I, 9; *mondotta, beszéleni, szálanom, kezdettem, kellett*). Tamási Áron műveiben hasonló igei formákat találunk, és a mai székely nyelvjárásban is megvannak ezek az alakok.

A *talán* módosítószó *talám* alakja megtartásának örülhetünk, mert e régies szóalak *m*-je jól szemlélteti, hogy mai *talán* szavunk eredetileg a személyragos *találommal* azonos: „talám el is adta” (Mikes 1966, 233) – úgy találom, el is adta. A levél egyik mellékmondata: „amelyet mi nem igen bántuk.” (Mikes 1966, 232) Ma ezt nem tárgyas (*bántuk*), hanem alanyi ragozású igealakokkal (*bántunk*) mondanánk, de Mikes nyelvének egyik érdekes sajátossága, hogy ilyen esetben tárgyas igealakot használ.

3. ÖSSZEGZÉS

Mikes nyelvezetében tagadhatatlanul meghatározó szerepe van a háromszéki nyelvjáráshoz való kötődésnek. Ugyanakkor a XVIII. század utolsó harmadának Benkő Loránd által megvizsgált igen provincialisztikus nyelvhasználatához (Benkő 1960, 486–494) képest ez a nyelv tényleg sokkal kiegyensúlyozottabb, sokkal inkább közelít az úgynevezett központi normához. Valószínűsíthető nyelvi tudatosságára tanulmányomban több példát is felsoroltam.

Mikes – minden bizonnyal kivételes műveltségének és még kivételesebb nyelvérzékének köszönhetően – szülőföldjétől messze szakadva is erősen vagy legalább bizonyos mértékben a norma felé fordul, a táji ízekről, a tájnyelv nyújtotta stílárius lehetőségről azonban nem mond le, hanem valóban irodalmi szintre emeli azokat. Ebben is kell keresnünk Mikes stílusának sokszínűségét, fordulatosságát, természetességét.

A magyar nyelv Mikes tollán „az értelemnek fényes és hajlékony, a fantáziának színes, az érzelemnek finom rezgésű eszköze” lett (Pais Dezső 1953). A könnyedség, a választékosság, a természetesség és az egyszerűség nyelvének olyan erényei, melyekkel őelőtte magyar prózaíró aligha dicsekedhetett.

SZAKIRODALOM

- Bárczi Géza – Ország László és mások (szerk.)
1962 *A magyar nyelv értelmező szótára III–IV.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bárczi Géza
1963 *A magyar nyelv életrajza.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- Benkő Loránd
1960 *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Czuczor Gergely – Fogarasi János (szerk.)
1874 *A magyar nyelv szótára VI.* Budapest, Athenaeum Kiadó.
- Hopp Lajos
1973 *Mikes nyelve és stílusa = Uó. Mikes és világa.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Mikes Kelemen
1966 *Mikes Kelemen összes művei I.* (Szerk.: Hopp Lajos). Budapest, Akadémiai Kiadó.
1974 *Törökországi levelek* (Szerk.: Veress Dániel) Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó.

- Pais Dezső
1953 A magyar irodalmi nyelv. *MTA I. Osztály Közleményei IV.*
- Pásztor Emil
1976 Mikes Törökországi levelei és mai helyesírásuk. *Magyar Nyelvőr.* 100. évf. (1976.) 2. sz.
- Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond (szerk.)
1890 *Magyar nyelvtörténeti szótár.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szathmári István
1991 Mikes és irodalmi nyelvünk. In *Magyar Nyelv*, 1991. 3. sz.
- Szathmári István
1992 Mikes és irodalmi nyelvünk. In Hopp Lajos – Pintér Márta Zsuzsanna – Tüskés Gábor (szerk.): *Irodalom, történelem, folklór.* Debrecen, Ethnica Kiadó.
- Szily Kálmán
1906 Mikes Törökországi levelei nyelvi szempontból. In *Magyar Nyelv*, 1906. október. 8. sz.
- Tüskés Gábor
2015 Mikes-problémák. In Tüskés Gábor – Knapp Éva (szerk.): *A Fortunatustól a Törökországi levelekig.* Budapest, Universitas Könyvkiadó.
- Veress Dániel
1976 *Mikes és a szülőföld. Tanulmányok.* Bukarest, Kriterion Kiadó.
Magyar Etimológiai Szótár. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/> (utolsó letöltés: 2021. 11. 18.)
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/i-i-F266A/ihol-F269A/> (utolsó letöltés: 2021. 11. 18.)
A Pallas Nagy Lexikona. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/f-9118/fardagaly_9364/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ2ZXJkaWdcdTAwZTFseSJ9 (utolsó letöltés: 2021. 11. 18.)

Aranyalma

Vass István

SPORT, TÁRSADALOM, TÖRTÉNELEM¹

„A futball különlegessége részben abból ered, hogy a labda és az emberi fej mérete nagyjából egybeesik.” (Kukorelly Endre)

2021. június 12.

Második napja nézem az európai futballbajnokságot. Két mérkőzés között olvasok vagy éppenséggel teljesíteni próbálom a feleségem adta feladatokat. A kertünket – kb. 10 ár – teleültettük mindenféle zöldséggel, virággal, de a nejem még mindig talál egy fél vagy negyed négyzetméternyi helyet karalábénak, káposztának, na meg virágpalántáknak. A kertben szőlészkedem is, ma például permetezek, mert az okosabb barátaim szerint már megkéstem vele. Bizony az az igazság, hogy a 16 áras bennvalónk rendben tartása rendszeres munkát igényel(ne). Ez már nem hobbikert, itt meg lehet, meg kell izzadni, ha azt akarod, hogy egy-egy vendég vagy a szomszédság paraszti származású része ne mosolyogja meg az ügyetlenkedéseidet. Este 10-től megnézem a Hollandia–Ukrajna vetélkedőt, a hollandusok 3:2 arányban győztek. A labdarúgó-Európa-bajnokság pontosan egy hónapig fog tartani, napi két-három mérkőzéssel. A családban csak engem érdekel, a feleségem addig a másik szobában más műsorokkal gyarapítja általános ismereteit. Nem mindig volt így: az 1970–80-as években egyetlen készülék birtokában ő is nézte – nem feltétlenül kényszerből – a labdarúgást. Emlékszem, az olaszok világszinten fociztak akkor is, de míg én három-négy taliánnak jegyeztem meg a nevét, ő egy társasági beszélgetés során bizonyította sokoldalúságát: hét vagy nyolc olasz játékos nevét sorolta fel. (Igaz, mindez a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom idején volt...) Amúgy többször volt alkalmam tapasztalni, hogy a nők a futballhoz is értenek és még sok más olyasmire, ami eredetileg maszkulin specialitás volt.

¹ Írásom eredetileg naplónak indult 2021 júniusában. Végül a társadalom és sporttörténet több más területéről is születtek gondolataim.

Darvasi László kortárs író egyik novellahőse mondja: „Aki valaha is tanulmányozta az idevágó svéd, albán vagy ciprusi szakirodalmat, tudnia kell, hogy az édesanyák bármire képesek azért, hogy a fiukból ne legyen labdarúgó. A világ édesanyái úgy tartják, hogy a labdarúgás primitív sportág, a labdarúgók faragatlan emberek.”²

A modern labdarúgás sok változtatást hozott a szabályok terén. Csak egy párat említsek meg: a játékosnak a 19. századig nem szabadott a labdát érintenie, ha az a levegőben van; vagy: lesen van a játékos, mikor a labda elé kerül, mondták egykor. A 11-es büntetőt csak 1891-ben vezették be; később hálával szerelték fel a kaput. Eleinte 9 támadó játékos mellett egy hátvéd (!) és egy kapus állt. Olvastam valahol az interneten, hogy a futball legősibb formája már a kínai forrásokban is szerepel. Kr. e. 2000 körül a gyalogos katonák kiképzését, gyorsaságuk, ügyességük és találékonyságuk fejlesztését szolgálta. A 14. században Angliában és Franciaországban is betiltották (1314-ben, ill. 1320-ban) a játékot durvasága miatt, büntetésként pedig börtönnel fenyegették a futballozókat.³

A mai szurkoló meghökkenne a labdarúgás középkori olaszországi változatától is. Firenzében egy-egy csapat 27 főből állt. Egyedül csak a kapus vehette kezébe a labdát, a többiek rúghatták vagy ököllel üthették. A sátrak mellett zenekarok is voltak, zeneszó mellett zajlott a mérkőzés. (Ez volt ám az igazi szórakozás!!!)

De hazai vizekre evezve: egykoron kisvárosunk, Székelykeresztúr aranyifjúsága egy izgalmas mérkőzésre invitálta a futballrajongókat. A plakátok szerint egy afrikai csapatot hívtak meg barátságos mérkőzésre. A kijelölt órában valóban megjelent a két csapat, a 11 sötét bőrű játékos is. A cirkusz akkor kezdődött, amikor a szurkolók felismerni vélték egyik-másik fekete ábrázatú játékost, menet közben ugyanis lekopott a lábukra-arcukra kent festék...

Egy másik incidens sem vet jó fényt városunk labdarúgóinak a magatartására: idegenben játszottunk, és az egyik hátvédünk csúnyán lerúgta az ellenfél csatárát. A közönség füttykoncertje következett, mire a hibázó játékosunk letaszította térdig a gatyáját és megmutatta nekik

2 Darvasi László: *A titokzatos világválogatott*. Budapest, 2006, Magvető.

3 Ld. bővebben: *A labdarúgás története*. www.sulinet.hu, 2014/07/11., <https://hirmagazin.sulinet.hu/hu/civilizacio/a-labdarugas-tortenete>. (Utolsó letöltés: 2022. 01. 27.)

a hátsóját. A játék félbeszakadt, mert a szurkolók beözönlöttek a pályára, és nagy volt a valószínűsége annak, hogy lincselés következik. A mieink, élen az edzővel, bemenekültek az autóbuszukba, és meg sem álltak hazáig.

Mára a futball közismerten igazi iparággá nőtte ki magát. A világ számos labdarúgójáért elképesztő összegeket fizetnek ki a klubok. Például Cristiano Ronaldót (aki jelenleg már – ismét – a Manchester Unitedben rúgja a bőrt) 2018-ban a Juventus 100 millió euróért vásárolta meg a Real Madridtól. Leo Messi (aki most már a PSG-nél focizik), 2017-ben 555 millió eurós szerződést kötött az FC Barcelona klubbal (4 évre). Ez minden idők legmagasabb fizetése, amelyet sportoló kapott, nem csoda, ha egy Messiről szóló újságcikknek azt a sokatmondó címet adták, hogy: „Messi csödbe viszi a Barcelonát!”

Orbán Viktornak a sportról alkotott gondolatait sokan osztják: „A pénz a sport ellensége is lehet. A teljesítményt meg kell fizetni, de a pénz bizonyos határ fölött a sport ellenségévé válhat. Több sportág már át is lépte ezt a határt. A focivilág ma egyre inkább ilyen.”⁴

A magyar futball közelmúltbeli teljesítményéről az író Kukorelly Endrének lesújtó véleménye van: „Hogy egészen őszinte legyek, több ízben megbeszéltem magammal, márpedig ezt nem nézem (a magyarjainkat focizni ugyanis), aztán meg ott ülök mégis és izgulok... Állandóan kikapnak a fiúk, szóval elég.”⁵

Darvasi László említett novellahősének sincs a legjobb véleménye a futballról: Ha lehetett volna választani, a XIX. században élt volna inkább, amikor a búzaórlásban a magyarok voltak a legjobbak a világon, és tengerük is volt, és Mikszáth Kálmán haza adhatta a szülőknek ifjú feleségét, hogy majd akkor viszi el újra, ha lesz tisztességes honoráriuma.

A futballrajongók (de nem csak ők) könnyen észrevehették, hogy az európai labdarúgásban mind nagyobb hangsúlyt kapnak a színes bőrű sportolók, akik gyakorta a jobb megélhetésért hagyják ott hazájukat. Lukaku, a belgák kongói származású sztárja a gyermekkoráról mesélve példákkal szemléltette, hogy ők milyen szegénységben éltek. Egyszer

4 Orbán: *A pénz egy határ felett a sport ellenségévé válhat*. www.444.hu, 2020 december 31., <https://444.hu/2020/12/31/orban-a-penz-egy-hatar-felett-a-sport-ellensegeve-valhat> (Utolsó letöltés: 2021. 12. 14.)

5 Fodor Péter: *Térfélcseré*. Budapest, 2009, Kijárat Kiadó.

rajtakapta anyját, hogy a tejet vizezi, így tartott ki a vásárolt tejmennység a hét végéig...

*

2021. június 18.

Valljuk be férfiasan, hogy az EB-nek köszönhetően egy hónapon át éjfélig vagyunk fent, a tv-készülékek előtt. Azzal a bizonytalansággal kelünk-fekszünk, hogy vajon ki lesz az új Európa-bajnok: Anglia, Franciaország, Olaszország, a spanyolok, a németek vagy egy kevésbé esélyes náció. Ezt még nem tudhatjuk, de a világ pillanatnyilag legjobb játékosát ismerjük. Egy alkalommal a kisunokám matektanára azzal indította a tanórát, hogy rákérdezett a gyerekekre, kiket tartanak a világ 3 legjobb focistájának. A vitába az egész osztály örömmel kapcsolódott be, jobbnak tűnt ugyanis erről beszélni, mint a mértani bizonyításokról. A fiúk Messit, Ronaldót, Lewandowskit, Neymart és még ki tudja, kiket jelöltek meg. Tévedés, mondta a tanár, a három legjobb: Messi, Messi és harmadszor is Messi.

A sport, úgy tűnik, más tanórán is vitatéma lehet. Hat évtizeddel ezelőtt, mikor jómagam is a középiskola padjait koptattam, minden hétfőn, magyarórán a szombati futballmérkőzést elemeztük. A tanár ugyanis szívéen viselte a helyi csapat sorsát, és egy-egy mérkőzés után előadta utólagos ötleteit: mit kellett volna tennie Holdasnak, az egyik hátvédnek, hogy Villám (ragadványnév, a lustaságára utal) időben labdához jusson, hogy egyenlítsünk, ne kapjunk ki újból. (Egy másik sztori: megtörtént, hogy a Keresztúr ellenében játszó idegen csapatnak kedvezett a bíró. A felháborodott helyi szurkolók berontottak a pályára, a bíró letérdelve esküt tett, hogy többé nem vesz sípot a szájába. A mérkőzés ezzel idő előtt véget ért.)

Visszatérve a hétfői magyarórákra: tanárunk felrajzolta a táblára a különböző helyzeteket, majd nyilak sokaságával jelölte meg a labda útját. A tanulóifjúság is véleményt mondhatott, és így általában a kicsengetés vetett véget a heves vitáknak. Ezek voltak akkor a legkellemesebb óráink.

*

2021. június 20.

Az EB-nek meg a kánikulának köszönhetően a sörfogyasztás most, júniusban a csúcokat döngeti (az asszonyok nem kis bosszúságára). A tévé képernyői is igazolják, hogy a Bukarestben megvívott csaták idején a vendégszurkolók jóvoltából egy-két nap alatt megdőlt a havi átlagfogyasztás sörből. Különben az egyiptológusok azt is tudni vélik, hogy a háromezer évvel ezelőtti piramisépítések is nagyban segítették a sörivás elterjedését. A nagy hőség ellensúlyozására a munkások napi négy liter sört kaptak munkaadóiktól. (Ettől akár éneklő jókedvük is támadhatott volna). Lehetett ott pisilés!

Az újkor sörivó bajnokainak, úgy gondolom, a cseheket meg a németeket nevezhetjük ki, ez utóbbiak igazi ünnepeket tartanak, tartottak, beleértve a hitleri időket is. Egész más a helyzet a muszlim országokban. Ők jobban tudják, mint mi, hogy az étletlenül való szüzség ital kizárólag a víz. Ezekben az országokban nincs érdemi sörfogyasztás sem. Egy indiai indonéz vagy egy maláj együttesen sem fogyaszt el egy évben annyi sört, mint amennyit mi egy jó focimeccs egyetlen félideje alatt.⁶

Egy kis kitérő: városunkban az egykori május elsejei majálisok a Sós-kúton zajlottak. A szokásos menühöz hozzátartozott a két koma, két barát által vásárolt ládányi sör is, amit déltől estig elfogyasztottak. Ez 10-12 üveg sör per koponya. Közben elénekelik a repertoárjuk összes nótáját. Nem tudom, az életemet hol rontottam én el – kezdi az egyik koma, mire a másik, mert magára is érvényesnek tartotta ezt a gondolatot, bekapcsolódott a nótázásba. A következő percek már arról szólnak, hogy a kecskebéka fölmászott a fűzfára. Aztán kiderül, hogy a két jóbarát ízlése azonos a nőket illetően is, hiszen előnyben részesítik a telt idomúakat, azokkal szemben, akik olyanok, mint valami szőlőbeli száraz karó. Eszükbe jut az is, hogy milyen csodálatos, más volt a legényélet, amikor kiálltál a kapuba, egyet-kettőt kurjantottál, s a lányok mindjárt tudták, hogy kivel van dolguk. Aztán kedvük kerekedik egy kirándulásra Rozival, és becsszóra ígérnek a lánynak, hogy unatkozni nem fognak. Következik egy rövid szünet, ezalatt bevágnak 4-5 miccset,

6 Ld. bővebben: *A sör, a disznóhús, a muszlimok és Európa*. www.kotoszo.hu, 2016. 03. 22., https://kotoszo.blog.hu/2016/03/22/a_sor_a_disznohus_a_muszlimok_es_europa (Utolsó letöltés: 2022. 01. 28.)

majd az asszonyok próbálják meggyőzni az öregfiúkat, hogy haza kéne menni, mert esteledik. Több sem kell ötletből, a két férfi arca felragyog, és egy újabb üveg sört már úgy nyitnak fel, hogy rázendítenek újabb kedvencükre: Esteledik a faluban, haza kéne menni...

A sportnak semmi köze a politikához, a politikának a sporthoz. Ez volt az a tétel, amit hangosan és látványosan megcáfolnak a tények. Például: a müncheni polgármester kezdeményezte, hogy a magyar melegellenes törvény ellen tiltakozva fessék szívérványszínűre a német–magyar meccs idejére az arénát. Az UEFA ezt az ötletet elkaszált, azonban több német stadion és klub vezetése is fittyet hányt a tilalomra és szívérvány színekben virított. (Június 10-én, az EB előestéjén engedték tovább a magyar Parlamentben azt a módosító javaslatot, amely korlátozná a nemváltoztatás vagy homoszexualitás megjelenítését és népszerűsítését.)

*

2021. július 25.

A júliusban induló tokiói olimpiát, mint ismeretes, nem fújták le. De miért? Ennek több oka van, egyesek politikai jellegűek. Japán 15,4 milliárd dollár értékű befektetést dobna ki az ablakon, írja a sajtó. A huszadik században a sport népszerűségénél és elterjedésénél fogva sok esetben a politikai vezetők eszközévé vált. Az 1936-os berlini olimpián az amerikai Jesse Owens négy számban is aranyérmet nyert, amely egymaga zúzta szét Hitler árjamítoszatát. Az olimpia után otthon, az Amerikai Egyesült Államokban a színes bőrű sportolónak nem a megfelelő fogadtatásban volt része. Ő panaszolta el: „Én még mindig nem utazhatok a busz első felében. Ahogy Hitler sem hívott magához, hogy kezet fogjon velem, úgy a Fehér Ház elnöke sem hívott meg a kézfogásra.” (Az 1936-os németországi olimpiával Hitlernek a célja a leendő német birodalom és a náci ideológia hatalmasságának és felsőbbrendűségének reprezentálása volt. Zsidókat még a nézőtérre sem akartak beengedni.)⁷

Muhammad Ali háromszoros ökölvívó világbajnok az 1960-as római olimpián félnehézsúlyban aranyérmes lett. Szülővárosába hazatérve

⁷ Jesse Owens és a berlini olimpia. index.hu., 2016. aug. 03. (Utolsó letöltés 2021. 11. 08.)

azt tapasztalta, hogy a faji megkülönböztetés miatt alig vettek tudomást olimpiai címéről, ezért felháborodásában az Ohio folyóba dobta aranyérmét. 1967-ben Ali katonai behívót kapott, a vietnámi háborúban kellett volna harcolnia. Megtagadta a katonai szolgálatot, amiért 5 éves börtönbüntetésre és 10 ezer dolláros pénzbüntetésre ítélték. A New-York-i bizottság bevonta bokszenvedélyét, a Bokszzvilágszövetség pedig megfosztotta bajnoki címétől. Tudni kell róla, hogy nemcsak nehézsúlyú ökölvívó volt, hanem polgárjogi harcos és ENSZ békenagykövet is.⁸

Magyar példával illusztrálva a gondolatot: Hajós Alfréd neve sokak számára ismerősként hangzik. Építészmérnök, gyorsúszó, labdarúgó, labdarúgó-játékvezető, újságíró, a magyar labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya, az első magyar olimpiai bajnok. Az 1896. évi nyári olimpiai játékokon – az első újkori olimpián – Athénban a 13 fokos tengervízben megrendezett versenyen megnyerte mind a 100 méteres, mind az 1200 méteres gyorsúszó számot. Sportsikereinek köszönhetően a zsidótörvények hatálya alól kezdetben mentességet élvezett. A nyilasuralom idején viszont már bujkálnia kellett.⁹

Hadas Miklós és Karády Viktor tanulmányában¹⁰ olvasható az az anekdota, mely szerint 1949-ben egy hétfői reggelen Rákosi Mátyás megkérdezi titkárától, mennyi volt a tegnapi Vasas-Fradi meccs eredménye. A titkár, szerencsétlenségére, azt válaszolja, hogy nem tudja, mivel a hétfvégen sokkal fontosabb politikai kérdésekkel volt elfoglalva. Erre Sztálin legjobb tanítványa (Rákosi) imígyen oktatja ki: a sport igenis fontos politikai kérdés, különösen, ha egy „baloldali” és egy „jobboldali” futballcsapat találkozájáról van szó.

A moszkvai 1980-as olimpián köztudottan nem vettek részt a nyugati államok, aztán 1984-ben Moszkva erre úgy válaszolt, hogy bojkottálta a Los Angeles-i játékokat. Románia egyedül döntött úgy a szocialista tábor országai közül, hogy a Kreml döntésétől eltérően kiküldi sportolóit Amerikába. Nyilván ez a Nyugat szimpátiáját váltotta ki Románia iránt. A román politikai vezetés azonban kettős játékot űzött. „A Kárpátok géniusza” megtiltotta a román olimpiai sikerek közlését a sajtóban. Amúgy egyetlen újságcikk sem említette meg, hogy milyen

8 Ld. bővebben: *Muhammad Ali*. www.wikipedia.hu/wiki/Muhammad_Ali (Utolsó letöltés: 2022. 01. 28.)

9 Pecsők László: *Hajós Alfréd, az olimpián túl*. Budapest Főváros Levéltára.

10 Futball és társadalmi identitás. *Replika*, 17–18. 1995. 87–149. p.

kedvező fogadtatásban volt része a román sportolóknak Amerikában. A nyugati híradások szerint a román sportdelegációt a százezres tömeg felállva fogadta a stadionban, 10 000 amerikai énekelte a román himnuszt, a Trei culori-t a román kajakosok győzelmekor, és hasonló számú résztvevő tapsolt a román női tornacsapat győzelmének. És megáll az ész: a bukaresti propaganda azt hangsúlyozta, a hús román érem természetes következménye volt annak, hogy az ország élén Nicolae Ceaușescu áll. A következő évben, 1985-ben a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke, Antonio Samaranch látogatott el Romániába, és Ceaușescunak a legmagasabb olimpiai kitüntetést, az olimpiai aranyérmét nyújtotta át.

Egy hasonló, szinte hihetetlennek tűnő példa az 1986-os Európai-kupa Bajnokság: a bukaresti Steaua nagy győzelme Sevilában a Barcelonával szemben. A román kommentátor utólag a következőket nyilatkozta: „Am ajuns în dimineața meciului (!) la Sevilla. Fără bani, fără cazare. Cu sandvișuri în pungă. Mi se spusese de la București că atunci când camerele televiziunilor îl vor arăta pe regele Spaniei, Joan Carlos, să nu pomenesc nimic despre el.”¹¹ (A mérkőzés napján érkezünk Sevilába. Pénz és szállás nélkül. A tasakjainkban szendvics. Bukarestben meghagyták, hogy amikor a tv-kamerák a spanyol királyt mutatják, ne említsek semmit se róla.) Amúgy ennek a mérkőzésnek a román bemondója nem Cristian Țopescu, az elismert román tudósító volt, mert kegyvesztett lett, miután felvetette egy beszélgetésen a külföldi transzferek liberalizálásának gondolatát a román labdarúgók számára.

A *Krónika* című napilap jóvoltából egy kis ízelítőt kaphatunk az 1952-ben megrendezett helsinki olimpiáról. Az interjúalany, Uray Zoltán közel 70 évvel ezelőtt vett részt a nyári olimpián, a román törcsapat tagjaként. „Akkoriban – mondja az egykori sportoló – nem voltunk túlságosan jó viszonyban a nyugati államokkal, és a Szovjetunió delegációja kijelentette, hogy ők a nyugati táborba nem mennek, csináljanak a szervezők egy külön tábort a szocialista országok sportolóinak. A nyugatiak olimpiai táborát nem is láttuk.” Az egykori versenyző elmondása szerint egyáltalán nem volt megengedve a más nemzetekkel való ismerkedés. „Minden 4 ember mellé ki volt rendelve

egy szekus tiszt. Mellettünk laktak a magyar csapat tagjai, de nekünk nem volt szabad szóba állnunk a vívóikkal.”¹²

Még egy példa a politika és sport összefonódására: a Steaua rendszerváltás előtti nagyembere Ceaușescu nagyobbik fia volt. Valentin utólagos megítélése igen megosztja a sport rajongóit, a tények azonban tények maradnak. Az 1988-as Kupa-vetélkedők döntőjén a Steaua ellenfele a Dinamo volt. Köztudott, hogy ez utóbbi a Belügyminiszterium, a rendőrség és a Securitate csapata volt, támogatói nem kis hatalmú tábornokok. A mérkőzésen a bírói brigád nem adott meg egy Steaua által rúgott gólt (az utolsó percben), Valentin lehívta a Steaua játékosait a pályáról, a bírók pedig átadták a kupát a Mircea Lucescu által vezetett Dinamónak. Másnap az országos szövetség úgy döntött, hogy mégiscsak érvényes volt a Steaua gólja, a kupát elvették a Dinamótól és átadták a Steauának. Ilyen eset sem fordult elő korábban a világtörténelemben! Nem csoda, hogy a Steaua 1986–89 között 104 olyan bajnoki meccset vívott, hogy egyszer sem veszített. Ha szükség volt rá, a mérkőzéseket meghosszabbították mindaddig, amíg a Steaua átvette a vezetést. 1988 szeptemberében Nagyváradon a katonacsapat az FC Bihor ellen játszott, és a Steaua 3 : 2-re győzött a 98. percben rúgott góllal!¹³

A Ceaușescu éra nagy húzása volt az is, amikor Ceaușescu szülőfalujának 18 : 0-ás eredményre volt szüksége a döntő mérkőzésen ahhoz, hogy bejusson a B ligába. Hogy, hogy nem, de sikerült nekik! Scornicești lakossága különben sosem haladta meg a 15 000-t, de egy 25 000 férőhelyes új stadionnal büszkélkedhetett. (A rendszerváltás után a scornicești-i csapatot megszüntették.)

Ceaușescu „értékes útmutatásai” a sportéletet is megcélozták. Miután a Steaua a már említett Európa-kupát elhódította, itthon a főtitkár elvtárs fogadta a csapatot, és azt tanácsolta nekik, hogy még többet eddzenek, hogy egy következő megmérettetésen ne büntetőrúgásokkal kelljen eldönteni a győztest...

A politikusok egy része maga is űzte (űzi) egyik-másik sportágat, általában amatőr szinten. Egy Zod nevű orosz tábornok írta Kádár Jánosról: „Nyugodtan kijelenthető, Kádár amatőr sakkozó volt, nem

12 Nánó Csaba: Helsinki olimpiai falu egy szigeten. *Krónika*, 2021. aug. 01.

13 Ld. bővebben: *Gazeta sporturilor*, 2013. 02. 17. „Dezvăluire după 25 de ani”.

több. Ám nem is kellett hogy több legyen. Karrierjét a politikában csinálta meg. Persze, el lehet játszani a gondolattal, hogy mi lett volna, ha mégis inkább a sakk felé fordul, megszerzi a nemzetközi mester címet és nem politizál. El lehet játszani, de mit érnének vele.” Ugyanebben a cikkben Portisch Lajos nagymester is összefoglalja emlékeit: „Kádár partnere Karpov nagymester volt, az enyém Pavlov szovjet nagykövet. Két parti döntetlennel végződött, a harmadikat a Karpov–Kádár páros nyerte meg. Karpov akkor még nem játszott nálam jobban, de Kádár jobban játszott, mint Pavlov.”¹⁴

(Bernath Aurél írja Kádárról, hogy a 30-as években sikeresen szerepelt egy kezdők számára rendezett versenyen és jutalmul Engels: *Anti Dühring* című könyvét kapta. Emlékezései szerint ez az olvasmány alapvetően meghatározta gondolkodásmódját.)

Nicolae Ceaușecuról ebben a témában megemlítik, hogy egyik kedvenc sportága a röplabda volt, amit amatőr szinten űzött a snagovi villájában. Gondolom, nem rosszindulatú túlzás, hogy gyakran hagyták, hogy az ő csapata győzzön, vagy pl. elnézték neki, ha a labda eléréséhez belekapaszzkodott a hálóba. (Ceaușescu egyik felmenője Néró császár is lehetne: a római kor elején a császárok még megtúrták az olimpiai játékokat. Néró pl. személyesen vett részt olimpiai játékokon és fogataival, versmondásaival győzött is. De a biztonság kedvéért mindenki másnak megtiltotta a benevezést. Ha úgy tetszik, a sport már akkor a politika eszközévé vált.) Megjegyzendő, hogy a mi scornicești-i főtitkárunk fő szenvedélye a vadászat volt. Hatalmas fegyvergyűjteménnyel rendelkezett, a legtöbbet ajándékként kapta országvezetők romániai látogatása alkalmával. Az ajándékozók között említhetjük II. Erzsébetet, Nagy-Britannia királynéját, vagy Brezsnyevet, a Szovjetunió elnökét is. Az egykori II. Károly román király arany díszítésű puskája (1933-ban gyártották) is Ceaușescu tulajdonába került, majd a kommunista éra végeztével egy árverésen 32 000 euróért kelt el.¹⁵

Az internet jóvoltából a nagyhatalmú orosz elnök, Vladimir Putyin sportok iránti rajongásáról is sok érdekességet olvashatunk. Egy

14 Éljen május elseje! www.sakkozmindennap.blog.hu, 2015.május 01., https://sakkozmindennap.blog.hu/2015/05/01/eljen_majus_elseje_689 (Utolsó letöltés 2022. 01. 27.)

15 Arma de vânătoare a lui Nicolae Ceaușescu, scoasă la licitație. www.ziarulincomod.ro, 2017.07.04. <https://www.ziarulincomod.ro/arma-de-vanatoare-a-lui-nicolae-ceausescu-scoasa-la-licitatie> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 29.)

terjedelmesebb írás sokatmondó címe: „Putyin legyőzhetetlen, mindenkit földhöz vág”.¹⁶ A cikk első megállapítása az, hogy Putyin reneszánsz ember, a világon mindenhez ért. Valószínűleg csak szerénységén múlik, hogy a téli és a nyári olimpiák minden férfi versenyszámában nem ő képviseli egy személyben Oroszországot. Önéletrajza szerint már 11 éves korától dzsúdózik. Dzsúdóimádata magas pozíciókat hozott neki: a nemzetközi szövetség tiszteletbeli elnökévé választotta. Karatében is kipróbálta magát: a fekete övig jutott, aztán 8 dannel is megajándékozták. „Vén fejfel – gúnyolódik a cikkíró – az orosz elnök hokizni is megtanult”. Medvegyev volt miniszterelnökkel rendszeresen tollaslabdázottak. Hogy Oroszországba Forma-1-es futam került, az Putyinon is múlt. 2010-ben egy F1-es kocsiba is beült, és 240-es tempóra gyorsított a bemutatón.

Egy másik „jófiú”, Észak-Korea jelenlegi diktátora a sportot is egyedi módon űzi. A nagyvilág nyilván nem sokat tud róla, de azt pl. tudni véli, hogy gyermekkorában szeretett kosárlabdázni és rollerezni. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy 13-14 éves korától dohányzik (ez ugye nem feltétlenül egészséges életmódra utal.) De az alattvalói úgy tudják, hogy 3 évesen már tudott autót vezetni, ezt ott forradalmi tettként (?) könyvelik el. Mostanság sél és kosárlabdázik.

A koronavírus-járvány miatt a Koreai NDK sportolói nem vettek részt a nyári tokiói olimpián. A visszalépés a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) reményeit is lelohasztotta, a déli szomszéd ugyanis abban bízott, hogy közös csapat indításával újrakezdődhetnek a béketárgyalások. A 2018-as téli játékokon történt közeledés: Kim Dzsongun a hűgát küldte Dél-Koreába, a két delegáció egy zászló alatt vonult a megnyitón, és közös női jégkorongcsapatot indított.

Politikusok és a sport kapcsolatáról példálózva nem hagyható ki Fidel Castro neve sem. Több mint négy évtizedig volt Kuba első számú vezetője, és azt vallotta, hogy a sportnak köszönheti harci szellemét. Úszott, atlétizált, baseballozott, kosárlabdázott, stb. Amúgy egy horgászvetélkedőn Hemingway társaságában szórakozott, Maradona, a világsztár pedig gyakori vendége volt. Castro állítólag a baseball-karrier is választhatta volna, ha nem úgy alakul, hogy forradalmi útra lép.

16 Fehér János: Putyin legyőzhetetlen, mindenkit földhöz vág. www.index.hu, 2015.02.17. (Utolsó letöltés: 2021. 08. 02.)

Egy mítosz szerint annyira tehetséges dobó volt (baseball), hogy majdnem leigazolta a Washington Senators profi csapata.

A sporthoz is kötődő politikusok listáján megemlíthető a véreskező ugandai diktátor, Idi Amin könnyűsúlyú bokszbajnok is, de az amerikai tengerészgyalogosok által likvidált terrorvezér, Oszama bin Laden állítólag a röplabdáért élt-halt.

„Mens sana in corpore sano” – hirdette egykori iskolám tornatermének ajtója fölött a közismert latin szöveg. Ennek kapcsán hadd említsük meg, hogy az 1980-as években mit ír Bálint Tibor a *Nyargaló ihlet* című kötetében: „Az irodalomnak semmi köze a sporthoz.” Az író még azt is tagadja, hogy ép testben mindig ép lélek lakozik, s az alapvető nagy hazugságok közé sorolja ezt az állítást. „Csak rá kell pillantanunk az irodalomtörténetre, s mindjárt láthatjuk, hogy sokszor mily szánandó, törekeny, beteg test hordozta és szolgálta a legtündöklőbb lelkeket. Arany Jánost gyenge szeme alkalmatlanná tette a mezei munkára, amiatt kellett taníttatnia szegény szüleinek, s betegsége kényszerére lett költő. Beszélhetnénk Heine matrac-sírjáról, Proust ágyhoz és szobához kötöttségéről, Dosztojevszkij epileptikus rohamairól s a vak Miltonról, aki lányainak tollba mondta az *Elveszett paradicsomot*. S beszélhetnénk a legköltőibb betegségről is, ahogy Szerb Antal nevezi a tüdőbajt, melynek lázában írta legszebb verseit Kisfaludy Károly, Reviczky Gyula, Tóth Árpád s annyian mások...” (*Sportszellem és irodalom*, 34. o.)

Egy pár évtizeddel később Esterházy Péter az *Utazás a tizenhatos mélyére* című könyvét így indítja: „Futballozni mindenki futballozott, az is, aki nem, ez a futball sine qua nonja, de nem mindenki futballista. Szerintem – írja egy kicsit tovább – az ún. életben sem kell állandóan nyerni. De a futballpályán igen. Aki ott nem akar nyerni, az nem tiszteli a játékot. Az élet pedig megnyerhetetlen.” Utolsó könyvében (*Hasnyálmirigynapló*) többször is leírja, hogy a napjait Barcelona-meccs nézésével zárja. Még csak egy idézet Esterházytól: „Amúgy ősi futballista családból származom. Ha a Habsburgok alatt még nem is, elképzelem miniszterelnök nagyapámat, ahogy elviharzik a szélen, háromszögél, Ferenc József császárral, majd a kifutó II. Vilmos fölött a hálóba emel, a gonosz Clemanceau persze lest ítél, lefújja az egész világháborút és megkötik a rémes Párizs melletti békediktátumokat... én és minden

testvérem is futballoztunk, nem csak úgy szórakozásból a ház előtt vagy a réten, hanem rendszeren, csapatban, egyesületben.”¹⁷

*

2021. augusztus 24.

Foci-Eb, olimpia immár lejárt, a sport azonban folyamatosan jelen van az életünkben.

Rendkívüli szerepe a társadalomban vitathatatlan. Kijelenthető, hogy a sport általi globalizáció szemtanúi vagyunk. Egy eléggé újkeletű sportág, a gombfoci megszállottja mondja: ami a nőnek a gyerek, nekem az a gombfoci. (Érdemesnek tartom egy kicsit elidőzni ennél a sportágnál, amit egykor a magyar szakszövetség elnöke, Horváth Imre hungarikumnak nevezett. Amúgy a gombfoci hivatalos neve: szektorlabda. Alighanem a férfiak nagy többsége játszott már. Itt nincs korhatár, egy ügyes gyermek is lekörözhet egy felnőttet, és nincs protekció, a vezérigazgatónak is ki kell szednie a labdát a kapuból, ha gólt kapott. Marosvásárhely és Kolozsvár az erdélyi gombfocizás két nagy fellegvára. A vásárhelyi profik listáján színészek, orvosok, atléták, rádiós riporterek, egy lelkész, két tanár, egy zeneszerző, mérnökök, egy fogtechnikus, RMDSZ-es tisztségviselők is rajta vannak. Ma nosztalgia-bajnokságokat szerveznek, sörözéssel egybekötve).

*

Lássunk zárásként pár írói véleményt a sportról, a futballról: Sir Walter Scott mondja, hogy „a fiúk le kell vetkőzzenek függetlenül az időjárástól, és ha netán leestél, tudjad, hogy az életben vannak ennél rosszabb dolgok is. Az élet különben olyan, mint egy futballmeccs”.¹⁸

Ugyanebben a cikkben George Orwell is idézik, az *1984* című regény szerzőjét: „a futballnak semmi köze a fair play-hez. A gyűlölethez, a féltékenységhöz, az irigységhez, az erőszakhoz kötődik”.

Oscar Wilde dramaturg írja a rugbyról, hogy barbároknak való játék, amit úriemberek játszanak, a futball pedig uraknak kitalált játék, amit viszont barbárok játszanak.

17 Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére*. Budapest, 2006, Magvető Kiadó.

18 Ld. bővebben: „Zece scriitori, fani ai fotbalului”. www.adevarul.ro, 19. aug. 2012. (Utolsó letöltés: 2021. 08. 21.)

Hemingway több sportot űzött: vízilabdázott, bokszolt, amerikai futballozott, atletizált, horgászott, vadászott. Boksztehetségét többre tartotta írásművészeténél: „A boksz minden, az írás semmi.”¹⁹ Darnon Joung írja a ma emberéről: „Többször ér cipónk talpa a fék-, illetve a gázpedálhoz, mint a járda kövéhez.” A francia író és filozófus, Albert Camus az egyedüli olyan labdarúgó, aki irodalmi Nobel-díjas. Kétségtelen, hogy az utóbbi évtizedekben bekövetkezett, életmódban tapasztalható változásokat jól mutatják a szabadidő szerkezetében és felhasználásában végbement módosulások. A kutatások arra engednek következtetni, hogy a sport mint szabadidős tevékenység, háttérbe szorult. Miközben a technikai fejlődés nyomán az emberek szabadideje nőtt, sok esetben egysíkúvá vált. Többet tévézünk, internetezünk, a fiatalok nagy részének kedvenc időtöltése az okostelefonhoz kapcsolódik, stb. Ennek persze egészségügyi vetületei is vannak. Elhízó társadalmunkra a mozgáshiány jellemző. A mai túlsúlyos gyerekek nagy valószínűséggel túlsúlyos felnőttek lesznek. Mozgással, sporttal mindez megelőzhető lenne. Számos teóriát dolgoztak ki arról, hogy milyen célból kezdett el sportolni az emberiség. Az energiafelesleg-elmélet szerint az ókor emberének lehetett először szabadideje, vagyis olyan része a hétköznapijainak, amit nem kellett munkával töltenie. Egy másik álláspont, a játékelmélet szerint az emberben – mint a legfejlettebb emlősök legtöbbszörében – eleve ott rejlik a játékoság és a versengés szeretete. Az ókori olimpiák fontos hozadéka az volt, hogy a játékok idejére szüneteltek a görög városállamok közötti harcok. De jó lenne, ha ez mai világunkra is érvényes lenne!

19 Iván Viktória: *Örökké a nők körül*. www.lafemme.hu, 2012 május, http://www.lafemme.hu/kultura/185_orokke_a_nok_korul (Utolsó letöltés: 2022. 01. 27.)

Bartos Jenő

A VIZUÁLIS MŰVÉSZETRŐL,
MÁSKÉPPEN

A művészet a *homo sapiens* jellemzője, tényező, ami a történelem kezdetétől elkísért minden kultúrát. A jelen szövegben úgy elemezzük a művészetet, mint egy megismerési lehetőséget, ami olyan dolgokat láttat, amit más megismerési formák így nem tudnak bemutatni.

A művészet szubjektív módon tükrözi a valóságot, sajátos kommunikációs formákban. A művészet és a metafizika külön szakterületek, mégis a két fogalmat itt együtt elemezzük, ugyanis létezik olyan közös nevező, ami összeköti őket.

A művészet az esztétikai szépség és az emberi ideálok kutatásának szakterülete, olyan diszciplína, ami a „láthatatlant láthatóvá teszi”. A vizuális művészetek csoportjából a *képzőművészet*¹ szubjektív módon láttatja a formák világát, élve a fantázia és az alkotói szabadság adta lehetőségekkel. A képzőművészet célja nem a természet szépségeinek imitatív tükrözése, hanem azoknak a dolgoknak a bemutatása, ami az embernek a természethez való viszonyát kutatja, racionális és intuitív módszerek, realista, szürrealista, absztrakt és más látásmódok segítségével.

A jelen fejezetben a művészet látszólagosan rendellenes jelenségeit elemezzük, néhány szenzoriális és racionális természetű tulajdonságát, ami összekötheti a művészet és a metafizika különleges területeit. Mert a (képző)művészet egyrészt tükrözi belső és külső világunkat, rámutat az anyagi és szellemi tényezők egyensúlyának a szükségszerűségére, az ideálok követése és a harmonikus állapotok fontosságára. Másrészt a képzőművészet olyan szakterület, ami jellegzetesen és egyedi módon tükrözi a természetet, és amit az alábbi megnyilvánulások alapján is lehet jellemezni:

1. Az első észrevétel a művészi látásmód (vízió) időtartamához kötődik, amit a korok, az időszakok rövidülése jellemez. A művészet-

1 A képzőművészet a vizuális művészet legfontosabb képviselője.

történelem folyamán, az őskorban, a paleolitikumban a művészi látásmód több évezredig, az ókorban néhány ezer évig, a középkorban egy évezredig tartott. Később a reneszánsz sok változást hozott, mert a tudományos látásmód lett az uralkodó nézet, ugyanakkor az időszakok nagyon lerövidültek (a jelenkorban egy stílus/irányzat csak néhány évtizedig tart).

2. A következő észrevétel a különböző irányzatok evolúcióját, alakulását jelzi. Ami szerint a stílusok kibontakozása egyetemes, ugyanis az eszmék „megérése” után a stílus önálló, egyedi formát kap, amit *archaikus* vagy *korai* periódusnak is neveznek.

A következő időszak az eszmék tisztulását jelenti, érettségi állapot, amit *klasszikus* kornak hívnak. Ezt követi egy olyan fázis, amikor a stílus „túlnövi önmagát”, az ismétlések korszaka ez, amit egy adott *manierizmus* jellemez. Ez után a fázis után a stílus átalakul egy ún. „neo” stílussá, vagy megszűnik, bevonulva a képzőművészet mozgalmas történelmébe.

3. a) Az esztétikai kategóriák dinamikája. A következőben az esztétikai kategóriák mozgékonyosságát elemezzük, viszonyulva a művészet-történelem különböző kultúráihoz és ideáljaihoz. A jelenség felszínre hozza a képzőművészet adott jellemzőit, ami tükrözi a kultúrák esztétikai törekvéseit. Mivel ezt a folyamatot az „esztétikai kör” ábrája meggyőző módon mutatja be, itt ennek segítségével szemléltetjük a jelenséget. Elemezve az ábrát, először a nevezett kategóriák mozgását, a jelenség „korszakalkotó” hatásait elemezzük, ahol korunktól eltérő esztétikai kategóriák voltak használatban.

A rajz szerint az ábrázolt kör felső kategóriái a történelem klasszikus korait jellemzik; az alsó három (a fentiekkel átellenben és ellentétben) a modern és a jelenkort képviselik.²

A művészettörténelem régmúlt korszakaiban látványos volt a *fenséges*, a *szép* stb. kategóriáinak a váltakozása. Az ókorban (Mezopotámia, Egyiptom stb.) és a középkor művészetében a *fenséges* kategóriája központi pozíciót foglalt el, viszont a görög–római és később a reneszánsz művészetét a fizikai *szépség* tette sajátossá. A következő korok domináns stílusai még újra ismételték a fenti kategóriák mozgását; látásmód, amiről a jelenkor lemondott, előtérbe hozva a *banális*, a *csúf*, az „esztétikai kör” alsó kategóriáit (amik ma a poszt-modern művészet jellemzői).

3. b) Az esztétikai kategóriák természetét elemezve a festészetben, megállapítható a művészi látásmódok ritmikus váltakozása (ami a 2D típusú ábrázolásmódra alkalmazható). Ez után az osztályozás után a festészetet, *realista* és *szimbolikus* típusú ábrázolásmódját, a *dekoratív* és a *plasztikus* látásmód-párok kísérik.³

Komplementáris stabil párok, amik együttesen képviselték azokat a látásmódokat, amelyek a festészet történelmét jellemezték/jellemzik. Ezek alapján megállapítható, hogy a dekoratív festői víziót a *szimbolikus* felfogás kísérte, a *plasztikus* felfogást a *realista* látásmód egészíti ki, látásmód, ami a művészettörténelem minden korszakára érvényes.

A történelem folyamán a felső paleolitikum és az ókor művészetét a *dekoratív szimbolikus* látásmód jellemezte, amit sajátos módon tükrözött a mezopotámiai és egyiptomi művészet (de ebben a látásmódban alkottak az ósászai és óceániai művészetek is). Korszakok, amiket felváltott a *realista-plasztikus* látásmódú görög–római művészet. Aztán újból következett az európai, ázsiai és amerikai *dekoratív szimbolikus* középkori művészet, ami után megjelent a reneszánsz rendhagyó művészete, előtérbe hozva a *realista-plasztikus* felfogást. Ami a következő időszakokat uralta a modern korig, amikor elvesztette dokumentációs funkcióját (a valóság hű tükrözését, ezt helyettesítette a fényképezés), és amit követett a XX. század új típusú művészete.

2 A fenti ábra a szerző rövidített (tömörített) változata, alkalmazva a jelenkorra. Feldolgozás Greguss Ágost (1825–1882) magyar esztéta után.

3 A dekoratív kifejezés a festészeti színes felületekre alkalmazható, ami szerint a színezés „lapos”, illetve a festett felület nem vibrált, a felületek egységesekek („simák”), árnyalatok és fény-árnyék hatás nélküliek. A plasztikus festői felfogás a dekoratív látásmód ellentéte.

A jelenkor művészetét nem lehet hagyományos módon elemezni, mert ahogy az esztétikai kör is jelzi, a mai látásmódot a múlttal ellentétes kritériumok irányítják, amik a technológiai újításokkal egyetemben radikális változásokat hoztak (és még fognak hozni) egy új típusú vizualitás keretében.

4. A négyes pont látszólag különleges, ami erősen befolyásolja a művészi definícióját.

Egy elsődleges elemzés után a képzőművészetben világegyetemünk törvényei univerzálisan érvényesek (a). Viszont a képzőművészet elemezhető úgy is, mint autonóm, stabil és zárt rendszer, amit adott, szenzibilis megismerési forma jellemez, ami metafizikai jelleget ad a művészetnek (b).

a) Az első megállapítás után, a képzőművészet olyan szakterületnek tekinthető, ahol világunk jellemzői sajátosan viselkednek. Mert itt is érvényesek a fizikai világ princípiumai, törvényei, mint pl. az *egység* és a *sokféleség*, a *rend* és a *rendetlenség*, a *szimmetria* és *gravitáció*, a *tér* és *idő* és gyakorlatilag a végtelen számú *forma*. A képzőművészetben a tér és idő kategóriáinak a *plastikus tér* és *idő* felel meg, amiket a gyakorlatban megfelelő konvencionális rendszerek segítségével lehet ábrázolni. Ugyanígy, a más művészetek is egyedi módon kötődnek a térhez és az időhöz.

Értékrendszer, ahol a képzőművészetben a *tér* az elsődleges, ez határozza meg ezt a szaktárgyat, a zene esetében az *idő* a meghatározó tényező, a többi művészeti forma szerkezeti felépítését szintén a tér és az idő határozza meg, azoknak sajátos kombinációi.

Együttesen elemezve a művészetet és tudományt, megállapítható, hogy a művészet szubjektív, a tudomány objektív módon tükrözi a világot, komplementáris megismerési szakterületek. Helyzet, ami a gyakorlatban sajátos módon tükröződik, ahol mindkét domínium adott diszciplínákban találkozik (például az építészetben, a dizájnban, pszichológiában és más szakterületeken).

b) A második alpont esetében a képzőművészetet úgy elemezzük, mint egy stabil és zárt rendszert, amit belső, intenzív tevékenység jellemez, ami sajátos logika alapján működik.⁴

4 A többi megismerési formák közül a Matematika az a diszciplína, ami érinti a metafizika „felsőbbrendű” dimenzióját.

Ebben az értelmezésben a művészet felhasználja az alkotómunka és a fantázia adta lehetőségeket, élve azzal a kivételes képességgel, hogy metafizikai dimenziókból is fel tud venni energiát („extraszenzoriális” szinten, az ihlet és a tehetség által).

A képzőművészet metafizikai sajátosságát több tényező igazolja, ami annak szerkezeti felépítéséből és az alkotói munka jellegéből származik. Így megállapítható, hogy a művészetben nem érvényes a *fejlődés*, ezért nem létezik a *haladás* fogalma sem, mint a megismerés más szakterületein (a fejlődés megfelelője az *evolúció*). A művészetben nincsenek *törvények*, ezeket helyettesítik ekvivalensei, a *kategóriák* vagy a *normák*. Ugyanakkor a metafizikai jellegét biztosítja az alkotói munka, fontos tényezők, amik kötelező módon feltételezik a *tehetséget*, az *intuíción*, az *ihletet* és az *alkotói fantáziát*. Még ide sorolhatjuk a *génusz* kivételes személyiségét, mint kivételes tulajdonságokkal megáldott „abszolút” alkotót.

Kiegészítésként megállapítható a *forma* idő és tér dimenzióján túl ható szerepe, ami lehetővé teszi a dolgok transzcendenciáját. Tehát a forma a dimenziók közös nevezője, ami által a különböző világok kapcsolatban állhatnak egymással.⁵

Ugyanitt meg kell említeni a művészet és a vallás szoros kapcsolatát, ennek metafizikai jellegét. Kapcsolat, amit a „szép” kategóriájának a legmagasabb változata, az „ideális szépség” biztosít (tényező, ami ezzel egy időben a szakralitás fogalmának a kiegészítője is).

Más irányból elemezve, a képzőművészet metafizikai jellegét bizonyítja a művészetek eredete. A történelem folyamán sok elmélet született erről a témáról, amelyek többsége a dekorált barlangokat „varázslatok” székhelyének tekintette, minimalizálva a felső paleolitikum alkotói képességét.

A valóság ennek a feltételezésnek ellentmond, mert a korabeli alkotások, például a *chauvet*-i barlangrajzok⁶ már az „idők kezdetén” tökéletesek voltak, igazolva azt, hogy a művészet „készen kapott adottság”, amit hagyományos érvekkel nem lehet bizonyítani.

5 Az emberi léttel és a világegyetemmel kapcsolatos kérdések az ősidőktől foglalkoztatják az emberiséget, kérdés, amit a festészetben P. Gauguin (1848–1903) olyan találóan fogalmazott meg: „Honnan jövünk, Mik vagyunk, Merre megyünk?”.

6 Chauvet: i. e. 32–30. évezred (Franciaország).

Ezeket a magas művészi szinten díszített barlangokat nem valami kuruzsló helyiségeknek, hanem *szanktuároknak*, a felső paleolitikum templomainak kell tekinteni, amelyek a jelenkorban is „életképes” szellemi központok. Korunk esztétikai követelményeit a barlangművészet magas szintje kielégíti, tehát az idők folyamán az esztétikai „minőség” nem változott, ma is érvényes! Mert ahogy a kor alkotási szintje bizonyítja, az őskor művészete *készen kapott* szellemi adottságokra épült, kiforrott látásmóddal, folyamattal, ami meghatározta az emberiség későbbi művészetét, kultúráját.

A fenti leírással egy időben még fel kell hívni a figyelmet az infantilis művészet metafizikai jellegére. Mert ezt a művészetet is a „készen kapott” adottság határozza meg, ami az emberiség vizuális ábrázolásmódjának az alapját alkotja. Látásmód, ami elsősorban a gyerekkor művészetét határozza meg, aminek a felnőttkori változata a *figuratív szimbolikus* látásmód. Modell, ami a festészet jelentős korszakait jellemzi, az őskort, ókort, középkort és a modern kor néhány festészeti irányzatát.

Az infantilis művészet jelentősége abban áll, hogy meghatározza az ember természetes látásmódját a *mimetikus, realista* víziókkal szemben.

Befejezésül megállapítható a képzőművészet antinómiai jellege, ami egymástól távol álló fogalmakat egyesít, megismerési forma, ami felhívja a figyelmet a szellemiség fontosságára.

Összegezve, a művészet lényege annak a szellemi szintnek az elérése, amikor az ember tökéletesnek érzi magát, állapot, ami az „esztétikai gyönyör” és a kulturális kielégülés mellett világegyetemünk jobb megismerését eredményezi.⁷

7 A szöveg mottójával kapcsolatban: bizonyos hipotézisek alapján a művészet túlvilági eredetű. Ennek értelmezésében a mottó metaforikusan egy valamikori mitikus állapotot jelez.

Szonda Szabolcs

A NAGYSZERŰSÍTŐ EGYSZERŰSÍTÉS MESTERMUNKÁJA

„Egy csoda könnyen eltereli a figyelmet a lényegről.”

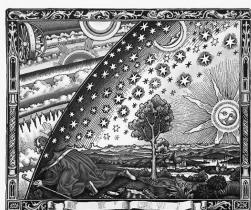
(Molnár Vilmos: Kőrösi Csoma Sándor és a kalmár)

„Vannak dolgok, melyek titokban kell maradjanak, csak így működik a világ.”

(Molnár Vilmos: Kőrösi Csoma Sándor találkozik önmagával)

Széles e világon sokféle olvasás létezik. Van, amelyik szakmai olvasatot eredményez, a megfelelő kritikai apparátus bevetésével, és van olyan is, amelyet talán élményolvasásnak nevezhetnénk: ennek során a könyvet lapozó befogadja a szöveg olvasásának örömét, jóféle ajándék gyanánt, miközben utazik a kiszemelt könyv világában.

Jelen könyv¹ recenzense – több-kevesebb sikerrel feledtetve önmagával, hogy ő is elsősorban olvasó – szakmai olvasatot céloz meg indulásból: megteszi az előkészületeket, felszerelkezik cetlikkel, jegyzetlapokkal, ceruzával, és nekivág a szövegnek. Az első néhány oldal után aztán rádöbben, hogy újra kell gondolnia a célját. Azon töpreng, miközben élvezettel viteti magát a szöveggel: egyes műveket nem szabadna azzal a feltett szándékkal olvasni, hogy elemezni kellene, szétszedni-összerakni őket, mert egyszerűen-nagyszerűen él-

MOLNÁR VILMOS

Kőrösi Csoma Sándor
csodálatos cselekedetei

• Rendhagyó legendárium •

CORVINA

1 Molnár Vilmos: *Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei. Rendhagyó legendárium.* Budapest, 2021, Corvina.

ményolvasmányok. Ezekben az esetekben inkább azt érdemes megosztani az olvasókkal, hogy miért tetszettek, továbbadni a remek tapasztalatot, felvázolva, hogy miért bizonyultak annak.

Molnár Vilmos legutóbbi kötete ilyen könyv. A szerző ízig-vérig székely, ha nem ismerném, az írásmódja, szöveg- és témakezelése alapján ugyanezt állapítanám meg, többek között azt érzékelve, ami igen sajátossá, felismerhetővé, egyénivé teszi stílusát – így a humora is. Az igazi székely viccek, anekdoták soha nem robbanó poénnal rendelkeznek, és a nevetetés nem is elsődleges céljuk; inkább valamit felmutatnak egy közösség gondolkodás- és reagálásmódjából a világ és az élet dolgaival kapcsolatban. Molnár Vilmossal, az íróval, valószínűleg a legtöbben, akik kezdettől olvassák munkáit, első kötetének (*Levél Szingapúrból*, 1993) emblematikussá vált nyitószövege (*Az olvasó fizetéséről*) által ismerkedtek meg. Ebben az állt: az olvasó annyira örül annak, amit a szerzőtől olvas, hogy úgy érzi, a fizetését el kell küldenie neki, honorálva ezzel az élményt. Túlmenően a jelzett szöveg jótékonyan humoros, ironikus felvetésén, alaphangján, amelyet érezhetően egyszerre kellett komolyan és nem komolyan venni, sorai meghatározták és előrejelezték, mi várható Molnár Vilmostól a folytatásban (nem véletlen, hogy a jelzett rövidpróza címe később, 2000-ben kötetcímmé lett). Következetességében is ritka szerzői teljesítmény, hogy az akkori olvasói benyomás közel harminc évvel később is visszaigazolódik, miközben úgy vált éretté és gazdagabbá a szerző írásmódja, hogy egy szikrányit sem tért ki medréből, eredeti világ- és szövegelfogásából.

Ha legutóbbi könyvét felszínesen ítélnénk meg, azt mondhatnánk: „receptje” sikerbiztos, hiszen a mese/legenda műfaja időtlen, napjainkban is szervesen jelen van a köztudatban, ugyanígy Kőrösi Csoma Sándor, az akár egyfajta „szuperhősnek” tekinthető elődünk, és szellemi öröksége is, „csupán” össze kell kapcsolni e kettőt, s máris kész a jó könyv. Mint minden felületes vélekedés, ez sem állná a helyét: persze, hogy nem így van, nem ilyen kézenfekvően, hiszen kell hozzá a mesélő is, mégpedig az az alkotói stílusú-személyiségű történetmondó, aki Molnár Vilmos.

„Az az igazán nagyszerű mese (...), amelyiket nemcsak mondják, de csinálják is, amelyikben a mesélő egyszerre szereplő is.” (35.) Nemcsak önmeghatározásként olvasható ez a könyvbeli részlet, szerzőjére vonat-

kozóan, hanem arra nézve is, ahogyan Molnár sajátos egyensúlyt teremt könyvében az ősműfaj alkalmazása, korszerűsítése során.

Rövid fejezetekből áll a kötet, amelyben a történések íve az első fejezettől a következőkön át egyfajta fejlődéstörténetet, bildungsromant rajzol ki, Kőrösi Csoma Sándor gyermekből felnőtté válásának epizódjaival, amelyek láncolatában élet-tétellel felérő motivációja megszületésének, egyéni habitusa kialakulásának folyamata is nyomon követhető, nem mindennapi kalandjaival párhuzamosan. A lapjain kirajzolódó portré szerint Kőrösi Csoma sokarcú egyéniség, olykor sámán, táltos, varázsló, máskor bibliai alakot idéz (Mózeset), vagy akár szellemként nyilvánul meg, egyszóval fogalom és jelenség is (ami igazolja újból a szerző vonzódását a mágikus realizmus eszköztára és témakezelése iránt). Ugyanakkor, alapvetően, mégiscsak közülünk való, és ez fokozza kedvelhetőségét: „Az az igazság, kicsit megéhezett, megszomjazott, ember volt ő is.” (47.) Egyébként nem csupán főhősét hozza le a szerző a potenciálisan elidegenítő piedesztálról, ezzel emberközelivé és rokonszenvessé téve az olvasó számára, hanem az antropomorfizált Istent, ördögöt, Halált vagy a székellyé inkarnálódó Buddhát is – s bár eredendően a mese attribútuma ez a kezelésmód, Molnár Vilmosnál több ennél, alkalmazva az egyébként is olvasóbarát, egyszerre szóra-koztató és elgondolkodtató írásmódjára.

A könyvnek egyszerre jól működő, szövegtartó pillérei, illetve gyöngyszemei a kiszólások, kikacsintások a történetek idejéből és teréből a mába, kortárs valóságunk, társadalmunk, életünk irányába, de valami-képpen minden időkre érvényesen is helyenként. Például: „...a nagy hivatás mellé nem ártana némi küldetés is.” (12.); „Ezért kell ordítani, mikor csak lehet, hadd hallják, hogy vagyunk.” (50.); „Akkor sem voltak jófélék a hivatalos szervek.” (13.); „...hivatalok környékén amúgy sem ritka az ördög” (62.); „A magyar őshazával gondok is járnak. Azt csak olyan keresse, akinek a gond is öröm tud lenni.” (73.); „Nem mindenki képes rá, de szorultságában találékony a székelly.” (75.); „Ha székellyt inspirál a szfinx, cifra dolog kerekedhet abból.” (76.); „Emberi dolog a tusakodás, az elme fokozott igénybevétele. Vagy csak tökölődés.” (82.); „Nem jó megkerülni az Úristent semmiben, meg nem is igen lehet. Mindig problémák adódtak, ha valaki ezzel próbálkozott.” (90.)

Vannak a történetekben olyan megállapítások is, amelyek akár a szerző ars poeticájának is beillő (ön)reflexióknak tekinthetők: „Mintha

fontosabb lenne a nézőpont, mint amit néz.” (23.); „Magyarul igen alkalmasan lehet elmondani az elmondhatatlant is.” (68.). Ez utóbbi jelen kötetnek a beszédmódjára, a jelentésés tömörségre, a pontosan elégséges, szinte dekára mért szóra is igen találó megfogalmazásnak bizonyul.

Kőrösi Csoma Sándor a Molnár-könyv tükrében a vívódó, mégis kiegyensúlyozott, célját a legjobb értelemben megszállottan követő ember: „Megértette: választóvonal életének minden pillanata.” (21.), illetve: „Ő már csak ilyen volt, még alvás közben is mind ezzel foglalkozott” (ti. az őshaza megtalálásával – 49.). Az életünkben oly sokszor, manapság pedig mintha egyre gyakrabban hiányzó vagy csupán elkínzottan jelenlévő természetesség, nemes egyszerűség hordozója, aki által teljesen spontánul találkoznak a könyv történeteiben egymástól távoli figurák, kultúrkörök, jelenségek. A világpolitika öröknek tűnő konfliktusai hozzámérik magukat a népi bölcsességhez (*Kőrösi Csoma Sándor, a zsidó és az arab*), Afganisztánban pityókát természetnek, és az ezzel foglalkozók úgy vélik, hogy elit klub tagjai (*Kőrösi Csoma Sándor és a két rabló*), a tibeti–angol szótár összeállításának furfangos története mintha a trianoni döntés következményeiről vagy az autonómia esélyeiről és eszközeiről is szólna, legalábbis az olvasói értelmezésben (*Kőrösi Csoma Sándor és a tibeti–angol szótár*). Az egyik történet (*Kőrösi Csoma Sándor hibázik*) pedig azt példázza, ahogyan a múltbeli lehetőségek kezelése, az akkori döntések kihatnak a jövőre.

Molnár Vilmos prózájának visszatérő, meghatározó témája és motívuma, a csoda itt a kötet címében is megjelenik, a „csodálatos” jelzőben. A könyv főhőse valóban sok bámulatos tettet visz véghez a történetek során, a szerző pedig a kötet vége felé viszonyozza ezt feléje: „Így, bár később Dardzsilingben az egyik Kőrösi Csoma Sándor sajnálatos módon elhalálozott, azért még van remény. A másik Kőrösi Csoma Sándor tántoríthatatlanul kutat tovább. Nemsokára meg fogja találni az őshazát, nincs már sok addig. Akkor kivirágoznak az elszáradt fák.” (78.) Talán itt válik legnyilvánvalóbbá az őshaza metaforikus és gyűjtőfogalom-jellege, hiszen szinte bárminek megfelelhet, amit egyén vagy közösség állandó és stabil kapaszkodóként, fogódzóként, megerősítésként kereshet. Akár azért is, hogy saját sorsát jobbitsa, építse, szépitse. Ehhez pedig érdemes „kézre venni a dolgokat”, mint a kötetzáró történetben (*Kőrösi Csoma Sándor a másvilágon*) a főhős és

Petőfi Sándor, akik engedélyt kérnek a Fennvalótól, hogy visszajöhesse-
senek a földi világba, megtalálni végre-valahára, együttes erővel, a
sokat keresett őshazát, no meg a továbbra is vándorló, „másik” Kőrösi
Csoma Sándort. Ideleenn viszont egyebekkel is szembesülnek, Székely-
földön ilyenformán: „Olyan dolgokat látnak döbbenet, amitől felforr
az agyvizük. Olyan dolgok történnek könnyedén, melyeknek nehezen
sem szabadna megtörténniük. Olyan dolgok mutatkoznak szerte, hogy
nagy szar kis papírban. (...) Aztán kicsit kézre veszik a dolgokat. Akkor
lesz a dolgoknak megfelelő folyása.” (92.)

Rendhagyó füveskönyv, sajátos kornapló ez a „huncut”, kézhez álló,
zsebbe simuló, remek formatervezésű kötet. Nemcsak értő, hanem érző
olvasóvá teszi azt, aki fellapozza. A felszínén végigcsillogó humor
valójában katalizátora a mélyebb jelentések feltárásának az emberi
természet dolgairól. Kedélyesen, de köntörfalazás nélkül szókimondó
írásmű, életfilozófia letisztult, aforizmaszerű meglátásokban, vélekedé-
sekben, következtetésekben, amelyek egyáltalán nem csak a főhősre
vonatkoznak vagy érvényesek. És ami külön erénye, mint említettem:
ellenállhatatlanul olvastatja magát.

A hely szelleme

Zsidó Ferenc

PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK

Káli István *Klastrom utca kettő*¹ című kötete egyszerre bűnügyi regény, Marosvásárhely-regény, családtörténet, egy kicsit holokauszt-regény, illetve az 1980-as évek romániai/erdélyi magyar valóságának tükré. Kapjuk mindezt az utólagosság perspektívájából, két párhuzamos, egymásra rezonáló történet formájában.

A *Klastrom utca kettő* Káli 2017-es, *A szemfényvesztett* című regénye folytatásának is tekinthető, annak mellékszereplői – Magdus és Péter – válnak e regény kulcsfiguráivá, kvázi ugyanazt a miliót mutatja be, az időben lineárisan előre haladva (*A szemfényvesztett* az 1940–50–60-as években játszódik le, a *Klastrom utca kettő* eljut az 1980-as évek végéig).

Végeredményben három korszakot, három történelmi cezúrát is érint a mű: a náci és a kommunista diktatúrát, valamint az 1989-es rendszerváltást. Nem tesz egyenlőségjelet a két diktatúra közé, de jelzi, hogy működésük számos tekintetben hasonló.

Az alapkoncepció szerint az Amerikában élő Weltmann Thomas (Weltmann = Világember), azaz Tomi, Hugó nagyapa buzdítására elhatározza, hogy jogtudományi doktori disszertációját felmenői, így a marosvásárhelyi zsidóság „kirablásáról” (ingó-ingatlanaik eltulajdonításáról) írja. Elrepül a diktatúra alól nemrég szabadult Romániába, hogy nagyapja történeteit és olvasmányélményeit szembesítse a valósággal. E kerettörténet fő hozadéka narrációs szempontból az, hogy az eltávolítás, a kívülről látás és láttatás gesztusa megvalósulhat (nem

1 Káli István: *Klastrom utca kettő*. Budapest–Marosvásárhely, 2021, Prae Kiadó – Mentor Könyvek.

véletlenül hangsúlyozza a hátlapi ajánló, hogy: „mi, olvasók egy kicsit mind Tomik vagyunk...”)

Amint Tomi megállapítja, „a deportáltak valamennyien egyetlen ’nagy rablás’ szenvedő áldozatai (...), mindegyikük kifosztása egy aljas bűntény”, melynek utólagos felfedése kihívás számára. Marosvásárhelyre megérkezve rövidesen azzal szembesül, hogy ambiciózus terve dugába dől: a túlélők, szemtanúk, utódok nem tudnak, nem akarnak érdemi információkkal szolgálni, mert nem látják értelmét a sebekben való vájkálásnak. „A félig analfabéta csendőrök által írt jegyzőkönyvek legnagyobb része is odaveszett”, tehát írásos nyoma sincs a történeteknek, csak annyi bizonyos, hogy minden „a román államé lett”, az illetékesek pedig kiutalták az elhagyott ingatlanokat új lakóknak. Így jut hozzá az úriszabó Kormos Berci is 1944-ben az egyik Klastrom utcai deportált zsidó család ingatlanához. Tomi felkeresi Kormos Magdust (férje már évek óta halott); ő és fia, Péter keveset tud a kitelepítettekről, de maximálisan segítőkészek és barátságosak, így lassan egy mélyebb összetartozás alakul ki köztük. Tomi megismeri életüket, minduntalan rácsodálkozik a romániai valóságra. Kiderül, hogy Magdusék a megtakarított pénzeikből ékszereket vásároltak, melyeket egy, a zsidók által a házban hátrahagyott rézkehelyben tartottak. 1988 januárjában betörték hozzájuk, az ékszereket elrabolták, ugyanazon az éjszakán számos idősebb magyar családtól is tulajdonítottak el ékszereket a városban. A tetteseket az akkori milícia nem kutatta fel, az ügyet látványosan „elaltatták”. Tomi megállapítja, hogy ez a történet bizonyos értelemben hasonlít ahhoz, amelyért ő ideutazott, és Petivel nekiállnak a bűnügy felgöngyölítésének.

Anélkül, hogy a fordulatos, izgalmas bűnügyi sztori poénját „lelőném”, annyit elárulhatok, hogy abban benne van a keze az akkori rendőrségnek és szekuritáténak. Peti és Tomi (ahogy Magdus fogalmaz: „a két eszement”) megállapítja, hogy „pontosan megszervezett sorozattal állunk szemben”, és közös nevezőként a kárvallott családok bizalmi emberei között találunk egy-egy milicistát...

Akár tényfeltáró, realista regénynek is nevezhetnék a *Klastrom utca kettőt*, az emlékezéstechnika (annak minden szubjektivitásával és töredezettségével) azonban hangsúlyosabb a (szociografikus) tényközlésnél. Nyugvópont nincs, Tomiék sok mindent kiderítenek, vagy

legalábbis megsejtenek, de a tettesek kézre kerítéséről vagy felelősségre vonásáról nincs szó, ilyen szempontból ez nem egy klasszikus krimi.

Azt is mondhatnánk, sokkal fontosabb Magdusék élettörténete, illetve mindaz, amit ennek révén az 1970–80-as évek Marosvásárhelyéről, Romániájáról megtudunk, az éhezéstől, létbizonytalanságtól a szekuritáté működéséig, vagy a csernobili atomkatasztrófa hatásáig.

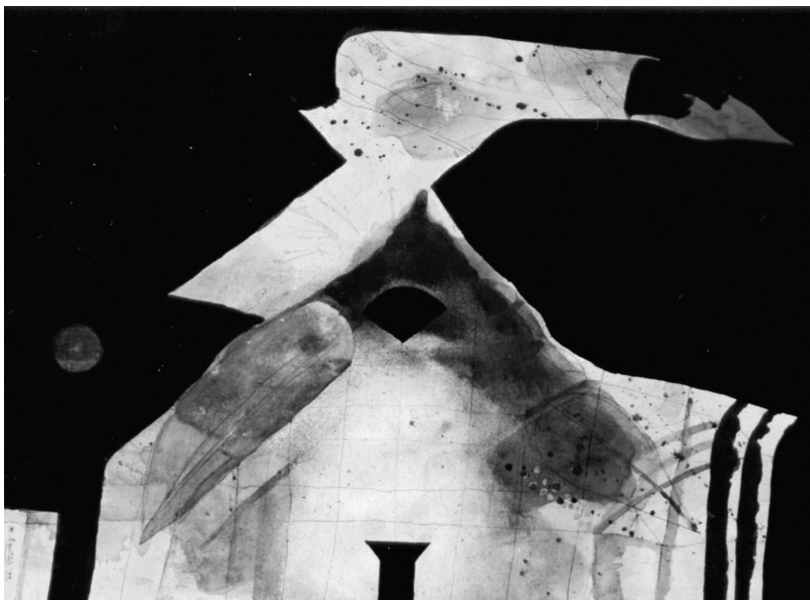
Amint erre utaltam, bensőséges viszony alakul ki Tomi és Magdus között, aki ugyan már öregasszony („torha vénasszonyként, hetvenegyehez közel” – mondja magáról), de azért jólesnek neki Tomi „fiatalító puszijai”. Kicsit anya-fia kapcsolat ez, vagy inkább a nagy mesélő és az arra rácsodálkozó viszonya (egy adott ponton el is hangzik: „Seherezádé befejezte meséjét”). A szenvedélyes bűnügyi nyomozás igazi hozadékai ezek az új emberi kapcsolatok, Magdus empatikus, tyúkanyó-szeretete (így jellemzi Tomit: „őszinte, nyílt és jó érzésű. Nem abba a nyers, könyörtelen Amerikába való”), vagy Tomi és Peti elmélyülő barátsága. Megjegyzendő, hogy ha önéletrajziséget keresünk, akkor a szerző alteregója Peti lehetne, a leghitelesebben mégis Magdus szólal meg – mintha az önmegismerés az édesanya életérzéseinek megismerésén keresztül valósulna meg. Ilyen értelemben a regénynek nem is Tomi a főszereplője – bár a cselekmények mozgatórugója ő –, hanem inkább Magdus. Ezt támasztja alá a választott elbeszélői pozíció is: az első részben a narrátor Tomi nézőpontjából meséli a történetet, a második, terjedelmesebb fejezetben viszont Magdus nézőpontjából, míg a harmadik, összefoglalóbb jellegűben egy teljesen kívülálló, mindentudó narrátor hangját halljuk.

Tomi számára világtapasztalás és önmegismerés szempontjából legfontosabb ez az utazás. Megérti, hogy nem pusztán a leendő disszertációjában jól mutató statisztikai adatokról van szó, hanem sorsokról, emberi életekről, vagyis akaratlanul is implikálódik érzelmileg: „...a maga semleges, külső szemlélődő helyzetétől függetlenül is őszintén sajnálja a veszteséget elszenvedőket”; megtapasztalja, hogy az interjúzás jellempróbáló tevékenység: „... mekkora türelmet igényel, milyen feszültséget, sőt nyugtalanságot szül, hogy közbeszólások nélkül végighallgasd.”

A regény záró részében Magdus a zsidók által hátrahagyott talpas réz poharat, melyből az ékszerait elrabolták, Tominak ajándékozta (talán amúgy is őt illeti). Ezt, a jelkép értékű kelyhet viszi magával

Amerikába, miután pár hétig tartó „kalandja” zárul, ez a tárgy: „hiteles tanúja annak az alávalóságnak, ahogyan a legártatlanabb életeket, két, egymást követő történelmi korban, a hatalom jellegétől függetlenül, intézményesítetten, elrabolták”. A kupa ugyanakkor az örök túlélésnek, az élni akaró életnek is jelképévé válik, nem csupán letűnt korok, egykori (morális) bűnök tanúja, hanem az erkölcsi értékmentés, a folytatás lehetősége is.

Tomí azzal a következtetéssel tér vissza Amerikába, hogy a múltat meg kell ismerni, a családi mintákat le kell tapogatni, ami a jelen szempontjából fontos, azt tanulságként le kell vonni, majd mindent hátrahagyni: „Aztán felejtődjék, ami felejthető, irány a szabad és boldogító Amerika!”

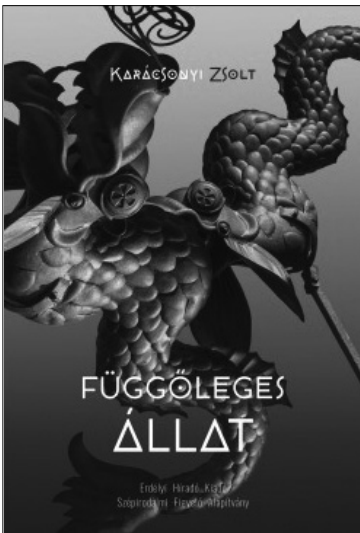
Odaát

Vermesser Levente
A KÉRDÉSEK VÁROSÁN INNEN ÉS TÚL

„Ha most ott volna, ahol képzelem:
Már nem képzelne többé. – Él-e még?”
(Shakespeare: Lear király)

„Most nappal van vagy éjszaka, most nappal
van, uram,
Megint szemerkél az eső, a vérem az, uram.”
(Karácsonyi Zsolt : A vak lovag és fegyverhor-
dozója)

Ha az ember a legutóbbi, idestova két éve megjelent verseskötény¹ fényében szemléli Karácsonyi Zsolt költői pályájának legújabb fejleményeit, az esetleges pályakorrekciókat, módosulásokat vizsgálva, arra a következtetésre jut, hogy nem annyira a markáns

változások felerősödése, mint az eddig is meglévő nyelvformálási és szemléletmódok kiegészülése, továbbgondolása tapasztalható. Körültekintő figyelmesség és nyelvi igényesség jellemzi a szóban forgó mű verseit; olyan minőségek, amelyek a szerző előző verseskötényeit is meghatározták. És éppen a megnevezett ismérvek tudatában jelenthetjük ki, hogy a több szinten működtetett nyelv- és szókincsrétteg, a hangnemek és nézőpontok váltogatása, illetve az indaszerűen felbukkanó filozófiai, intellektuális utalások nem csekély feladat elé állítják az értelmezőt, fokozott figyelmet igényelve.

1 Karácsonyi Zsolt: *Függőleges állat*. Kolozsvár–Budapest, 2020, Erdélyi Híradó Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány.

A kötet négy ciklusának (*A módszerről, Az idő Babadagban, Előhívás, Levél Efezusból*) mindegyikében hangsúlyosan érvényesül a többszólamúság, a versformáló eljárások sokszínűsége. Jó példa erre a *Nem apokrif. Nem háború* című vers egyszerre tagadást és állítást egyesítő alakzataival, vagy akár az *Előhívás* stílbravúrainak ironikus-groteszk használata. De említhetjük a *Kijárat* téridő ugrásait, vagy a borzongás árnyjátékait a *Gyilkosság az óvodában* H. P. Lovecrafta emlékeztető szövegében, ahogy a játékok ready-made-dé válnak, a verszárlatban pedig *műből és alkotottból*, bábuból és festményből újra játék lesz.

No igen, de ez csak a felhám, a külső réteg, minket pedig az is érdekelne, hogy mi van még benne, esetleg legbelül. Hogy melyek (lehetnek) azok a kulcsfogalmak, amely a szövegek, a kötet kohéziós tégelyében működni tudnak. Talán nem tévedünk túlságosan nagyot, ha ez ügyben a mitopoétikus szintnek, illetve magának a mitológiának fontosságát emeljük ki.

Karácsonyi mitológiája nem holt anyag, de a Graves-féle értelemben vett jelzésrendszer: úgy bír személyes maradni, hogy közösségbe ágyazott. Ilyen értelemben annak a korábbi kötetekben megtapasztalható, s például az *Ússz, Faust, ússz!* recenziójában Dobás Kata által is hangsúlyosnak vélt törekvésnek a folytonosságát látjuk, amely az irodalmi hagyomány alakjainak és toposzainak (fel)frissítését, a jelen számára olvashatóvá tételét célozza meg. Egy történelmi, kultúrtörténeti, filozófiai és teozófiai fogalmakkal és szimbólumokkal *megjelölt* világban vagyunk, ahol az egyiptomi beavatott, a hellén hősök és az efezusi apostol kétségeit, belső vívódásait saját köztes létünk, végeség-tudatunk segítségével élhetjük meg (*Ő, aki egyedül van, levelet ír, beszél; Corpus; Átalvási idő. Levél Efezusból*). Világot írtunk, bár helyesebb lett volna peremvidéket és határhelyzete(ke)t írni: rendkívül izgalmas módon ugyanis Karácsonyit – az eddigi kötetekhez képest szokatlan élességgel – a margináliák, a világszélre vetett ember sorsa, szemlélődése vagy éppen cselekvőképessége foglalkoztatja. Ugyanakkor olyan peremvidék ez, ahol a kultúra otthonra talál a centrum barbársága ellenében; de ennek paradoxona további relativizálásra készíti a szerzőt. Az önreflexív vagy épp a dialogikus formák a költészet, a szó létjogosultságát védik vagy kérdőjelezzik meg, adott esetben a félelem és kétségbeesés zónáiba hajszolva a versbeli ént; de hát, mint tudjuk, a félelem lassítja az időt, s ezáltal azokra a dolgokra is rálátni, amit

másként nem tapasztalhattunk volna meg. (*A jósdá meglátogatása; Éjféli; Szórás*). A *Geometria* és az *Előhívás* meghökkentő képi-gondolati társításai, a szándékos szilánkosítás megint egy olyan határhelyzetbe juttat, ahol nem is annyira a szavak vagy sorok alapjelentése, de a szituáció végiggondolása és megélése, az el-nem-rejtettség a fontos. Hasonló következtetésekre jut Borsodi László a kötetéről írott, *Látóban* megjelent tanulmányában: „...Azt gondolom, hogy ebben a kötetben (és költészetben) ezért a szavak közötti résben való megpillantásért, kegyelmi pillanatért folyik a küzdelem.” Szavak közötti rések és elhallgatások, perifériák, köztes lét. A címadó vers függőleges állata, a sorsfonál helyett vékony damilszálon lógó, Moirák nélküli lény egyfajta emberpótlékként mutat rá a létezés esendőségére/ esetlegességére, *A módszeről* triptichonja pedig nem annyira a képet, mint már megvalósult végpontot, de a képpé válás folyamatát, a *valami látszani kezd* (Pilinszkyre és Nemes Nagy Ágnesre egyaránt utaló) misztériumát járja körbe: „ Ha nem felejtetted el a módszert, ott állsz a zúgó alkonyatban, / ott állsz a túli fák között, / az Édentől persze keletre”.

A líra két nagy impresszióját, a nagyjából már száz (vagy több ezer) éves magányt és szorongást Karácsonyi sem kerülheti meg, de két másik, hasonlóan intenzív alapélményt szegez velük szembe: a nosztalgia és a barátságot. Ez utóbbi egy különös visszfényben megvilágított műfaj, a *levél* lényegi mondanivalójává lesz, két esetben is: a *Levelek, odaát* a már eltávozott költő- és író társaknak állít fájdalmasan szép emléket, míg a *Kitérő. Levél a homálybagozóknak* egy kolozsvári titkos társaság tagjai előtt tiszteleg. Ugyancsak a barátság, egy Bréda Ferencsel kitervelt és végrehajtott, már-már mitikus utazás ihlette *Az idő Babadagban* beavatás-versét is.

Szólnunk kell még Karácsonyi lírájának egyik – előző kötetei kapcsán több ízben emlegetett – sajátos aspektusáról: a szerző verszenei fogékonyságáról, arról a képességéről, mellyel a nyelvi elrendezés ritmikái minőségeit jellegzetes sokoldalúsággal képes használni, alkalmazni. Nemcsak a kötet záróciklusában szereplő *Cantus firmus* soraira, vagy a *Szeptember* nosztalgikusan muzsikáló, klasszikus metrumaira gondolunk itt, de *A reneszánsz dallam* című versre is, erre leginkább, ahogy a polifón szerkezet, illetve a mondanivaló frazeálása révén egy újabb határhelyzet/menedék lehetőség jön létre: „...ezt a dallamot nem

Vermesser Levente: A Kérdések Városán innen és túl 177

a füleddel hallod, nem a bőröddel / érzed... Akár a hősök, önmagát / felelji minden kitervelt mozdulatban, hattyúfény a magasban.”

A menedék, igen. Ahogy *A vak lovag és fegyverhordozója* című vers két szereplője bolyongásai során Kolozsváron, a Kérdések és mégis a mindenkori menedék Városában találja magát, Lear és Gloster inverz alteregójaként. A kötet és érzésem szerint a jelenkori magyar költészet egyik nagy versében, tér- és idő találkozások kitüntetett metszéspontján: „megint csata és patkódobogás van / a szíved visszhangja az, jó uram, / az elveszett szív sötétlő körútja”.

Akár Marwell vagy Shakespeare is írhatta volna, az óidőben. Karácsonyi Zsolt írta.

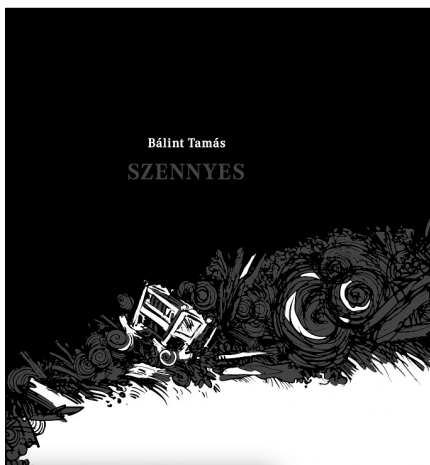
Platón álma

Miklóssi Szabó István
AZ ELHALLGATÁS MAKACS FOLTJAI

„Sziklaszilárd elszántság, lassan az agy is elindul, mégis mit a száj szól: értelmetlen motyogás csak.”

Bálint Tamás udvarhelyi költő legújabb, *Szennyes*¹ című kötete aligha kapta véletlenül azt a címet, amit. A szerző által kiseposz-ként beazonosított mű mélyen a társadalmi különbségek, a tragikus *sorskülönbségek* mélyére hatol úgy, hogy mindezt az ógörög drámákban található fátum teljesíti be. A hexameterekben megírt mű nyugtalanító kérdéseket vet fel, főként egy olyan világban (és erdélyi valóságban), ahol a családon belüli erőszak ijesztően fontos kérdés, már csak annak tükrében is, hogy a nyilvánosság elé eljutó adatok a legtöbb szociológus szerint csupán töredékét jelentik a valós adatoknak. Mindehhez még hozzájárul a társadalmi megbélyegzés, mely olykor inkább pusztítja el a problémát, mintsem foglalkozzon vele, *megoldja azt*.

Némileg leegyszerűsítve tehát hármasközi mondanivalójú művel van dolgunk, melynek gyökerei jól felismerhetően Arany János *Ágnes asszony* balladájában gyökereznek. Nyilván – hiszen másként aligha lenne értelme művének – a szerző sikeresen lépi túl a mintegy 170 éves távolságot, aktualizálja a témát olyannyira, hogy mondhatni: újat alkot belőle. Ezért és ezzel lezártnak is tekinthető a rokoni vonal a két mű között.

1 Bálint Tamás: *Szennyes*. KMTG Nonprofit Kft., 2021.

Bálint Tamás Ágnesének tragédiája annyira felkavaró, hogy önkéntelenül is felveti a kérdést: e sorok írója számoljon-e be a műben történekről, vagy pedig a titokzatosság, a meglepetés erejét használva inkább hagyja az olvasóra a tragédia erejének érzését. De beszámolunk, hiszen itt a mű (nyugtalanító) megmérettetéséről van szó.

Sorskülönbség: A huszonkét éves Ágnes és jegyese, Misi egy meg nem nevezett falu perifériájának lakói. Mindketten árvák, ezért állami gondozásban nőttek fel, külföldi segítséggel létrehozott portájuk akár a nyugalom szigete is lehetne, ha ezen árvaságot nem érzékeltetné velük a falu. Ágnes terhes, ezért otthon tevékenykedik, Misi egy helyi kertészetnél dolgozik, ahol ugyan az egyik alapemberré küzdötte fel magát, de a falu részéről való tartózkodás, no meg ki tudja, mi egyéb, lassan mételyezi az életét, ezért egyáltalán nem veti meg az alkohol örömeit. A szomszédok tartózkodását ugyancsak enyhíti a szülés híre, szinte egymást túllícitálva igyekeznének segíteni az árva párnak, hiszen ráfér a falura a vérfrissítés, a fiatalok innen inkább elmennek (tragédiája ez majdnem minden erdélyi településnek). De közbeszólnak az elemek: Bulcsú születésekor hetekig esik az eső, ezért akkora sártenger keletkezik portájuk körül, hogy csupán hevenyészett pallókon tudnak házukba bejutni (metaforikus leválása házuknak a faluról). A gyermek beteges, fejletlen, a hosszadalmas orvosi vizsgálatok végül döbbenetes eredménnyel zárulnak: Ágnes és Misi édestestvérek, ivadékuk minden betegsége a vérfertőzés eredménye.

Pusztítás: Nyilván elmarad az esküvő, s annak ellenére, hogy mit sem tehetnek sorsuk ellen, a falu is kiveti őket magából. Misi lassú leépülését felgyorsítja az alkohol, aztán végleg eltűnik, magára hagyva testvérét, gyermekét. Ágnes kénytelen prostituáltként keresni a betevőt, amivel szemben a falunak (hm...) ugyancsak ambivalens érzései vannak: egyrészt a férfiak kihasználják a borzalmas lehetőséget, másrészt egyre inkább nő a felháborodás. *„Égő fáklyákkal sorakoznak az emberek egyre, / mennyi az alszegi részekben épp mozdulni tud, össze- / vissza harangoznak, de a vasvillája is itt van / néhányuknak. Dühösek, féltékenyek, állhatatos mat- / rónák, karmuk elől menekülni kizárt, egyelőre / elfedi tagbaszakadtnak tűnő termetüket pár / püffedt orcájú atyafinak görnyeteg, éltes / háta, melyet támasztanak im a kifent, kiegyenge- / tett kassza mellett. Némelyek önként, van, ki parancsra / érkezik, olybá tűnő sorban, mintha vasárnap / templom iránt menet, éppen ahol megvetni*

szokásuk / mindenféle homályos, légből vett babonákat.” Ágnes alig bírja megvédeni gyermekét; miután mindenét elveszíti, külön intézetbe kerülnek. Az elemek lassan elpusztítják a megszenesedett roncsokat, Ágnesnek, Bulcsúnak, Misinek nyoma sem marad a faluban.

Fátum: Ebben a kontextusban az ember nem tehetett a sorsáról. Annál inkább a környezete: miért nem derítették ki a hivatalos szervek már az árvaházban, hogy az (akkor még) gyerekek között rokoni kapcsolat van? Miért merül ki egy közösség viszonyulása ehhez a tragédiához a pusztításban, és miért nem inkább a segítségben? Vajon olyannyira *nyomorultak* vagyunk, hogy csupán elpusztítani tudjuk azt, amiben a saját gyengeségünk tükörképét látjuk? A pusztulás *nyomai* – bármit is teszünk – megmaradnak! Ha nem a tájban, földben, akkor a lelkekben. Makacs foltjai ezek az elnyomott traumáknak: hiszen feledni teljesen csupán a pszichopaták tudnak. Ágnesék tragédiája valójában azt a társadalmat jellemzi, amelyben minden megtörténhetett. Tehát ebben az összefüggésben a költő súlyos társadalomkritikát mond ki, ami óhatatlanul is elgondolkodtat azon, hogy sok helyen sok pótolnivalónk van, és az egyik legelső a pótolnivalók között éppenséggel a társadalmi érzékenység, az empátia van ott. Hiszen e gyengeség-tükörből néz vissza ránk a családon belüli erőszak sok áldozata, akik inkább választották a hallgatást, az örök traumák életét, semmint a *szégyent* (a szennyest), a társadalmi megbélyegezés helyett. De lehet és érdemes ilyen életet élni?

Bálint Tamás nyugtalanító kötetét Nagy Sándor Zoltán illusztrációi teszik érzékletesebbé.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvas Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonyújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő

- Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csávossy György – Nagyvárad
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalitz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras

- Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár

- Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Maroszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maštaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Németh Szilveszter – Csikkarcfalva
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (6 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy

- Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Bíró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda

Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiabísz
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derox Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsí-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsí-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszen-domokos
 Községi Könyvtár – Csikszen-työrgy
 Községi Könyvtár – Csikszen-tárton
 Községi Könyvtár – Csikszen-tihály
 Községi Könyvtár – Csikszen-simon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kököcs
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda

- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czákó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentés
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentés
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr

- Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserseztomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárszék
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Köfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miakich Gábor - Budapest
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor - Pápa
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd

- Szakolczay Lajos - Budapest
 Száraz Miklós György - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tök János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Várhelyi Gyula - Tokaj
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
- INTÉZMÉNYEK**
 Algyői Faluház és Könyvtár - Algyő
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkarsága - Budapest
- Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület - Szolnok
 Etnoproject Bt. - Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 Magyar Patrióták Közössége - Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest - 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ - Budapest
- Amerikai Egyesült Államok**
 Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Dr. Line Gábor György - Florida
 Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

SzerbiaBolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - MagyarakanizsaKosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - SzabadkaNagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári FABIÁN László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.